

74

САДРЖАЈ

2

ПОЕЗИЈА

Božidar Šujica
PRESRETNUTO SEĆANJE / 4

Jasmina Nešković
POHVALA STAROSTI / 6

Radenko Vadanjel
KAKO ŽIVI ANTUNTUN / 8

Славомир Гвозденовић
ЗАВИДЕЛИ БИ МИ / 10

Биљана Дојчиновић
ПЕГАЗ 1999. / 14

Светислав Травица
МОЈИ СНОВИ / 16

Зоран Антонијевић
БИБЛИОТЕКА / 18

Велимир Кнежевић
ПОГЛЕД / 19

Драган Величковић
У НИЧИЈЕМ ДАНУ / 21

Владимир Павловић
ПОДИГНИТЕ ВИСОКО КРОВНУ
ГРЕДУ, ТЕСАРИ / 23

Амар Личина
ПЕСМА О ПУТОВАЊУ И СЛУ О
ПУТОВАЊУ / 26

ПРОЗА

Мирољуб Тодоровић
ШАТРО ЖВАКЕ / 27

Srđan Vučinić
ONO ŠTO SE DOGODITI MORA / 29

Љубинка Станков
КУДРАВИ / 32

Radmila Gikić
TIŠINA U STANU / 35

Чедомир Јаничић
ЖИЛИЈЕН / 41

Душан Савић
РУЧНИ САТ / 45

Ранко Павловић
СТУДЕНТСКИ СЕНДВИЧ / 47

Нада Душанић
САЛОН КИТИ / 50

Ратко Дангубић
РЕГИСТАР / 54

ПРЕВОДИ

Николај Гумиљов
ОРАО / 57

Džon K. Koks
BILJANA / 58

Andrej Platonov
NA KRESTOVSKOJ PIJACI / 59

Unika Cirn
TAMNO PROLEĆE / 61

Simin Danešvar
SAVUŠUN / 65

Džejn Bouls
GVOZDENI STO / 69

ЕСЕЈ

Danijela Jovanović
O NEKIM PRAVIMA / 71

Nikola Marković
METAMODERNIZAM / 77

Младен Савић
ПТИЦЕ ПУТУЈУ СЛОБОДНО / 80

Jasmina Nešković
ODLAZAK VUKA SAMOTNJAKA / 84

КРИТИКА

Наталија Лудошки
НЕГДАШЊА САДАШЊОСТ У
ТУМАЧЕЊУ ТИБОРА ВАРАДИЈА / 86

Жељка Аврић
КУДА СИ ПОШЛА, ПЕСМО
МОЈА? / 89

Dragana Popović
KO JE ANDRIĆEVA, KO JE
ILIĆEVA JELENA / 93

Љиљана Павловић Ћирић
СВЕТ ПОСЛЕ ЗАПЕТЕ: ПОЕЗИЈА
ПРОТИВ ИЛУЗИЈЕ СМИСЛА / 96

IN MEMORIAM

Мијо Раичевић (1955–2025)

Михајло Пантић
МИОДРАГ РАИЧЕВИЋ, ПЕСНИК
МЕЛАНХОЛИЧНЕ ВЕДРИНЕ / 98

Božo Koprivica (1950–2026)

Vida Ognjenović
BOŽO KOPRIVICA KNJIŽEVNI
JUNAK KNJIGE KOJU JE ŽIVEO / 103

Zoran Jeremić
POVODOM SMRTI BOŽA
KOPRIVICE (NIKŠIĆ, 1950 –
BEOGRAD, 2026) / 105

Goran Babić (1944–2026)

Nenad Milošević
JUGOSLOVENSKI ODISEJ / 111

ПОЕЗИЈА

BOŽIDAR ŠUJICA

PRESRETNUTO SEĆANJE

4

1.

Sećanje teče uzvodno
Osluškujе budućnost i dno
Što je bilo i nije
Nastavlja ponavljanje istorije

2.

Po plićaku starih voda
Plutaju snovi naroda

Sve je svakidašnje i sveto
I smrt je urezana u sve to

3.

Tanka ranica je u snu
Na stare laži vonjaju snovi
I sud savremenika je tu
Da ih iznova ponovi

4.

Živimo u rečima i od njih
Dižemo teret i padamo pod njim

Tražimo i nalazimo ih
Za još jedan bezrazložni čin

5.

Mesec se uzdigao velik ko misao
na putu noći opsenar tanani
Miroljubivo uzdisao disao
Kadet lirski zmijac začarani

6.

Curice pred spavanje gole
U slatkoj krizi se mole

Bezbržan trenutak između
Greha i dara čini među

7.

Mladi suncokreti odano streme
U večernjem odu se zlate
Duše im lutaju kroz vreme
Ka suncu otišle da se vrate

8.

Plivamo veslamo snagom svom
A dubina nas vuče na dno
Voda putuje ka drugoj vodi i pri tom
Ne teče više svojim koritom

9.

Kako se čvrsto držimo u praznini
I slutimo smrt je put ka istini

Slušamo te očima poezijo negativna
Čovečice isto i ne isto divna

10.

Na zemaljskoj karti atlasa i mapa
Nesmirena ruka rakete sklapa

Rakete u ratu pronose slavu
Pobeđena priroda pognula je glavu

11.

Posvećujem ti okeane noći
Ostrva što lete
Dobro jutro lude oči
I mladalački stari svete

12.

Sfinga u pustinjskoj zori bdije
I rasipa zlatnike iz piramide
Pesak je duhovna neman stihije
Lunarni Nil kika boginje Izide

13.

Iz snega digao tanušni vrat
Mrazovac cvet mačiji svat
To je to unapred sećanje srećnih
Neverstava prolećnih

14.

I kad me više ne bude
Skakaću s mosta u gluvo doba

Kukavičke reči meni će da sude
Uzvratiću smehom iz groba

15.

Putovali smo putovali u nedogled
Što smo videli uzvratilo je pogled

Puna okuka preduga bi cesta
A da se nismo pomakli s mesta

16.

Molim ti se sećanje
Za vreme koje neće da iscure
Kad pesak iz sata iscure
Molim ti se nadsećanje
Za jedno veče u parku Monsuri
I drhtaj drhtaj Ečiko Škuri

17.

Moje reči nisu slatke
Ni lažljive
Ne čine lako vreme
Sreće nepodnošljive

Čitaj me ako hoćeš
U ovom ustastom svetu
U donjem uzalud se širi
Glas sa senima u spletu

18.

Nebo prelete daleka kometa
Namah izgore ko papirna moneta

Devojka-munja orlica-strela
Da se iznova rodi odletela

19.

Prođe vek ode
Kao oblak preko vode
Čeka me noć nedremna
I slava podzemna

JASMINA NEŠKOVIĆ

POHVALA STAROSTI

POHVALA STAROSTI

Rano je
Nije ni podne
A ja već plačem
Onako, bez razloga
Kao što je godinama
Moja prababa, Rosa,
Niz naborano lice
Puštala suze
Staračke il radosnice
(Ko će ga znati)
Al da bih doživela njeno doba
I počela na nju da ličim
(Po slikama i po priči)
Trebalo bi još 25 godina
Da hodam, da pamtim,
Da se poštavam
I licem prema zemlji polako spuštam
Još mnoge stare goste da ispratim
I dočekam neke nove, nepoznate,
Kojima ću i ja, jednoga dana,
Postati baba, i prababa,
Da imam kome da se obrađujem
Kada se vratim
Kad im u san svratim
Da ih čvornovatom rukom pomilujem

OPELO

Niko više nije mrtav
A kamoli živ
I one ubice s dečijim licem

Sada su anđeli s krilima od krep papira
Ustreljeni lovci
Dobrotvorci
Kovači lažnog novca
Niko više nije ni zaslužan ni kriv
Što su svi krčazi prazni
Polupani lonci
Presahli potoci
Glib i tišina

ZIMOVNIK

Sve što smo voleli
Sve što nismo preboleli
Ostalo je u nama
Ispod skorele skrame zaborava
Duboko negde, ispod snega
Gde srce spava
Gde seme čeka
Da iznikne kao nova trava
Možda već sledećeg proleća
Il nekog dalekog
Budućeg veka

DUG

Onaj dar
koji ti je dao Bog
Il neki duh zao
Da bi te kinjio
Iskušavao
Da bi te na muke stavljao

Ili od svetske buke spasavao
 Taj dar koji baš i nije samo tvoj
 (Kao slučajno izvučen datum iz kalendara
 Il na vašarskoj tomboli broj)
 Taj dar ćeš i ti nekom morati da daš
 Možeš da ga pozlatiš
 Na „sigurno mesto“ pohraniš
 Za lažne banknote rasićniš
 Pa da ga prokockaš, proćerdaš. spališ
 Ili kao neželjenu igračku baciš
 Al nećeš moći da ga se otarasiš
 Neće on u tebi istrunuti
 Nećeš ga satrti
 Nećeš ga zatrti
 Neko će ga, svejedno,
 I na smetlištu naći.

ETIOPLJANKA

Ova Bogorodica
 Tamnoga lica
 Nije naslikana
 Ni po jednom kanonu
 Sedi u neprirodnom položaju
 Na klimavoj stolici
 Kao na tronu
 Smirena a nespokojna
 Kao svaka majka
 Seljanka ili kraljica
 Što zalud čeka
 Od pamtiveka
 Povratak izgubljenog sina

BOGOJAVLJENJE

Ko
 Ko je tu
 Čiji je to dah na mome temenu

Zefir blag što razgoni strah
 Prkosi nevremenu

Čija je to ruka na mome ramenu
 Što me podiže sa dna
 Kao vedro iz presahlog bunara

Ko me to vara,
 Zamajava
 Možda onaj glas što je pozvao Lazara
 „Ustani i hodaj“
 U propast ili spas
 Ko
 Ko da zna

BLAGODAT

Dobro je biti ničiji
 A svima pripadati

Kao vazduh
 Kao česma nasred drumu

Dobro je biti hlad kestenjara
 Slamka za koju se davljenik hvata

Zvono što samo
 podne oglašava

Ključ koji otvara
 tamnička vrata

Il ona ptica, golubica,
 Koja je prva preletela

Snežne visove Ararata

ZAVEŠTANJE

Gde god nađeš prazno mesto
 Tu nešto zapiši
 I mada su to samo (reči, reči, reči...)
 Ima možda u njima
 Nečeg što krepí i leči
 Kao gutljaj vode, vina,
 Dlan na čelu samrtnika
 Neki plamićak u dnu nevidice
 Osvajanje slobode

RADENKO VADANJEL

KAKO ŽIVI ANTUNTUN

1. Par bijelih polarnih sova

Kada se nađem u nekom začudnom, smirujućem prostoru, kada me sklad oiviči sa svih strana, u nekoj staroj industrijskoj ulici ili iza leđa crkve koja je stasala na vrhu brijega, kada se nađem u tajnovitoj nigdini uzbibanoj valovima koji zapljuskuju brod što plovi, uvijek pomislim na nas. Uvijek pomislim na nas, dijeleći taj savršen trenutak s tobom.

I tako uvijek s tobom, i nigdje bez tebe.

Mi smo tada zajedno i kada nismo zajedno, mi smo u tišini jedno pored drugoga kao dva vrela, tek oteljena teleta, i dvije mudre kornjače, hladnih pogleda i umiljatih kandži poput bijelih polarnih sova, dok sjedimo na terasi kafića promatrajući kolone turista u prolazu.

I što dalje od tebe, to sam ti sve bliže, kao zaštitnik i kao ljubavnik. Tvoja je ljubav sva u meni, i ona ne putuje niotkuda, ona se samozapaljuje u mojoj utrobi poput molotovljevog koktela bačenog na strašno oklopno vozilo, ona se budi u meni sporo, i rasplamsava se cijelim mojim tijelom, da bi dugo njezin tinjajući žar lutao krvotokom sve do srca i nazad do nožnoga palca, i opet do srca i opet do vrelih stopala ...

Tvoje su tajne u kapima eteričnih ulja koje čuvaš na policama kuhinjskog ormara. Tvoje su tajne u čistoći tijela koje se jutrom budi s „Pet Tibetanaca“ na prostirki dnevnog boravka. Tvoje su moći skrivene u malom žulju lijevog kažiprsta nastalog od pisanja olovkom, tvoja je sudbina skrivena u mojim snovima, jer ja sam tvoj čovjek, i ti si moja žena.

2. Spasonosna tajna

Tisuću probuđenih reptila iz dubokoga sna plutaju ogromnim kapilarama divovskog stabla (nasukanoga kita), kao Yanomami domoroci slivovima Amazone, kao uzdah i izdah, uzdah i izdah... Ukroćene zvijerčice što obuzdane nikada ne sažimlju misli. Te misli velikih rascvjetanih lopoča, prašume imaginacije, kao vatromet nekog dalekog slavlja, remete moj mir.

Jer najlakše je kazati: moj život, to nisam ja. Splet okolnosti, brzopletih odluka, i evo me ulovljena u emotivnom tremolu, u raštima sadašnjosti.

Izvan društvenih konvencija, kao slijepa ulica u labirintu venecijanskih kaleta, koja završava u kanalu, u moru, u pišalini, ukoliko joj se ne predamo u potpunosti, opijeni njenom ljubopitljivosti, mladenačkim sunovratom zalutalim u izmaštanom svijetu, kojim upravljaju naša ranjiva srca ... izvan svih tih društvenih konvencija postoji utočište, spasonosna tajna.

– To su samo slike, slike koje plešu – kaže neodoljiva madmoazel.

– Otisci prstiju upućuju na nekoga izvan nas, koji se ne plaši magle među krošnjama – zaključuje prelijepa madmazel.

3. Odlazak

Stojimo ispred kamene ploče natkrivene zvonom od pleksiglasa. Zarobljeni, u dubokom snu, prenosimo transkripciju starozavjetnog pisma. (Glagoljaških zapisa).

Djeca u tišini ispisuju stranice diktiranih rečenica, o domovini, naciji i državotvornosti.

Njihova su krila podrezana, kržljava.
Poslušnost se poput čudnovate biljke s
obronaka Dinarida imenuje „disciplina“,
puritanstvo se krsti eufemizmom „kućni
odgoj“, a pranje mozga euforično se
naslovljava „domoljublje“.

– Ne damo Svijetu našu djecu – škrgućemo
zubima.

– Ne damo Svijetu našu djecu! – deremo se iz
petnih žila.

Ali avaj! Naša su djeca nepovratno
pokolebana. Ne prepoznaju nas više.

Noćnim vlakovima, ona odlaze, u nepovrat.

Noćnim vlakovima, ona odlaze, zauvijek.

4. Zemlja palih anđela

Sumorna obitavališta. Učmali interijeri.
Komorna atmosfera.

Izlizane papuče potčinjene ravnim, kvrgavim
stopalima. Vrećasta trenirka i debele,
karirane košulje. Naočale što vise na kožnim
žnirancima. Rupičaste čarape. Teški koraci.
Život iza zavjese. Nevidljiv. Bez maskare,
bez garda, bez odstupnice.

Daleko od frenetičnih porodica iz Felinijevih
filmova.

Niti hladnoća Bergmanovih protestantskih
kuća ne struji ovim pljesnivim prostorima.

Napoj izliven u korito, svakog bogovetnog
dana. Podrigivanje i prazni pogledi.

Hodnici natrpani starim časopisima i
iznošenom obućom.

Zidovi štite od vanjskih pogleda. Poredani u
horizontali kao usoljene ribe u salamuri, svi
spavamo. Snovi su nam bremeniti od briga.

Nema nigdje izlaza.

Izlaza nigdje nema.

5. Gradić Peyton

U dječjoj mašti daleki planet što skrivaše
posljednje ljude od pogroma, bio je moj rodni
grad. U njemu sam se osjećao zaštićen od
svega.

Kristalno zvono natkrivalo je nebo.

Preduhitivši vlastitu smrt artefaktima tuđih
pokopa, siveći sivilo uokolo sebe, pazeći da
nipošto ne postanem tajna, labirint ili mistični
predmet, postao sam fluidni detalj, građanin
„zvjezdanoga grada“ zamoljen da vitlam
bijelom maramom u nekom varijetetskom,
vodviljskom, gluhom, imaginarnom kolu.

(Želja za slobodom narasla je dok sam,
okovan u kamenoj izbi, čekao da plamteća
lomača razbukti se i puk koji se vani
smrzava, tapkajući na mjestu, oživi,
ugledavši moje, kao kreč, blijedo lice.)

6. Kako živi Antuntun

U dnevnom boravku zračnim kompresorom
ispuhuje prodrti auspuh. Svakodnevno popuši
dvije kutije cigareta. Spava u istoj odjeći sve
dok se ova ne raspadne. Onda prošeta do
Karitasa, da preuzme „novu“, čistu opravu.
Hlače mu spadaju, pa dok hoda, za leđima
mu vire polutke dlakave guzice.
Ljeti stoji naslonjen na ostakljena vrata
supermarketa, ispijajući mrzlo pivo iz
staklenih, povratnih boca. Vitla praznom
bocom piva, ali još mu se nikada nije
omaknulo da mu boca ispadne iz ruku, i
odleti na vjetrombran nekog automobila,
parkiranog nasuprot.

Radenko Vadanjel (Pula, 1962.) diplomirao
je na Filozofskom fakultetu u Rijeci hrvatski
jezik i književnost. Piše poeziju i prozu. Živi
i radi u Istri. Do sada je objavio knjige:

– Lekcija o postojanosti (pjesme u prozi)
Meandar, Zagreb, 1999.

– *Dnevnik besposličara* (roman) Profil,
Zagreb, 2006.

– *Čovjek s tri pupka* (pjesme u prozi) HDP,
Zagreb, 2010.

– *Mišomor za rođake* (zbirka priča) Fraktura,
Zagreb, 2013.

– *Zdravo, dragi ubojice!* (roman) Sandorf,
Zagreb, 2017.

– *Sakramenti i kotlovina* (roman) Sandorf,
Zagreb, 2019.

– *Čovjek igračka* (mini eseji) Sandorf,
Zagreb, 2022.

СЛАВОМИР ГВОЗДЕНОВИЋ

ЗАВИДЕЛИ БИ МИ

Завидели би ми

Када би знали ко ме је све походио.
Један пастир, са јагњетом око врата,
вук један, са блеском ноћи у очима.
Један уштогљен месар, крвавих лактова.
Један ратар, са олујним облаком
у по бела дана.
Један клесар, са тоном тишине
у бестидном телу.
Један пчелар, са жаоком
и меденом медузом уместо језика.
Грешни Стефан, ужарен у нагости цвећа.
Тамничар један, са котурима светлости
око столице и усијане браве,
Пред усељење.
Берберин један, са грашкама зноја
и извором пене испод беле браде,
док, устрептао, гланца оштрицу
алатке, пред коначан јуриш.
Један усамљен алас у заливу,
како се пун наде обраћа царици риба
: Ево ти руке и све моје,
само ме такни златним перајем
пред залазак сунца.
Гробар један,
док подмазује точкиће пред укуп
и ексере слаже, редом у сваку дашчицу,
песму уговара о младости света.
И писар један под звоном, где, одузет,
насред општинског трга, објављује
: Све сам рачуне записао.
За спасење покојника.

Када би само знали колико.

Ево, пуши се Господе, постао сам посвећен

Све што сам добио,
на трен пригрлио здружено,
све је одједном нестало,
лонци и шерпе и зделе и остало посуђе.
И толика јела.
И оно мало ведрих дана
и ваздух окрилаћен
који је чистио питоме кухиње,
доносио прохладну промају
као велико олакшање.
Ни с тобом нисам стигао да га поделим,
да отворим прозор и
пустим га из загрљаја
да се закотрља и постане голуб,
да му у књизи нађем место
и коначно расрдим нечастиве госте,
сит да их прогласим за проклетство.

Да жељан свет и жедан оборим с ногу,
да њима запалим малу велику ватру
и сачекам да чудо ухвати
залет и узјаши тамницу
и ведро и весело подвижне родитељима,
несрећној деци: овуда је пролазио стари
мајстор Сизиф.
Капетан са јајетом на рамену.
Чини ми се звали су га Фјодор
Достојевски, Пекић, Киш, Павић.
Или: тек Сунђер Боб, Коцкалоне, прастаро
име.

Уштогљени младић, несташко.

Чекају га и данас, да отворе књижару,
Барем читалиште, чистилиште,
Да поставе место Троји и скакавцима.

Да се изјадају Јерусалиму, одреде
куда ће да умесе кајгану, илузију света.
И објаве на гладна уста, на велика звона:
Ево, пуши се, Господе.
Постао сам посвећен.

Сурове заседе Полазна тачка

А почело је у мојој првој школи.
Као у зеленој башти.
У клупи сам сакрио шаљивог жапца,
Да ми шапуће на часу
из лепог писања, слободног састава.
Колико ми је само пута ширио очи,
Отварао несташне видике. У крику и црву.
Спасавао понос, из страха пружао весело.

Лепо смо се разумели.
Ту смо, у излизаној клупи, саградили кућу.
Из главне смо собе пратили Професора,
Са подмуклом метафором / змијом
у устима. У крекету се сакривали.
По не знам који пут је Професор.
блатним потезима цртао улице подозрења,
Ударао жигове пространства
: белеге, зарезе, тачке. Подизао мале војнике
од дима. Неустрашиве чуваре вештина.

Једном одрастао, сваке сам вечери,
у граду који сам себи изабрао,
на воденом тргу одвезивао Нојеву барку.
Из које ми је мој стари другар жабац
(још увек у ђачком оделу, са разумевањем
намигивао),
надувани капетан, пун крекета и детиње
жудње
: Скоро ће поноћ, друга страна живота.
Памет у главу. Накоте издајнички.

На моја врата

Док су продавали град
који се љуљао на ветру,
и мене су продавали. Све моје,

ломећи крила ластавици.
Која ми је немилосрдно
слетала под кров, доносила вести.
Из помахниталих записа.

Тргови су били поља пуна лешинара.
Кружили су око маглених кућа
хранећи се великим лажима, илузијама
непрегледним.

Бокали су сред пустиње заударали на кишу.
Свако је наздрављање ширило задах.
Са пања је гусан тресао перје,
последњим гаком најављујући пропаст
Рима.

Краљ/будала светлео нам из суседове
крушке.
Са тог светог дрвета видела су се оба света.

Стриц Аркан, поштар из Оршаве,
доносио је планине алве,
показујући нам бакама самртне зачине.
Попут поштанских налепница.
Ја сам свуноћ, између редова, излетао из
реклама,
несрећан улазио у застрашујући дућан,
у тезге се, у кажипрст претварао пуне
свечевог сјаја.

Чекајући Еурипида, да клекне
и кликне законе о новом времену,
одекламује најстрашнију оду васељени.
И запечати пазар.

Вилајет Камбоџа

*У години када су нам сви судили,
када су нас сви забрањивали,
саградили смо пут под водом
и прозвали га јетко: Камбоџа.*

Не мешам се у песничку слободу, али чудо
није далеко.
Тамо је негде, на врбовом дрхтавом пруту.
Јесте, управо тамо, за брда она,
затечен у празној магли,
ничије весло, ни на небу, ни на земљи.
Између две царевине, као између две ватре,

као између два копита. И пече.

Банка података коју воде жути
Кмери, у којој царују, с вечери
шире врисак, уплетени у наше
игре. Трице и кучине. Товаре
облаке наше кошаве изнад Дивића,
пребацујући реку између рогова, од једног,
до другог клатна.
Гутајући све наше потоке, златну
медицину, на ветру,
на тамним вилајетима две државе.

Из прашњавих цистерни
излећу чамци.
Коначно нам се јављају
тамнице речи, жеђи и јаре.
Из којих нас нови потоп вреба.
Поздрављамо се у најтамнијој ноћи.
Тананој. Смешно топлој. Светли у своме
блату,
пуштамо зелене соколе. Снажна
осећања. У сваком граду, улици свакој,
сваком месту. Испод сваког дуда.
Наш нас дух не препознаје,
лови своје господаре.
Смишљамо песму која нас од живота брани.
И свих зала и ужаса, питајући се
помахнитало
: Шта ми радимо овде. У туђем греху.
У апашком заносу

Затеже лук и стрелу.
Кроз њих пролећу неодољиви бизони.
Неодољиво остарели,
Неодољиво млади.
Неустрашива стада.
За њима се дим вијори
И крезуба развигора / прерија пева,
Дан / ноћ броји скалпове распећа. Хоџајућа
сенка:
У трансу испија лулу мира.

Већ три дана,
Већа од три века, посвећено
Ноћима гребе испод асфалта,
Трудећи се да дотакне лулу мира,

Руку предака
И пробуди Бика Који Седи.

На вечерњем поветарцу,
испод хаљине бледолике девојке,
унук пушта голубове.
Свице испод моста зачикава.
Одгонета измаглицу. Привиђења.
Закључава / плавом руком / вечерњу тајну.
Немоћан коња да пробуди и упрегне звезде.
Заустави кашаљ под уплаканим дрветом.

Неуспела операција

Данима су из куће односили блато,
Муљ и песак. И наивне очи,
Пуне пустињске бесконачности,
Опречно, добро подмазаним колима
Која су се тешко пробијала кроз облаке.
Од нашег одлажења улица је временом
Постала тесна. Мања од сећања.
Од слепила мајсторове деце.
Од маковог зрна.
Од свечевог очаја којим нас је испраћао
Са зидова док је, полако, али сигурно,
И он нестајао. Тужан, немоћан,
У ожиљцима за нама пуштао од хартије
Змајеве, пуне суза.
И не знајући да шири ново предиво,
Спрема се за велику зиму.

Ово премештање наших срца и
Унакаженог света личило је
На велику реку и у њој велику рибу.
Која нас неуморно лови
Од јутра до мрака, не затварајући уста
: Док укућане не заређа.
И све нас прогута.

СЛАВОМИР ГВОЗДЕНОВИЋ (1953, Белобрешка, Румунија), песник, уредник, преводилац, антологичар, универзитетски предавач. Докторирао у Букурешту 2000. на поезији Васка Попе. Члан је Савеза писаца Румуније, Удружења књижевника Српске, Књижевног друштва Косова и Метохије, Друштва књижевника Војводине и почасни члан Удружења књижевника Србије (од 1988). Члан је сарадник Матице српске. Објавио је више од педесет књига поезије, десет у Србији и четири на румунском (превео Лучијан Алексиу), две на немачком језику и по једну на енглеском, пољском и мађарском. Аутор је двадесетак антологија српске поезије из Румуније, Србије и региона. Превео је тридесетак књига поезије (Миодраг Павловић, Васко Попа, Љубомир Симовић, Матија Бећковић, Гојко Ђого, Горан Ђорђевић, Иван Негришорац, Јован Зивлак, Ненад Шапоња, Гојко Божовић итд.). Такође превео је и више антологија румунске поезије и више румунских аутора (Ана Бландијана, Илеана Маланчоју, Мирча Картареску, Анђела Марковић, Јоан С. Поп, Лучијан Алексиу, Габријел Кифу, Октавијан Доклин, Роберт Шербан, Георге Флореску итд.). Између осталог превео је и антологију српске поезије са Косова и Метохије Тишина која вида ране (2013). У више је наврата боравио као писац на књижевним фестивалима и смотрама у Немачкој, Француској, Аустрији, САД, Италији, Шпанији, Шведској, Бугарској, Македонији, Мађарској, Србији, Републици Српској, Црној Гори, Босни и Херцеговини. Поезија му је превођена на двадесетак језика. Присутан је у више антологија и антологијских избора у Румунији, Србији, Републици Српској и свету, као и у српским уџбеницима. Заступљен је у Српској енциклопедији (књига 1, том 3; Матица српска, Нови Сад 2018; главни уредник и координатор: Драган Станић).

О поезији Славомира Гвозденовића писали су значајни књижевници и књижевни критичари из обе земље. Душан Стојковић је написао књигу о поезији С. Г.: Снови душе или поезија Славомира Гвозденовића (Филип Вишњић 2018).

Приредио је монодраму Црњански у Темишвару од своје истоимене поеме и текстова Милоша Црњанског о Темишвару и из Темишвара (Фестивал монодраме и пантомиме, Земун 2020). Монодраму је Радомир Путник укључио у Антологију биографске монодраме – прилози за историју обновљене Србије. Монодрама је извођена у Румунији, Србији и Мађарској.

Један је од оснивача Савеза Срба у Румунији чији је председник био два мандата. Био је 20 година посланик Срба у Парламенту Румуније. Био је први послератни председник Скупштине дијаспоре и Срба у региону.

БИЉАНА ДОЈЧИНОВИЋ

Пегаз 1999.

Пегаз 1999.

Пред крај
Двадесет трећег дана
Месеца
Посвећеног паганском богу рата
На крају миленијума
Усних
Као
Лају пси
Искежени им зуби
Ал' нису пси
Него вукови
Само им лица налик на људска
Али, не
То сања моја мајка
Као
Поново лете јата црних птица
нису птице него су
штуке
штекћу штуке
Не, не
То сања мој отац
Као
са маћехом и оцем
Који носи векну хлеба под мишком
Кришом напушта село
Док тоцила искре
На остављеном шпорету
Крчка се кокошка
Никад зготовљен
Непоједен ручак,
Али, не
То сања мој деда
Тај исти што су му мољци опседали кућу
Јер је увек имао залихе брашна

А ми му се смејали
Због непотребног опреза
Чак и мој отац, његов син
Који их је избавио
Захваљујући језику наученом у игри са
децом
Па ме је после подстицао да учим
Увек да учим
Почели смо од
Ду ју спик англиш
А моја сестра од
Пањемајеш
Ма, не
То сања мој деда Коле
По мајци
Рођен близу пећине из које сада излећу
Стимфалијске птице
Док Атенине сове ћуте
Арес бесни
То деда Коле
Учитељ
Ходи са нарамком калемова за крушке
И самониклим стаблима
Дарује ново име
Култивисану сласт
Шуме дивљих претвара у врт и воћњак
Причала ми је мајка
Да је у ноћи пред Онај рат
Сањала оца како стоји
Крај младог стабла крушке и
Залива га
Потопљена у то језеро
И сама сним
Док месец израња и урања
Седамдесет седам пута
У ту

Из те
 Страшне воде
 У густу, лепљиву
 Меласу
 Поновљеног бола
 Док моја кћи сни беле
 Крилате коње
 Седамдесет седам пута
 Месечеве капије и копије
 Седам пута седам
 Плус седам
 Седам
 Седам
 Седам
 Белог
 Крилатог
 Пегаза

Моћ

Немој да солиш овај снег
 који тако бео пада
 у тамном плаветнилу
 и тишини ноћи.
 Пада.
 Прекрива нежно,
 вије се у аури уличне лампе
 искривљеног врата.
 Контејнер за ђубре
 ноћас је кућица
 покривена јорганом од паперја.
 Све старо подмлађује се,
 нестају таблице, имена,
 лица.
 Пада.
 Овај опрост ког ће се ужурбани
 ујутро псовањем одрицати.
 Пре него што промени боју
 и дозволи звук
 бројим пахуље и удишем тишину,
 нема никог ко може да ме спречи.
 Коначно, моћ.

Вечера међу пријатељима

Уроњени у љескаву светлост
 у великој соби оивиченој витражима
 делимо звук вилица и ножева
 и осећај свечаног.
 Човек преко пута мене
 не чује
 а ја сам нема,
 упијам
 зуј неразговорних ћаскања.
 Небитан је смисао
 ако постоји осмех.
 У ову лековиту воду
 улазимо свако у свом
 отврдлом омотачу
 а израћамо
 рањиви и спори.

Херкулета

Сваки дан је трипут заоран
 Чуда чиним и не осврћем се
 Не могу
 Не стижем
 Једва да чујем и кад застанем
 Већ сам на другом месту
 У другом сату, оделу, на другој планети
 Друг си
 Па разуми
 То није хајка
 него
 А глупа је та рима, ал' 'ајде,
 Не питај, дакле
 „Шта радиш?“
 Одакле почети?
 Од тегле од шерпе од шоље од воље од
 метле од компа од инста од динста од
 Пере од ждере од књиге од текста од
 исправки од теста од теста (за питу) од
 слике за Миту од тебе од мене од оловке
 од четке од кревета од дрвета од Џојса од
 Бојса од немила до недрага од питања до
 заокруживања
 „Ништа“, кажем.
 „Ништа“.

СВЕТИСЛАВ ТРАВИЦА

МОЈИ СНОВИ

[МОЈИ СНОВИ]

Моји снови,
Скривени у сенци,
Чекају ново време—
Где ће све постати истина.

Изгубљено
У ветру, у мраку,
(У тежини и мери),
Остало је у мени
Као скривено у хаосу.

Сутрашњи дан,
Где ће се срести
Страх и нада,
Чека у мени буђење оног
Чега није било — смелости.

[ЗАВИЧАЈ]

Завичај је оно што остаје
кад се угасе светла
на станичном перону,
кад схватиш
да ниси тек
приспели путник,
већ она слана
са панонског поља,
која не дозвољава
рани да зарасте
и држи те будним,
да у облачном небу
препознаш свој
прави мрак.

А време које
као рђа нагриза
станичне прагове
и млаз ваздуха
који си удисао,
сад ти се увлаче
у реченицу
и не питајући
желиш ли да се сећаш,
приморавају те
да као некад
бос корачаш
по крхотинама
сопственог детињства.

ПЕЈЗАЖ

промукли
звучи звона
у подне,

заједно са птицама
подигнутим
са удаљених
дрвећа,

лете
у неочекиваном
распореду,

преко мрачних,
напуштених
здања

и губе се

у светлосној
прашини...

и забораву.

[ЦВЕТОВИ]

цветови
бескућници

изникли
на пољима

које су
заборавиле
кише

повијени ветром

пију скривену
влагу

са безимених
латица
траве.

РАВНИЦА

смркнута земља
пије кишу

као чисто
одсуство

небо је храни
и напаја бескрајем

да би имала
чиме

да нас
прогута.

КИША

Киша је окупала тротоаре
као кајање нечисту савест.
Град је ћутао у заветрини мрака,
а светла трептала као да знају
колико је касно за нови почетак.
Киша је у барицама окупала рекламе,
испала графите и обећања са фасада,
и све је мирисало на почетак и крај у исти
мах.

Град је низ олуке спуштао своје исповести,
неонска светла емитовала сумњу,
из излога су ме гледале очи манекена,
суве, хладне и непомичне,
а сваки пролазник је био само сенка
која зна куда иде

ЗОРАН АНТОНИЈЕВИЋ

БИБЛИОТЕКА

Библиотека

Међу полицама
наћи ћеш књигу
у којој је глава
којом своју можеш
да замениш.

Клетва

Из небеске штале
испао је црни пласт
кумове сламе.

Потрулише плодови.
Из земље проклијаше
кљунови и рогови.

Уместо деце
рађаху се црни овнови.

Човеков врт

У башти ограђеној осушеним чокотима
тужни духови пију зраке посрнутих звезда.

Над увелим стаблима бдије облак распећа.
Када му се приближе, птице сагоре.
Од цвркута само пепео остане.

Громко одзвањају ударци чекића.
Смртник закива ексере у шаке Бога.

Васионом лију црвене капи искупљења
док крст време откуцава.

Ветар

Шум између звезда,
лепет крила
ноћног хоризонта.

Силази, без лица,
господар црних птица,
Сатанин ветар.

Има тих улица...

На стази без пролазника
мир је заувек успавала
претећа тишина.

Не знаш да л се сутон тек
спушта или ту одувек обитава.

Има тих улица одакле црнина
креће да походи град.

Има тих улица и у њима
кућица иза чијих врата су
понори из којих пузе деца.

У потамнелим јутрима
увек једна бледа ручица
тешко окно отвара.

Мртав Калеја не иде даље од прага

Лужњак сенком зацрнео Калејину кошуљу.
Он седи покрај стабла тог.

Умро је, ал' из дворишта отишао није.
Гледа на пут док му анђеол шапће –

доле више нема места за мртве,
под земљом спава бела змијурина,
како дише, видиш, тако
расте асфалтна пукотина.

ВЕЛИМИР КНЕЖЕВИЋ

ПОГЛЕД

Седим тако ја у фризерају

Око главе обигравају штрцнути
Брзи сугласници склизнули с маказа
Низ вигваме из којих нам вире главе
Као из свежих кртичњака самоће.

Црни и сиви српови пламичака
И, коначно, наше чудовишне уши
Под фиксираном фризерском
Столицом из које ти се не устаје.

Једном ће и твоја плутајућа глава
Напустити салон ношена феном
И нестаће низ улицу, изнад масе,
Из ока, као отргнут дечји балон.

Зуб

Хладноћа шикне као зуб
И крцка камену со језе.

Пут одмотавају плетенице
Великог црног точка.

Скалп – отворена чаша.
Ноћ спуштена на голо теме

Разобручава песницу у длан,
Закуцава га за све што ниси дао.

Патња – никада је није ни било,
То је само страх да не постанеш зао.

Лист

Кроз ваздушни левак
Троше се речи:

„Које цар умори
У врелој смоли...”

Нешто одоздо
Премешта сенку
На други бетонски блок.

Нешто изнад окреће лист
Да не плане у зраку
Ухваћен у светлосни сноп.

Поглед

Погледом као заставицом обележавам места.
Поглед – продужена нога за све затварајуће облике.
Пајсер-полуга за савладавање кривина, за сва сужења
Иза којих ми одломи увек нове даљине, нове слике.
Лебдећи, ваздухом лута, остављам га као клицу,
Где год да дођем, свему је нужен, свему нега.
Мој поглед – нежна биљка и најежена алергија
Коју стреса са листова на све што прође кроз њега.

Корњача

У ваздуху нема гаражи, јер нема ветра,
Само мирис статичне ватре
Којој смо се сувише приближили.
Зрикавци, пуцкетање буба,
Брзопис тврдокрилаца, невидљиве змије
У страху, у прозору муве, између стакла и хеклања.
Сува балега – презрели вргањ без дршке,
Може се подићи и бацати као фризби.

Корњача, оклопа топлих као ТА пећ која се хлади,
Не плашимо се тек када их угледамо.
Пре тога олабави колена звук сурвавања
Кроз леску и туп удар у стабло или камен.
Ко је узалуд посезао гвозденим машицама,
Којима се разгрће жар и бодри поводљива ватра,
За њиховим главама које се увуку под оклоп
Као под осликани капак шуме?

Тим покретима шума ка нама трепће.
И нећеш убедити никог да је то глава
Рудничког смука, змаја, змијског цара,
Квалитетног неког препотопског створа.

То је корњача – једина безазленост страха
Од кога ни сада не може да се спава.

ВЕЛИМИР КНЕЖЕВИЋ рођен је 15. октобра 1985. у Земуну. Дипломирао је на Групи за српски језик и књижевност са општом лингвистиком на Филолошком факултету у Београду. Објавио је четири књиге песама: „Мразовник“ (Српска књига, Рума, 2008), „Дунав станица“ (Повеља, Краљево, 2019), „Слушни апарат“ (Завод за проучавање културног развитака, Београд, 2021), „Лидо“ (Повеља, Краљево 2024).

Добитник је књижевних награда „Новица Тадић“ (2021) и „Перо деспота Стефана Лазаревића“ (2025).

Живи и ради у Земуну.

ДРАГАН ВЕЛИЧКОВИЋ**У НИЧИЈЕМ ДАНУ****У НИЧИЈЕМ ДАНУ**

Када смо копали темеље за кућу,
урадили смо све како треба,
и како налажу обичаји.
Принели смо жртву –
босиљак и вино – за срећу се прекрстили
пред белим пешкиром.

Сваког дана боговетног, расли за по циглу,
здравили се, радовали, цветали од среће.
Одједном је ниоткуда, легла магла на утрине;
мајстори се запетљаше у конце и вреже,
ократише рогове, намамише кише,
зазидаше прозоре, балконе и врата,
окренуше кућу на погрешну страну.

Сад ми нема југовине да ми капље у прозору,
нема неба у гранама од столетне липе,
као да је из темеља кућа одлутала.

Да ми није северњаче у мрзлом оцаку,
да ми није дивљих гуски и мршавих рода,
не бих знао о мајстори на коју ћу страну.
Чији ли ово дом у ничијем дану?

НЕУМИВЕН

Од раног јутра у хладу иза куће,
гњечим зреле водуњаве тек опале крушке.
Некрштен и неумивен
под белином зидном
стрепим да ми крив кажипрст
у пепелу не утрни,
да ми дан у пола речи
не побегне безимен.

Док подигнем и подглавим
ено мрака иза лице
с грнчаријом туђе грехе
гони испод стрехе.
Одједанпут, ниоткуда
сто жаока под прстима
кресе преко малог ведра
тек скинуто платно с трна.
Заболи ме испод ребра
трепне месец у очима
прве капи као гује
кад милну по трави.

И не може ко што кажу
за два дана три казана.
Док заложим и препечем
с надлактице гар оперем
тупим ноктом док претворим

дваес града у степене.
Разбарушен и невољан
ако још крај луле легнем
сунце око казанице
за дан три пут зађе.

ВОДЕ И УГАРЦИ

У дане после летњих спарина,
Ништа више не буде исто.
Погубе се свици, преобрази мрак,
у мишје нам рупе легну
спокоји и језе.
Одвоји се млади церак
од вршиња и од грања,
и расплете начичкано
стршљеново гнездо.
Дланови утрну, прсти огараве,
грешне шарке побацају
кошуље пред грм.
У заборав опадамо
до последње мисли,
труњем, водом у угарком
штроком и камењем.
У невреме затечени,
ни туђи ни своји,
натпевани, преварени,
ни дужни ни криви.

КЊ

22

ДРАГАН ВЕЛИЧКОВИЋ, песник, сликар и кантаутор, рођен је 10. септембра 1963. године у Великој Сејаници код Грделице. По занимању је ликовни техничар дизајна. Пише од ране младости, песме објављује у зборницима, књижевним часописима и разним интернет порталима. Прве песме штампа 1983. године у листу *Младост* и недељнику *Наша реч*; Затим у часописима *Стремљења*, *Бдење*, *Књижевне новине*, *Градина*, *Помак*, *Траг*, *Жрнов*, *Развитак*, *Вечерње новости*, *Савременик*, *Наше стварање*, те на порталу *Чудо* и многим другим. Члан је Удружења књижевника Србије.

Објавио је књиге песама: *На Хлебу и води*, *У ходу ме уходе*, *Кумова слама*.

ВЛАДИМИР ПАВЛОВИЋ

ПОДИГНИТЕ ВИСОКО КРОВНУ ГРЕДУ, ТЕСАРИ

ПОДИГНИТЕ ВИСОКО КРОВНУ ГРЕДУ, ТЕСАРИ

Причао ми је
Ево већ двадесет и шест дана
Покојни Благоје
Како се убио отац његовог бившег ученика
Након што су га шибицари опељешили за
све паре
Које је добио продавши краву
На сточној пијаци у Гроцкој
Дошао је кући
Ушао у кухињу
Скљокао се на столицу и
Уздахнуо болно
Ухвативши се за главу
Његова жена стајала је за шпоретом и
Кувала пилећу чорбицу
Шта ти је човече
Упитала га је
Он одговори
Више ништа
Устаде од стола
Изађе у авлију
Узе конопац и мердевине из шупе
И обеси се о највишу греду у амбару

Било је то давно
У Времену хероја
Тада није било коцкарница и кладоница
Људи су били много већи него данас
Дању су чували стоку и окопавали њиве
А ноћу радили у фабрици или руднику
Поносно и часно попуњавали су стадионе
Уживали у слетовима и спортским
догађајима
Иза глазуре на торти вештачког неба
истока и
Скупих рефлектора запада

Скривали су срамоту и бљутав укус
мирног средњоживља

Упорно гледајући у светлу будућност
Ослепели као мачићи
Нису ни осетили када их је једне мрачне
ноћи
Добро позната рука стрпала у џак
И понела према реци

ПРЕДИВНЕ СТВАРИ

Ах
Те предивне ствари
Смрт
Болест
Развод
Отказ
И остали растанци

Једна за Дамаск
Добра је линија
Природа лепа
Ентеријер угодан
Карта нешто скупља него иначе
Затворе се врата
Отворе се врата
Неко уђе
Неко изађе
Партизан Јовка одвезује заробљеног
Бугарина

И пушта га да бежи преко поља
Онда подиже пушку
И убија га с леђа
Перса би рађала децу
Није јој више важно чију
Али се деци не излази
Тада су деца могла да бирају родитеље

Повратна за Дамаск
У стану на Новом Београду
Осамдесет и неке
Тетка Мира седи на двоседу у трпезарији
Ћути
Не миче се
Гледа у под
Тетка Мира је остала сироче још као дете
Усвојили су је деда Јовка и баба Перса
Даља родбина
Тетка Мира је читав живот провела на
селу

Тамо доле јужно
Радила и радила
Од јутра до мрака

Тетка Мира лежи у болничком кревету
Очи су јој пуне суза
Пита моју кеву
Зашто баш мени да се деси
Моја кева зна све
Али ово не
Ћути
Скреће поглед
Плаче и она

Ах
Ти предивни растанци
То незаборавно просветљење

ПРОГЛЕДАЛА СТАРА МАЈКА

Прогледала стара мајка
Сада види оно што пре није
Види сенке и светлост и боје
Прогледала стара мајка

Прогледала стара мајка
Не сећа се више ко је
Не сећа се више где је
Прогледала стара мајка

Прогледала стара мајка
Ка онамо куд се иде даље
Од онога што је досад била
Прогледала стара мајка

Прогледала стара мајка
Попела се наврх куће
Па се дере на комшије
Прогледала стара мајка

УЈКА ЛУКИ

Прича ми о свом брату Милутину
Као да је жив
Иако је умро још осамдесетих
Можда и пре
Сви га зову Луки
Ради у штампарији и боксује
Победио је у преко тридесет мечева
Али много воли да попије
Таква му је жишка
Дочека ме на аутобуској станици
Кад год дођем у град
После прошећамо центром
Руку под руку

Сећам га се добро
Тог лета били смо без ћалета
У посети код њених сестара од тетке
Одвела ме је у баба Боркину кућу
Он се подигао из кревета да нас поздрави
Благ осмех
Светла коса
Плаве очи
Велики човек за мене тада
Поклонио јој је бакорез
Боксерска рукавица
Окренута надоле
Пада ка земљи

Када јој кажем
Да је ујка Луки одавно умро
Њој се усне скупе
Не верује ми
У почетку
Онда схвати све
Видим јој у очима
Увек је имао смисла
За лагање и измишљање
Тако као ти
Затим оде у тоалет и закључа се
Чујем је како унутра
Тихо јеца и плаче

ВЛАДИМИР ПАВЛОВИЋ је рођен у Београду, где је дипломирао на Филолошком факултету, одсек Српска књижевност и језик са општом књижевношћу. Од 2000. године ради у просвети. Пише прозу и поезију. Објавио је књигу приповедака „Џими Глодач и Наполеон Кокс“ (2007) у којој је описао живот и смрт у новобеоградским блоковима деведесетих година прошлог века. Књигу је издала „Народна књига“ у едицији „Савремени српски писци“. Године 2020. у издању „Пресинга“ објавио је роман „Доћи ће пун снаге“.

АМАР ЛИЧИНА

ПЕСМА О ПУТОВАЊУ И СНУ О ПУТОВАЊУ

Упркос дневнику путовања који је водио, писање песме о градовима које је видео није ишло лагано.

Записао је неколико стихова и отишао на спавање.

Сањао је да је отишао на путовање потпуно другачије од онога о ком је хтео да пише.

Било је то на неком Оријенту.

Са њим су пошли колега са посла и шурак.

Возили су се уским улицама препуним људи који су без гледања прелазили улицу.

Обилазили су палату, неодрљиво је личила на Топкапи.

Прелазили много степеница, и на улицама, и по зградама.

Били су у неком ресторану чија унутрашњост изгледа као мешавина храма и балканске роштиљџинице.

Покушавао је да поручи јело, али радница због гужве није видела његову високо подигнуту руку.

Сан се завшио на рецепцији хотела.

Чим је устао записао је све што је видео у сну.

Путовање о којем је хтео да пише било је по Русији.

На крају је спојио оба и написао *Песму о путовању и сну о путовању*.

КЊ

26

ПРОЗА

МИРОЉУБ ТОДОРОВИЋ

ШАТРО ЖВАКЕ

ПУКЛИ СМО С ЛОВОМ

– Доста – испљунуо је Мунгос – нећемо више о тој ваљуги. Све се пасирало како се пасирало. Признајем, могло се утркељати и боље али тада нам није добро копало кефало па је настао скењ.

– Слажем се – певнуо сам – али ипак морамо оверити где је био фалш. Пукли смо с ловом а то је греда. Не смемо тако лако да се шворцирамо и будемо јебена страна.

ЗАВИДЕО САМ МУ

Лепи Лука је таличан мачор. Студент, прва лига, да ти уши отпадно. Није имао бриге око лове. Чешао се о маторце.

Био је у шеми са кајмак рибом. Бринета, лепа фасада, дуге ноге, очи ко шест банки, велики сифони, секси гуза.

Завидео сам му.

УЗАЛУД ЈЕ ИСПРАВЉО МРТВОМ МАГАРЦУ КУРАЦ

Божо Боем имао је те вечери велику фрку. Ништа му није полазило за руком. Узалуд је исправљао мртвом магарцу курац.

У тиквари му је било тешко. Чука му је колосално кантала. Цвикао је да му не искочи из груди. Није жикао шта му се дешава.

Прошла је поноћ. Исфурао је из гајбе на улицу. Свеж ваздух га је мало офркестио. Ушао је у први бирцуз, који му се нашао на путу, и наручио дуплу глазговачу.

ОШВОРЦИРАО СЕ

Луди Срђа играо је рулет у коморани. Кљинчио је ту више сати. Час би добио, час би био у були.

Цвикала су му била ужарена док је ждракао точак и куглицу. Био је као хипнотисан. Шапама је пребирао и мазио жетона на столу.

У почетку је добијао. Ергела жетона расла је пред њим. А онда оно Миле. Кренула је јебана. Срце му је жестоко кантало. Побледео је. Ознојио се. Није могао да се уштопа. На крају све је пукло. Остао је у чабру.

Ошворцирао се.

КАО ДА ЈЕ ОТАБАО У ТУНГУЗИЈУ

28

Вабнуо сам мобишком Мунгоса. Није ми дошетао у уво. Ишао сам на читање у неколико проваљених бирцуза у Бегишу. Није га било. Као да је отабао у Тунгузију.

Живцирао сам се. Ваљуга је била озбиљна. Требало је хитно да га нагазим. Јавио се ортак из Колумбоса. Зготовио велики товар робе за нас. Требало је да га дочекамо и шапирамо.

КАШИРАО САМ КУЛОВА

Кулов који ме је стопирао у Скади био је навалентан. Знали смо се од раније. Имао је језик ко лопату. Жестоко је одвајао жваку.

Жвака коју ми је исфолињао била је мутна, напаљена и одигравала је. Радило се о тешкој мутљавини и великој лови. Жилка је била веома несигурна. Могао си да убодеш дебеле шушке али и да попушиш.

Ја сам зихераш. Не волим да губим. Нисам се ни најмање колебао. Каширао сам кулова.

SRĐAN VUČINIĆ

ONO ŠTO SE DOGODITI MORA

Često bi mi se događalo da svoje roditelje zamišljam u obličju najbližem vanzemalcima; obličju što je stalno mutiralo i usložnjavalo se, no svaki put ka nekom ne-ljudskom liku i pojavi. Zbivalo se to obično kada bih morao da idem na spavanje: na noćnoj pozornici ogromne dnevne sobe, osvetljene raznobojnim abažurima lampi i lusterama, ostajali su majka i otac, opijeni u šali, smehu i pesmi sa svojim prijateljima, kumovima, rođacima, dok bih se ja sporo, korak po korak, u pahuljastoj pidžami unatraske povlačio dugim hodnikom ka osami mekog uzglavlja. Tek tu, u tami iza koje je graja dopirala, svi oni bi mi se ukazivali sa džinovskim izobličjenim glavama, metalnim polugama i kracima umesto vratova i ruku, sa nekim jezikom koji je zvučao i ubrzano strujao bez ijedne ljudske reči.

U tom bi uobraženju svi oni, predvođeni parom koji me je na ovaj svet doneo, tek izvan mog vidokruga poprimali svoj pravi izgled. Toplina njihovih glasova, mekoti prisnih fizionomija, bon-ton

kojem su me tako strpljivo učili... sve to u trenu je nestajalo kao mehur i privid upućen kvarljivim spravama mojih čula. Nešto mi je pri tom uporno govorilo: kao što ni komšijin crni koker Snupi nikada ne uspeva da ulovi vlastiti rep, tako ni ja njih ne mogu uloviti na delu nakaznog preobražaja; da će se, čak i ako ustanem i trkom se vratim u dnevnu sobu, njihova lica i torza, njihove kretnje i glasovi trenutno povratiti u humanoidno stanje. Da će me, tek možda malko stišavajući svoje pripito pevanje... *Ti-ho noo-ći, moo-je zlaato spaavaa...* divlje poljubiti u obraz, šopiti me po turu i poterati natrag u krevet.

Srećom, bio je to tek hirroviti, kratkotrajni proizvod moje mašte. Ne znam je li poticao isključivo iz povređene sujete šestogodišnjaka nateranog da razdragano društvo odraslih zameni mrakom i samotništvom, glupavim brojanjem ovčica i snom koji se nije mogao birati. Ili je jednako izvirao iz neskrivenog neprijateljstva spram stana u koji smo se nedavno doselili, pa i tog sumračno dugog

hodnika, i oskudno nameštenog sobička gde su na podu beznadno čamile sve moje igračke. Iz žala za domom jednim koji smo napustili, na obodu šume, nadomak reke, što je zauvek ostao u uspomeni bez oštarih kontura, okupan mlečnom svetlošću, gotovo zaslepljujućom; za koji nikad nisam saznao pamtim li ga stvarno, ili sa projektovanih slajdova koji su na belo-plavim tapetima velike sobe sijali u mraku kao prve moje predstave kućnog bioskopa...

Pratila me je ova fantazma godinama, ponavljala se u različitim varijacijama. Beše uporna, baš kao i san o propadanju, uvek sa istog mesta, tačno pokraj izlomljenog stepeništa na Brankovom mostu. Padajući s mosta u toj mori nikako nisam uspevao da udarim o tlo; nastavljao bih da propadam mašući nemoćno rukama sve do buđenja. Sada pomišljam da su se i ta beskonačna propadanja, kao i bliski monstumi dnevne sobe rađali iz istog napetog iščekivanja: *Kada će se ipak dogoditi ono skriveno što se dogoditi mora?*

Na ovo pitanje nisam imao pravi odgovor, ali spolja, sve je pogodovalo tome da ono i dalje bubri u meni. Učestali snimci NLO-a samo su ubrzavali moje grozničave vizije skore najezde marsovaca izduženih bundevastih glava, sa po nekoliko pari ušiju i očiju. Potom i na gađanja o razornom padu iz kosmičke orbite loše lansiranog ili defektnog *Skajlaba*, kao i neizvesnost mesecima produžavane, uživo prenošene drame talaca u zaposednutoj američkoj ambasadi u Teheranu; najzad, i bezuspešno potiskivana pomisao o nekom trenutku u neodređenoj budućnosti kada će naš maršal i doživotni predsednik ipak izgubiti bitku sa smrću... – sve to zajedno postojano je hranilo moj osećaj zebnje, gotovo hazardersku drhtavicu što se katkad graničila sa sladostrašćem...

...Nekako baš u to vreme u mojoj školi, pa i među nama đacima-prvacima, buknu-la je fama o njemu. Prvo su ga u šipražju iza sporednog ulaza ugledala dvojica iz starijih razreda. Njima je navodno oteo gumenu „buba-maru“, sakrio je iza leđa kao mađioničar i odneo. Ubrzo zatim, spazila ga je u školskom WC-u naša drugarica iz razreda milozvučnog rumunskog prezimena, tom prilikom kratkotrajno izgubivši moć govora. Progovorila je tek nakon par sati, nepovezano mrmljajući, vrišteći i šapćući naizmenično, *On je bio... lice od testa... Testo... i ništa više...*

U svlačionici nakon časa fizičkog ugledao ga je Lazo, moj zaobljeni drug iz zadnje klupe levo. Testasti mu se iznenada uneo u lice, bezglasno se nasmejao njegovoj majici sa grbom „Zvezde“, pokazao mu nešto bezobrazno sa obe ruke, i nonšalantno išetao. Nedugo zatim, u našem Lazi ustaliće se njegova omiljena jadikovka, *ehh, koje sam ja kurate sreće...* Priče o viđenju sa Njim stale su se bez kraja rojiti i množiti, iako niko nije umeo čak ni u grubim crtama da ga opiše. Nekako prećutno, ispostavljalo se da ga svako od nas, barem iz mlađih razreda, u nekom času, u nekom kutu mora susresti.

...Ali mene su, upravo u to vreme, sve više opsedale druge brige: posebno me je mučilo kako da pravilno naučim držati penkalo u ruci, ne bih li mogao iscertati sva ćirilična i latinična slova sa njihovim vražjim zavijuci-

ma, kukicama i kvačicama, a da ne napravim nijednu krmaču, i da mi se mastilo ne razlije po vežbanci, po kecelji i pantalonama. Nedo-stižan san predstavljao mi je trenutak kada će drug učitelj iz svoje rezbarene kutije, slične tabakeri, svečano izvaditi i meni u svesku utisnuti tamnoljubičasti pečat, *pčelicu* za krasno-pis. Umesto dobijenog odlikovanja, ne bih li naučio kako se ispravno kaže, morao sam za domaći preko mnogo strana svoje vežbanke ispisivati velikim slovima TREBA TREBA TREBA TREBA... TRBA TRBA TRBA... Osim toga, sve predanije bio sam zanet fudbalom do besvesti: sa decom iz komšiluka čitava popodneva udarao bih loptu iza naše zgrade na ledini izlokanoj kaljugama, koja je služila za trešenje tepiha i pranje kola; kući bismo se vraćali nalik odžačarima ili rudarima, radosno izmenjeni do neprepoznavanja. Posebno uzbudljivi bili su trenuci kada bi naša lopta odlutala u komšijsku avliju sa uvek razjarenim, na dugom lancu vezanim vučjakom; ili kada bi se skotrljala u suteran sumračne dvospratnice odakle je, poput furije u spavaćici i viklerima u kosi, izletala strašna Rosa, *Majku li vam bavlavu... barapsku, banditsku!...*

I upravo jedne prolećne večeri, dok se sumrak već lepio za kriške neba, krovove i krošnje drveća, gegajući se sav oznojan i štrokav, ulazio sam u svoju cigla-crvenu zgradu. Okrenut leđima, ukazao mi se oniži zdepast čovek sa kačketom, u plavom radničkom kombinezonu. Već je ulazio u lift, i ja pohitah da uđem za njim. Tek što sam, zakoračivši unutra, zaustio da ga upitam na koji sprat ide, ukazalo mi se u ogledalu parče njegovog lika. Ne znam više koje dugme sam pritisnuo, ni do kojeg sprata smo uzleteli, a ni kako sam iz lifta izašao. Pamtim samo živ osećaj da su mi se noge i stopala skroz zaledili, i kako te dve ledene sante pokušavam nekud da pokrenem. Ne pamtim ni crte tog lica, znam jedino da očiju nije imao, kao ni očnih duplji...

...Prošlo je mnogo vremena otada, sahranio sam sebe samog sa raznih fotografija, iz mnogih godišta i uzrasta. A Njegova slika pohodi me još uvek, istina sve ređe: nekad prođe i po nekoliko godina bez nje, i gotovo zaboravim na njeno prisustvo u kakvom skrovitom

pretincu svoga ja. Da bi onda, najčešće tokom buđenja, dok još ne znam na čije tlo se iskravam, ona iznenada izronila: ugledam sebe u noćnom tramvaju koji juri, dok pored mene stoje žene i ljudi, svi odnekud znani. Svi koje sam u ovih pola veka nekad poznao, družio se sa njima, i koje je monomanija, porok, zavisnost ili ludilo, jednom odvuklo na dno i udavilo. A nekad, bili su tako zaigrani i euforični, blistavi od sreće; njihova kob beše tek zigot, golim okom još nevidljiv. I tu njihovu nemu pratnju vema dugo skoro da nisam mogao naslutiti, možda tek u kratkom zastajkivanju između reči, neobičnom izrazu lica, nekom iznenadno tupom

pogledu. Kao jedan, i sad mi se veselo obraćaju čavrljajući nešto, i ja im uljudno odgovaram, neumorno brbljajući i trućajući, meljući i naklapajući, sve dok u jednom trenu ne ugledam Njegovo lice na svima njima... Nije li to neko, ciiju-ciijuuu, neki mišić što s apetitom gricka tvoj preostali kolut razuma, sve dok jednom, he-he, od čitavog koluta ne ostanu samo njegov rep, krzno i sekutići? i jesi li uopšte siguran da si onda, u ogledalu lifta, video tuđi lik? – kljuca me neki vragolasti glas iznutra, dok zurim i dalje u multiplikovanog saputnika. Ajde, ne lupetaj i ne mrsi – odgovaram mu nabusito – na šta želiš da me navedeš tim

tvojim ispraznim mudrovanjima, a beno?!

Ali tramvaj se ne zaustavlja i nema, izgleda, nameru da stane. Promaljam vrat koliko god mogu napred, i najzad spazim vozačku kabinu. Pusta! kao da ljudsku priliku nikada nije videla. Vozilo juri sve mahnitije, ne osvrćući se na semafore i stanice, na kretanje ljudi, časovnika i nebeskih tela; sigurnosnu kočnicu nigde ne nalazim, pomišljam kako moram iskočiti, samo da prethodno razbijem staklo i provučem se nekako, odmah! sad, sad... ali brzina je prevelika, i sve što više oklevam, moje su šanse sve bednije.

Poglavlje iz rukopisa

SRĐAN VUČINIĆ rođen je u Beogradu 1970. godine. Diplomirao je na Grupi za svetsku književnost Filološkog fakulteta u Beogradu.

Objavio je veliki broj tekstova o filmu i književnosti, kao i sedam knjiga eseja, prozne i dramske fikcije. Na Radio-Beogradu izvedene su mu drame o Dragutinu Iliću, Milošu Crnjanskom i princu Đorđu Karađorđeviću; autor je scenarija za dokumentarne TV filmove *Portreti: Ratko Đurović – Sokrat svoga vremena* i *Portreti: Živojin Pavlović – Dekalogija o materiji i smrti*.

Dobitnik je stipendije „Borislav Pekić“, nagrade „Nebojša Popović“ za doprinos promociji i kritičkom promišljanju filmske umetnosti i kulture, kao i nagrade „Biljana Jovanović“ Srpskog književnog društva (2024, za knjigu priča *Srećni dani*).

Od 2012. godine je umetnički direktor Festivala autorskog filma.

Objavljene knjige:

Kraljevstva i izgnanstva, eseji i kritike

Radanje kentaura: eseji filmu i književnosti

Crno u koloru: crni humor u srpskom filmu, koautor sa Vladanom Matijevićem

Nezajaz: drame i druge priče

Muzej Havaji: priče

Portreti: 24 sličice u sekundi – eseji o jugoslovenskom filmu

Srećni dani: priče

ЉУБИНКА СТАНКОВ

КУДРАВИ

Темишвар је некад у рана недељна јутра умео да буде потпуно празан. Сви смо из њега одлазили још у петак поподне, да би се пуних торби из оближњих села враћали тек у недељу увече. Сад више није тако. Ваљда су се села удаљила, кажу да је у просеку сваки пети Темишварац, увозног типа, из јужних жупанија, а ваљда смо и ми „домороци“ постали другачији у тој даљини и удаљавању од самих себе.

По интернету се опет воде дискусије о „европском путу“ и правим изборима, увек је неко за, неко против. Сви имају своје мишљење и сви су стручњаци за све, за разлику од телевизије где је све скандал и страшно и невиђено. Изашла сам да прошетам пса. Моја Алма је јуче напунила 11 година. Кораци су јој све краћи па морамо често да застанемо. Код моста смо сишле на обалу Бегеја. Све су клупе слободне. Нема никог, само на једној спава неки човек. Душек и јастук су му старе новине. Вероватно и он жали за временима кад су новине биле од оног жутог, мекшег папира. На њима му је било топлије него на овим белим, блештавим.

Спуштамо се уз обалу Бегеја до пијаци. Алма се узнемирила и увртела ми узицу око ногу. Већ неко време прати нас велики кудрави пас бескућник. Не лаје, не маше репом, само је решио да нам прави друштво. Не бојим га се, научила сам да препознам опасне псе, као што препознајем опасне људе. А овом јадничку се баш види рањивост у очима. Мој однос према псима је исти као и према деци. Заштитнички. Гледам на сат, не знам јесу ли отворили пија-

чне ветеринарске апотеке. Има их четири. Могла бих да му купим грануле или месо у желатину. Као да ми је мисли прочитао, Кудрави је махнуо репом и погледао ме радосно.

Међу тезгама, загледам робу, и покушавам да одржим растојање. Но, Кудрави се нимало не плаши непријатељских погледа препродаваца. Ако ишта замерам псима, замерам им лаковерност и поверење које имају у нас, у људе. Не маре какви смо (а има нас свакаквих). Пред очима ми увек сине слика оног штенета ком су људи одсекли све четири шапе секиром, забаве ради. Живимо у времену монструма. Недостатак емпатије људе претвара у звери. А звер је звер. У каквом год облику да је. У људском је најгора.

Госпођа у ветеринарској апотеци ми даје знак да уђем. Пружа ми зделу преко тезге. Каже да је Кудрави овде чест гост. Платила сам храну за уличног пса и купила Алми два „триса“, да ми опрости што сам опет хранила неког на улици. Није најсрећнија кад ја то радим, али навикла је већ на моје мане. Зна да сам несавршена и прихвата ме такву. Њена сам.

Ту су нам се путеви са Кудравим разишли, здела пуна хране задржала га је пред апотеком. Купила сам грожђе на једној тезги и кренуле смо према кући, али нисмо ишле истим путем уз обалу Бегеја, већ смо се вратиле с друге стране, главним булеваром Барнуцију.

Уз пут смо среле једног тату који је подигао ћеркицу на рамена и викао „ђиха, ђиха“, док је дете сијало од среће, а мама до

њих уживала у тренутку, видела сам графит који од раније знам и на ком је некад писао: „Имамо исти сан!“, али сад само пише „Имамо...“ (јер су се остале речи огулиле са зида и отпале заједно са дотрајалим малтером). Срекле смо и једног средовечног господина који је причао телефоном, чврсто га забивши себи у уво, и имао је влажне очи.

Негде на половини пута, у станичном заклону једанаестице, Алма је уморно застала. Села сам на клупу и гледала у нимало споро кретање на булевару. Град је халапљиво гутао недељно преподне. Једна мама је викнула ћерки: „Не тамо!“

СВАКО ОДЛАЗИ СВОЈИМ ПУТЕМ

Прошла сам темишварским булеваром Краља Карола. Платани су скроз оголели, а дан типично зимски, анксиозан и прохладан.

Испред Дома студената је група младих. Скоро увек иста слика. Од када знам за себе, пред овим вратима има младих људи. Један од младића има гитару. Савио је једну ногу и прилепио уза зид да би задржао равнотежу у оној „кул“ мушкој пози. Пије нешто из лименке и прича телефоном. Спикерфон му је укључен, па могу јасно да чујем и глас његовог саговорника. Разговор је весео, укључују се и остали. Смеју се, поручују нешто момку, који није овог тренутка физички са њима, али по свему судећи јесте део исте целине једног добро уиграног друштва. Како су само важне те целине у младим годинама! Како нам много значе и како их само неприметно губимо током живота!

Смех и речи мешају се на ветру, колућају ваздухом. Пуно је података, пуно духовитих детаља. Сијају им очи. На оној гитари пише *Ибанез*.

На тротоару ритам држе ужурбани кораци пролазника, углавном смркнутих погледа. Међу њима и ја, потпуно невидљива, савршено уклопљена у мору суморних лица

средовечних или старијих људи, који кораћају по инерцији, скоро и не примећујући ништа пред собом.

Ушуња се у средовечним људима нека вечита стрепња, из које нема излаза. Као да постоји сат, тренутак, минут, када неко без најаве угаси у нама онај младалачки сјај у очима. И само се једног дана погледамо у огледало и схватимо да га више нема. Заувек је негде остао окачен о лични ток историје.

Два трамваја су се управо мимоишла. Један је кренуо у правцу железничке станице, други према центру. Трамваји, као и људи, често се у животу мимоиђу, па им путеви заувек остану на супротним правцима, на сигурним, гвозденим шинама, са којих се не може иступити.

Најобичнији је поподневни сат, када се углавном људи враћају с посла, натоварени бригама, куповином и обавезама. Гитариста је закључио разговор, узео гитару и сасвим неочекивано за добро расположење, које је у групи владало, почео да свира нешто сетно, помало чак тужно. Нисам сигурна чија је песма, али сваки акорд препознајем. Сећам се да је Принс тако добро некад изводио, покој му души. Ипак мислим да су је Битлси први извели. Јесте. Сигурна сам да је тако.

While my guitar gently weeps... одзвања булеваром. И за тренутак више нисам стара. Седамнаест ми је година, наравно, заљубљена, па ми ова песма таман годи правој фреквенцији тинејџерског бола. У својој сам соби, у стану родитеља. Слушам је на наранџастом грамфону, који се расклапа и склапа као кофер. Кад се отвори, поклопац се раздвоји на два звучника. Повезује их жица и међу њима је невелики распон од ваљда два метра. Ако распона нема, ни музике неће бити. Плоча шкрипи и наговештава да се песма приводи крају. Ја јој подижем тонску ручицу, мало је вратим и пустим плочу опет испочетка. Излизала се плоча од тог мог – ајд сад, опет испочетка, али шта да се ради?! Некад ми људи не желимо неку другу песму. Само нам стара

паше, па макар била и овако шкрипава и излизана.

Хладно ми је. Музику више не чујем.
У станици код Синаје чекам јединицу.
Улазим у трамвај и седам на прво слобод-

но седиште. Топао ваздух климатизованог простора тера ме да раскопчај јакну.
Кроз замагљени прозор гледам путнике у трамвају који нас мимоилази. Свако одлази својим путем.

ЉУБИНКА ПЕРИНАЦ СТАНКОВ. Песникиња, прозаисткиња, преводилац са румунског.

Рођена је 2. априла 1969. године у Темишвару. Дипломирала је на Филолошком факултету при Западном универзитету у Темишвару, на одсеку за румунски и руски језик и књижевност.

Била је уредник телевизије „ТВТ`89“, а дуги низ година је новинар недељника Савеза Срба у Румунији „Наша реч“. Главни је уредник часописа „Књижевни живот“ (Од 2018. године до данас).

Члан је Савеза писаца Румуније и Удружења књижевника Србије, Друштва књижевника Војводине.

RADMILA GIKIĆ

TIŠINA U STANU

„Ljudi se ponekad isele iz stana, zbog tih problema o kojima mi vi sada pričate“, nasmejano je rekla osoba kod koje je Mila došla, misleći da će joj pomoći da nađe izlaz, moguće rešenje, za buku, koju, izgleda, nije mogla više da podnese. Nije ni stigla sve da joj ispriča, a znala je šta bi bilo najbolje da kaže, da naglasi, da povisi ton, ako bude trebalo. Ništa nije prozborila, a trebalo je da joj kaže, kako je bio sastanak Skupštine stanara o nekakvoj ponudi za novi interfon, da je pod tačkom razno, kad se većina stanara razišla, a nekoliko komšija se nadvikivalo svojim pričama, niko niko ga nije slušao – bilo reči i o njoj. Mila će tek naknadno pročitati zapisnik, u kome je pisalo da su pojedini vlasnici zahtevali od upravnika da prijavi Centru za socijalni rad vlasnicu, znači Milu, zbog ponašanja za koje smatraju da *spada* pod njihovu nadležnost. Ona je ranije napustila sastanak i jedino čega se potom setila bio je trenutak kada je Maša Popović Žigić Galić izašla ispred zgrade i telefonirala Nenadu Koneskom, stanaru iznad Milinog stana, da odmah dođe i *pripomogne* svojom pričom. „To je taj trenutak, da, to je bilo kada su Maša i Nenad dreknuli: ‘vi lupate‘“, prisetila se Mila i sebi ponovo zamerila što o tome nije govorila psihološkinji. Trebalo je i to da joj kaže kako su se njih dvoje oštro zauzeli da Upravniku objasne, da sva buka u ulazu dolazi iz Milinog stana. Nenad je mrmljao dok mu se Maša, bez ustezanja unosila u jazavičavo lice, da treba samo da potvrdi da on nikada ne hoda u cipelama, da slučajno lupa dok pere sudove, da je miran kao bubica, a tek njegova žena, skoro da hoda kao balerina. Maša, Žena sa tri prezimena, tvrdila je, ponavljala, da jedino čuje buku iz Milinog stana. Jadničak, iskrivio je lice, teatralno se obraćao Upravniku „Domusa“ i, zajedno sa Mašom diktirali su šta sve

treba da uradi. Zoja, njena prva komšinica, koja je otišla poslednja, nije znala tačno kuda to vodi, šta diktiraju, kome prete, o čijem stanu se radi. Imala je svojih briga, kako će namiriti novonastale račune, a ne da vodi tuđu brigu. I usput svratila kod Mile, ništa nije znala da pojasni – to nije bio njen problem.

Dani su postali vreli, novi interfon je pro-radio, ako se pritisne na ime Žakić, zvonilo je kod Jakšićke, drugi sused je u besu izvukao iz zida celo zvono i bacio ga u hodnik, da ga mladi Upravnik „Domusa“ vidi, a zvono je neprestalno zvonilo.

Komšija iznad Milinog stana nije posustajao, u cipelama, u stanu bez bilo kakve prostirke, sa neobuzdanom svojom ženom-spremačicom, zanatlija bez zanata živio je spokojno u majčinom stanu, koji je davno nekada napustio i godinama živio u predgrađu Londona, a potom se vratio u blagostanje udobnog života. Njegova žena, tamo, u predgrađu, radila je u vešeraju, popodne je pomagala mužu: pravili su drvene lutke i pajace, provučene kroz šareni kanap i: klik-klak, ruke se podižu, a noge šire. Na početku im se učinilo da će prodaja napredovati, sanjarili o pijačnoj tezgi, ko zna, u budućnosti bi i lokal mogli steći. Skromnih mogućnosti, bezidejni, marljivo su radili, primanja su pažljivo raspoređivali, a po nagovoru prijatelja, istim beznađem i nesposobnošću zatečenih u predgrađu, prijavili su se Centru za socijalni rad. I tu je počelo da im kaplje: „mi smo morali pobeći iz naše zemlje. Iz komunizma“, jadao se zanatlija Koneski. „Sve smo izgubili“ šaputala je njegova žena iz vešeraja. Dosetili su se, ponovo pod sugestijom svojih domorodaca, i uskoro dobili od drage im Engleske, lep, krasan, mali, socijalni stančić. U njemu su ostali sve do majčine smrti... I sada tabanaju iznad Milinog stana, hodaju odvažno, a u hodnicima, kad se sretnu sa nekim

od komšija, klikću: „Došli smo iz Londona“. U stanu majstorišu, vredno rade, pomeraju stolice, ormare, brišu prašinu u svakom kutku, sve blista, sija – sve zveči, udara – da komšije čuju, da upamte njihov rad. Vrednice besprekorne.

Mila je i to trebala da kaže psihijatrici, da pojasni prvi sastanak, da kaže kako je Nenad prestao da mumla i da je reč preuzela Žena sa tiri prezimena. Smušeni Nikolica – Upravnik „Domusa“ uputio je pismo Centru za socijalni rad, sa spiskom svih stanara koji su glasali za interfon, a niko od njih nije znao da je njihov potpis otišao na drugu stranu, osim Koneskog i Maše. Poslao je ono što mu je Maša izdiktirala: da se „pojedini vlasnici žale na Milu Petrović zbog buke koju pravi, više puta dnevno i da traje po nekoliko sekundi, pokatkad se čuje i poneki krik, ili udaranje, i čudno hodanje.“

Jednom je došla policajka, Milin sin, tek što je pristigao sa dalekog puta, gledao ju je zbunjeno, bila je simpatična, kratko-kratko ošišana, veselo se pozdravila i još radosnija otišla. „Ništa nisam čula iz vašeg stana, nikakva buka se ne čuje, ništa ni videla nisam, prijatan dan vam želim“, rekla je zbunjeno, a sin je pitao Milu: „Zar vas milicija tek-tako posećuje?“ Upravnik se u pismu pravdao, da je pismo morao da pošalje pod pritiskom Maše i Nenada, da je on pokatkad dolazio kod Mile, da nikad ništa nije primetio, „nikakve uznemirujuće zvuke“, niti je, pak, prilikom više razgovora „uživo i preko telefona“ primetio čudno ponašanje, „svi razgovori su bili odmereni, prijatni i kulturni“. I sitnim slovima, u post scriptumu, da ima osećaj velike odgovornosti, jer se pojedini vlasnici „brinu za svoju bezbednost“, da je njegova dužnost da prijavi slučaj, kako sukobi ne bi eskalirali a on izgubio posao Upravnika, i još sitnijim slovima; svojeručni potpis, i potpis njegovog šefa Radovana Orešćića, našta se Mila nasmejala, kao da je u pitanju Krcko Orašćić.

Mila je zabavljala svoje prijatelje pismom iz Centra za socijalni rad, svi su uglas govorili da će „kolektivno“ otići sa njom na razgovor: „Naći ćemo ti staratelja“, zasmijavali su se, međutim, akcija je otpočela. Prvo je Mila nazvala svoju advokaticu Radmilu. Zapravo, retko su sarađivale, susretale su se na Filozof-

skom fakultetu, pokatkad u manjem društvu časkale. Njihov prvi susret dogodio se u vreme kada joj je majka болоvala, tada je Veliki Pesnik plagirao njenu knjigu i objavio pod svojim imenom. Malo ju je to zanimalo, bivala je u majčinoj sobi, sve dok je advokatica nije obavestila da je sve završeno. Dobila je dobru finansijsku nadoknadu; Veliki Pesnik i njegov Arhivar, nagrađeni su još bolje, novim položajem, nacionalnom penzijom, zvečkama i zvrčkama – medaljama. Ali sada je bila u drugoj poziciji, da se brani ili da napada.

Uznemirenost je tinjala, Mila je umela da se domogne svog mira, tišine u stanu. Kada bi stavila čepove u uši, osluškivala je: korake, stvari koje su odzvanjale, klavir, tek nekoliko loše odsviranih arija kako bi Milu komšija opomenuo da je prisutan, o, itekako je bio prisutan. Radovala se ako bi dobro utisnula čepove. U toj zaglušenosti nadirale su druge priče; davnašnje, da je još jednom imala priliku da se susretne sa advokaticom. Godinama unazad, kada je trebalo da ode sa Mužem i Sinom na Istok, direktor „Dnevnika“ nije joj dao saglasnost. Bilo je to vreme prinudnih odmora. Bez dvoumljenja su otišli, a advokatica je sprovela „sve papire“, sve je bilo dobro, samo tada nije razmišljala da je izgubila radno mesto. Znala je da je – izgubila svoju zemlju.

Mili su telefonirali iz Centra za socijalni rad: „dođite vi kod mene, iznenadite me, osluškujte ispred vrata“, našalila se. Njihova ljubaznost zasmijavala ju je, čak su pričali dogodovštine o tome našta se sve ljudi žale. „Da ne gubimo vreme“, rekli su na kraju: „Hajde, prošetajte se do nas, a možda, ko zna, dođemo i mi“.

Nemir je učinio svoje, sve ređe se šalila, jedino se usredsredila na sebe: kako pronaći svoj mir. Sve je počelo davno, pre nekoliko godina kada komšije nisu prestajale sa lupnjavom, prošla je ponoć, gurali su stolice, škripa je bila nepodnošljiva, parket je pucao, činilo se Mili. Galopirajući hod, smeh koji se spuštao niz zidove, udaranje cipelama kao potvrda radosti vesele porodice i razdraganih gostiju – njoj iznad glave. Donela je pogrešnu odluku i krenula ka njima, smislila je besmislene rečenice pokušavajući da prikrije očaj, zvonila je komšijama, ali je u njoj bilo isuviše besa, nije

umela da ga zaturi u sebi, samo je ponavljala: „Hoću da spavam“. Nije bila bunovna, nije joj se spavalo a glas komšije je odzvanjao, dok ju je držao za ruku i siktao: „da se gubi“, šta ona misli ko je ona da uvodi red, „nemoj da te sada gurnem niz stepenice“ „prodaj stan i seli se odavde, živi u kući, prostačino matora“, a njegova žena: „Pusti je“. Psovke materine.

Kad je otvorila vrata od svog stana, pozvala je policiju, još je jeda bilo u njoj, sve su plavci obavili, ništa komšija nije poricao. „Imam pravo da se veselim u svom stanu“, upisivali su plavci u male blokčice: „Podnećemo prijavu“, i veselo sišli niz stepenice. Veselje se nastavilo, i kćerka i zet, i prigradski londonski gosti, i domaćini. U njoj su ostale pogrдне reči koje naglas nije mogla da izgovori. Eto, bar toga se setila, to je ispričala psihološkinji, ali nije mogla da se seti da li je i kako reagovala na njenu priču.

Saradnja sa advokaticom postala je učestaliya, prisetila se kako je nekad olako završila ona dva spora, ali nije znala kako se ovaj može završiti? Mila je i dalje živela sa bukom i besom. Prvi put otišla je kod psihologa, putem je smišljala rečenice, valjda se tako razgovara sa psihološkinjom. Opustila se čim je ušla u žutu zgradu, popušila još jednu cigaretu, i mirno zakoračila.

Bio je kišovit, prohladan aprilski dan. Učinilo joj se da ju je psihološkinja Ljiljana Mihajlović Babić na trenutak, ali samo na tren, smirila, savetovala ju je da ignoriše Mašu jer su „njoj zanimljivi oni sa kapitalom“ i da to nije Milin svet. Predložila joj da ipak ode na razgovor u Centar za socijalni rad, bilo bi dobro da sa njom pođe još neko, neko otresit i odlučan. (Pomislila je na Bojanu, Stašu, advokaticu Todić). Mila joj je pričala o predstojećoj izložbi, da nikako nije u stanju da završi započetu sliku, a bez nje neće otvarati nikakvu izložbu, ni jubilarnu, ni slavljeničku, nika-ko bez nje neće. Pre će otkazati izložbu, ako nije spremna. „O nikako to nemojte da činite“ dodala je Ljiljana Mihajlović, psihološkinja. Mila se ustezala, da li da iz tašne izvuče katalog, onaj prethodni, činilo joj se da bi mogla da otvori priču o slikama, o onome što radi, što joj je značajno. I umalo da izusti o poslednjoj slici, na kojoj, činilo joj se da se jasno

vidi: „da sam pronašla i sebe i svoj mir“. Ču-tala je, ostavljajući tu važnu rečenicu za kraj. Pokušala je da objasni svoju uznemirenost, da stalno sedi sa čepovima u ušima, Sin joj je kupio najbolje slušalice, naučio kako da ih koristi, i otputovao u Daleku zemlju ne verujući da se tako nešto događa u stanu, u stanu njegove majke. Ljiljana ju je gledala zadovoljno, svaki dalji razgovor bio bi suvišan, uzgred još nekoliko saveta i nenadna rečenica: „Ja ništa sada ne čitam, ne idem ni u pozorište ni na izložbe. Meni je nedavno umrla kćerka“.

Htela je da Sinu pošalje mišljenje psihološkinje, verovatno ništa ne bi razumeo, rekao bi „što si i išla, što uznemiravaš ženu? To se zakonom rešava.“ A u nalazu je pisalo koješta, Mila ga je pročitala nekoliko puta, ništa u nje-mu nije bilo obećavajuće: da se pacijentkinja žali zbog uznemirenosti, nesanice, zabrinutosti, povremenog povećanog krvnog pritiska: penzionerka (slikarka, i dalje aktivna u svojoj struci, priprema slike za novu izložbu), i očuvane motoričke pokretljivosti. „Udovica, živi sama, ima odraslog sina koji živi u inostranstvu.“ „Navedene tegobe su se pojavile poslednjih nekoliko meseci, otkad ima sukob sa komšinicom ispod i komšijom iznad njenog stana. Komšinica, izvesna Maša, često se žali na buku, zove je i šalje poruke (čak i kad Mila nije kod kuće). Pacijentkinja izjavljuje da i njoj smeta buka koju prave komšije iznad njenog stana, žalila se par puta bezuspešno, te je nabavila čepiće za uši i problem je umanjen. Navodi da je zbog svega toga veoma zabrinuta i uznemirena, nema volje za svakodnevne aktivnosti (predstoji joj promocija novih slika, jubilarna izložba od koje sada želi da odustane), san joj je poremećen. Izjavljuje da je pokušala da mirnim putem, komunikacijom, reši problem sa komšinicom i komšijom, ali bez uspeha i sada se oseća bespomoćno.“ „Koje-šta“, ponavljala je Mila, ovo nikako neću poslati Sinu, mada, bilo bi dobro da zna: „Opšta opažanja i intelektualne sposobnosti su iznadprosečne“, nasmejala se.

Da li je bilo dijaloga, da li je Mila nešto rekla, tek kada se našla u maloj, sporednoj ulici, između solitera, mogla je da čuje svoje mrmljanje: „A ja ženu zamlaćujem mojim pričama. Kakve komšije, tabananje, gura-

nje stolica, krici i kikotanje? Zar nisi videla da je žena crninu prekrila belim mantilom?“ Izvadila je iz tašne flašicu sa vodom, sela na klupu, zapalila, i ponovo je bes pobedonosno vaskrsao. Bilo joj je hladno, kišilo je, navukla je kapuljaču, da je niko ne vidi, jadnicu, sklupčanu. Iznenadila se kad je ugledala psihološkinju kako korača ka njoj, verovatno je bio kraj radnog vremena, sagnula je glavu nadajući se da je neće primetiti. Hoćeš, vraga! Sela je na klupu pored Mile. Zapravo, govor je bio potpuno drugačiji od onog unutrašnjeg, u maloj oronuloj sobi: govorila je odmereno, upamtila je Mila, upamtila je dobro, sve što joj je govorila psihološkinja: „Izvinite što sam vam rekla za kćerku. To nisam smela da uradim“. Pred Milom je bila druga osoba, govorila je da obavezno tuži komšinicu, komšinicu sa tri prezimena, koju je nazvala „psihopatom“, da je izbegava, kad prolazi pored nje da okrene glavu. Pogotovo da komšiju iznad, njega obavezno da tuži za sve izrečene uvrede, za sve što čini, da neumorno zove policiju. Granulo je sunce, obe su učutale: „Ja ću sada četvorkom kući“. Mila je rekla da čeka jedinicu, mada bi joj četvorka više odgovarala, i sa blagim naklonom krenula ka pešačkom prelazu.

Dvoulmila se da li da nastavi sa odlascima kod advokaticе Radmile Todić, da li želi da bude učesnik trke na duge staze; jer, zapravo, ona je već odustala onog trenutka kad joj je Ljiljana slučajno rekla: da nema više kćer. Kakvo suđenje? „Nađi svoj mir“, ponavljala je Mila. Međutim, proces je počeo, Radmila ju je povremeno obavestavala, sve je pošlo u dobrom pravcu, advokatica je tražila od „Domusa“ da joj obavezno pošalje zapisnik sa sastanka Skupštine stanara, dopis sa imenima: ko je nju uputio u Centar za socijalni rad? Pošiljku moraju uputiti Centru za socijalni rad i advokatici. „Nešto su smuvali“. „Proces će trajati dugo, ali isteraćemo ološ“, siktale su uglas. „Nisu bitne pare, možda samo petsto evra, ali neće proći tako lako.“ Pričali su o povredi ugleda, o falsifikatu, o prikrivenim željama da bi rado, možda, kupili baš Milin stan. Ili, žele da joj približe svoje napredne ideje, da je oslobode grča i ukočenosti, i da će joj svakako biti bolje, i komfornije, i bez buke i besa.

Sedela je u svom stanu, sedela je ispred računara, uzimala slušalice, prethodno utiskivala čepove u uši, javljala se Sinu da pita kako su deca, a on bi uvek dobacio dosetku; „Da li te policija čuva od nasilnika?“ Poslala mu je samo jedno pismo, ono koje je advokatica Radmila Todić uputila „Domusu“: „da su se svi PRISUTNI VLASNICI žalili na vlasnicu Milu Petrović zbog buke koju pravi. Na tom sastanku bila je prisutna i moja klijentkinja i ističe da ovo nije tačno, da se jedino žalila Maša kojoj je moja klijentkinja više puta ukazala na činjenicu da buku pravi komšija Nenad iznad nje... Vi najbolje znate koliko ima vlasnika posebnih delova u ovoj stambenoj zgradi, koji o ovom slučaju nisu obavešteni, niti su u tome učestvovali.

Pozivam Vas da mi odmah i bez odlaganja dostavite Zapisnik sa sednice Skupštine kako bi se proverili izneti navodi u dopisu i kako bi se zaustavio progon moje klijentkinje i njeno uznemiravanje. Pored toga što ovo postupanje uznemirava moju klijentkinju, ono narušava i njen ugled kao osobe koja je aktivna u društvenom životu ovog grada, koja je imala promociju svoje najnovije izložbe „Pesnički glasovi“. U potpisu, pored advokaticе su i: Stefan Mendan i Nataša Timotijević.

Mila je i dalje bila uznemirena zbog komšija. Svaki telefonski poziv ju je radovao, odlazila bi iz stana lutajući ulicama, odlazila je u čitaonicu, odlazila je u parkove, odlazila na jednodnevne izlete. Odlazila je iz stana, kod prijateljica, samo da nije u svojoj sobi. Ulazila je u autobuse i ne gledajući broj, vozila se do poslednje stanice, i nazad, u svoj stan. Napuštala je svoj topli, prazan prostor.

Kad bi joj se učinilo da može makar ručak za sebe pripremiti, brzopleto bi vadila namirnice, postavila tanjir, izvadila hleb, i – tresak sa plafona. Samo jednom je bila ljuta na mačku, sedela joj je u krilo, i kada je zaparao zvuk komšijine stolice, skočila je i ogrebala joj usnu. Sada ima lepi, mali, ožiljak. Maca je pobegla u drugu sobu i podvukla se pod pokrivač na krevetu, a Mila je obula patike, navukla jaknu a ispred njenih vrata stajao je Nikola, iz „Domusa“, došao da je obavesti da joj zvonno na vratima i interfonu ne rade, da obavesti prijatelje, ako slučajno dolaze, da – ništa ne

radi, neka lupaju na vrata, neka telefoniraju ispred ulaza, neka nekako uđu. Pričao je skrušeno, zvao majstora koji nije mogao da dođe, pa sam pokušavao da joj promeni zvonu, ali interfon nikako nije mogao da reši. Podigao je ramena, raširio ruke: „ništa ne mogu uraditi, Nenad Koneski i Maša su se udružili; čujem i ja buku, čujem da neprestano hodaju u cipelama, guraju stolice ili povlače stvari, najgore je kad im dođu i unuci, i zet i kćerka, i gosti, ali, *ono* sam morao da napišem“. Mila je predložila, kad već čeka da interfon proradi, da predloži komšiji da se vide svi troje, da razgovaraju, i da se nekako dogovore. Nazvao ih je, složili su se, ali je Koneski hitro nazvao Mašu, Ženu sa tri prezimena da se i ona uključi. Zatim su insistirali da se sretnu ispred stana, da se ne bi videlo da nemaju tepihe. Posle pet Nikolinih telefonskih poziva, odustala je od bilo kakvih pregovora: niti da se Maša uključi, niti da se viđa po hodnicima.

Njena dobra volja, koja, sada joj se činilo da je bila pogrešna, ostavila je u njoj gorčinu: posle vređanja, dolaska policije, guranja niz stepenice, psovanja, preko svega bi prešla samo da nađe mir. Sve se smirilo, sve je ostalo isto, povremeno je telefonirala komunalnoj inspekciji, policiji, sve je bilo uzalud.

Pokatkad bi otvarala svoju sveščicu sa beleškama susreta sa psihološkinjom. Ni to joj nije bilo od koristi, svejedno, bila je uporna, čitala je savete: „svake večeri zabeležite šta vam se dešavalo“, da gleda u lepo kad ide ulicom, (čak je i njenu opasku zapisala kako ona, dok ide na posao biciklom, svemu se raduje, u svakom pogledu nađe nešto lepo), da ide, kao što je Mila to i činila, u Čitaonicu, u biblioteku, u obaveznu svakodnevnu šetnju. I da nastavi da slika. Njena Čitaonica je bila zatvorena, otvorili su joj se drugi putevi, i krenula je njima, kao da će se u toj masi prikriti, ili naći svoj mir.

Međutim, sve češće je gledala u drugi papirić, onaj o Maši, Ženi sa tri prezimena, i rečenice podvučene crvenom olovkom. Pamti to vreme kad je njen poslednji muž, kako se bahatio dok je renovirao stan, taj stan u kome sada ona živi. Đubre i šut, leteli su preko terase a on joj je doviknuo: „poslaću ženu da vam očisti balkon“, i setila se kako joj se komšinica

hvalila i nudila pomoć, ako joj zatreba, jer ona ima veze sa policijom. Jadno se osmehnula kad je to pročitala: „Šta će mi veza, nemam ni kazne za parkiranje“. A dotle su majstori pomerili ogradu njenog podruma, oduzeli pola metra sa svih strana.

Ništa se nije promenilo, znala bi da zatekne Mašu kako stoji ispred njenih vrata, naslonjene glave, prisluškuje, a Mila izlazi iz lifta i čudu se čudi. Drugi put, sada već sa čepovima u ušima, kada bi čula kucanje, otvarala bi vrata i zaticala komšinicu: „Šta kucate?“ Mila bi vadila čepove i brundala: „Kucam tekst“, za katalog, za izložbu. Maša bi besno otišla kod Koneskog, navodno, da ga izgrdi, svog prijatelja, jer ne može da veruje da čuje hodaње i lupanje u Milinom stanu, „odozgo dolazi lupanje“ rekla je, „znači on je“.

Gledala je Mila raširene slike u stanu, nekoliko je okačila: svoj portret u dimu; čemu ta slika, to je bilo vreme kada je upitala komšiju: „Šta ja vama smetam?“ „Smeta mi vaš dim“. Tada je čvrsto donela odluku da će sve slike u vezi sa vremenom za koje je mislila da je minulo i da je se više ne dotiču, izneti iz stana. Sa naramkom i težinom stajala je ispred lifta, dok nije čula glas grubijana, neotesanka, nije mogla da nađe pravu reč, ali je osetila kako je komšija Koneski gura: „Sklonite se da prođem.“

Odluka je bila istinska, izneće sve, baš sve slike, čemu tragovi uznemirujućih dana, kada nije znala šta će sa sobom, kad ni čepovi u ušima nisu pomagali. Dobra slika, činilo joj se, bila je zapažena na poslednjoj izložbi, sada će je iz stana premestiti u atelje, u podrum, u vikendicu, a mogla ju je tada prodati, ponuda je bila izazovna, primamljiva, a ne da živi u besparici. Upirala je pogled u nepoznati lik, i shvatila da je to čudovište zapravo Maša, ili njena kćerka. Manekenka, koja tutnji stepeništem u žurbi da stigne na posao, rekreacije radi preskače po nekoliko stepenica. A čizme su joj lepe, otmene.

Vrludanje po sećanju prekinuo je Mašin kreštavi glas ispod Milinog balkona, dreknula je komšinica da se sve orilo, da je čuje cela ulica, a Mila je sa Zojom pila kafu, kafenisa-le ko prave susetke: „Šta lupate?“. Bucma-sta Zoja se presavila preko balkona: „Pijemo

kafu, ne lupamo.“ Raščupana Maša pokunjeno je nestala, ostala je samo njena prebačena jakna preko žičane ograde, neki crveni tigrovi. Drugom prilikom, na šalteru, dok je plaćala svoje obaveze prema državi, Maša je zove i, sa uobičajenim pitanjem; „Šta lupate?“ Zaboravila bi Mila tu neprijatnost, ali, dočekala su je dva lepa-crna-snažna muškarca ispred stana. Doneli su joj poklon „Vi ste naš najodaniji član. Ovim malim poklonom vam se zahvaljujemo.“ Nije se ni uplašila, niti zbunila, niti je vrata od svog stana otključavala, samo ih je ljuto pogledala: „Zabunom ste stali ispred mojih vrata“. Nije to bio njen poklon, nije bila Napredni član. „Spustite se jedan sprat niže“. Odneli su brašno, i ulje, i šećer, odneli su Veliku kutiju. Kod Maše. Sutradan, kad je pošla u kupovinu, nije bilo njenog otirača, nekakvi papiri Pristupnica, u lepom koverti.

Još samo jednom je Mila dala iskaz policiji, kako je čula buku u stanu iznad njenog, kako joj je zet Koneskog otvorio vrata, kako ga je Mila zamolila da prestanu da prave buku, i da joj se on obratio „Hoćeš da te gurnem?“, i kako mu je ona odgovorila „kao što je Koneski uradio i mogao da me ubije“, kako joj je on odgovorio „Šteta što te nije tada ubio“. Tada je shvatila uzaludnost pokušaja, i donela odluku da se javi advokatici, sa predlogom da od svega odustanu.

Otišla u svoju vikendicu, „najzad je otplilo, imam gde da odem, Alibegovac je moj mir. Mogla bih i u selo, daleko je, ali gde majstora da nađem: prokišnjava mi kuća.“

Tek što je zima prošla, pohitala je u svoj prostor, Alibegovac je živnuo, Žena sa tri prezimena, vesela Maša, proslavljala je bučno u

svojoj velelepnoj *kućici*, sva se radost prolamala do Milinih vinograda. Iznajmljivanje vikendice je unosan posao. I pucanja je bilo, bilo je veselo. Mila je sedela sa komšijama, u zavetrini, mogao bi metak da zaluta. „Ja sam za nenasilje“ rekla je Nada, a Kica je dodao: „Još ćeš i gandista postati“. Bilo joj je svejedno šta se uokolo dešava, tu je mogla da sedi bez čepova u ušima i iskrice radosti su se nazirale, možda bi sa lakoćom napustila svoje komšije da joj Nada nije gurnula u ruke otvorenu knjigu: „Dovoljno je da pročitaš samo jednu ovu stranicu, i sve će ti krenuti na bolje“. Imala je svoj plan i ništa nije moglo da je pokoleba, hodala je po travi i čitala: kako je u prostranom beogradskom stanu, na Čuburi, gde je Veliki Pisac stanovao, kako ga je izluđivalo neko čudno, uporno, noćno kuckanje po cevima od centralnog grejanja. Kako je obilazio susede, žalio se uticajnim prijateljima, poznanicima, i svima od kojih je očekivao da bi mu mogli pomoći; protestvovao na sastancima Kućnog saveta. Svi su bili ljubazni i puni razumevanja, ali se kuckanje uporno nastavljalo. Čim se uveče sve u kući smiri, a već je ponoć, on bi seo da radi, međutim neka „loptica“ negde počne da lupka i da skakuće, da kucka po cevima. On bi tada gubio strpljenje i koncentraciju, prestajao bi da radi i gasio bi svetlo. Tada bi se i taj šum utišao. Pomislila je na Crnjanškog, bila je u pravu, ali je bila sigurna da je to bilo vreme njegovog boravka u Londonu, a ne na Čuburi, ne nikako u Beogradu.

„Trebalo je već orezati lozu, i ruže, i travu pokositi“, brundala je Mila i pošla ka svojoj vinogradarskoj kućici. Ispred vrata čekao ju je paket. Trebalo je samo da ga otvori, izvuče

RADMILA GIKIĆ PETROVIĆ je rođena 1951. u Vrbasu. Piše prozu. Objavljene knjige: *Otvorite Jelenine prozore; Namaste, Indijo, U Fruškoj gori 1854*, (dnevnik Milice Stojadinović Srpkinja), *Milica-Vuk-Mina, Razgovori o Indiji, Prepiska Milice Stojadinović Srpkinja sa savremenima, Iskustva proze, razgovori sa proznim piscima, Tokovi savremene proze, razgovori sa proznim piscima, U potrazi za glavnim junakom, priče; Srpkinjin krug kredom*, (pesme i proza posvećeni Milici Stojadinović Srpkinji), *Dnevnik Anke Obrenović, Likovi u Dnevniku Anke; Stara priča, Kubanske prijateljice, Pesnički glasovi...* Priredila je sedam knjiga Stevana Pešića i šest knjiga Svetozara Petrovića.

ЧЕДОМИР ЈАНИЧИЋ

ЖИЛИЈЕН

Pristupnicu, bila je sigurna da bi pronašla svoj mir, i da ne bi bilo više buke i besa.

Не, никада се није десило да је Живко, наш Жиле, био трезан на чаробном преласку тридесет и првог децембра у први јануар.

Шта је ту чудно? Нова година, тако и треба! Не разумете. Никада значи дословно никада. Пре него што се замомчио и с друштвом пијан испраћао стару а дочекивао нову годину (на његовом салашу и сличној околини момчење би уследило одмах с првим пубертетским наусницама; то је код неких момака већ у дванаестој!), Живко је тих „најлуђих ноћи“ пио код куће, кришом празнећи чашице својих добрих родитеља и њихових гостију. То се дешавало увек око поноћи кад би се одрасли тетурали напоље да пуцају у мрклу равничарску ноћ гађајући ловачким двоцевкама у сироту Звезду истока која се по очевом календару већ гасила одрадивши своје, а по мајчином још увек водила мудраце до Витлејемске пећине, чекајући их над Јерусалимом док их страшни цар Ирод детаљно не испита ко су, одакле долазе, куда иду и шта хоће.

Но, пуцњаве за празнике никад доста.

Али, гле, чак и пре тога, несташно дете које би се будило и кварило срдачне седељке бивало би успавано старим паорским рецептима: увек добродошлом маковицом или крајем ћебенцета умоченим у меку ракију коју би детенце сисало и тако мировало до... Па, колико год треба. Ако додамо свему овоме обичај његове добре мајке да

тегобе сељачког живота, нарочито мучне за жену, повремено, па и не баш тако повремено, утапа у „воду живота“, како Французи зову воду јаку охо-хо гради, испада како Живко чак ни у утроби рођене мајке није био трезан, ако ништа друго оно бар те новогодишње ноћи пред своје рођење, јер је рођен у фебруару.

Дакле, јасно је и најспоријима међу нама да није могло бити другачије ни на преласку 2020. у 2021. Тешка година. Епидемија. Кафане час раде, час не раде. А и кад раде, као да не раде. Лети којекако, може се и у башти, али од новембра – зло. Кућне варијанте стоје на услузи, али то није то. Живко је друштвено биће. Био је у Немачкој и брже боље се вратио и пре него што је отишао. Каже, има тамо лове, али нема оног нашег – самоуправљања! Жиле је био добар молер, становао је на петом спрату једне необично сиве и ружне зграде у најужем центру Р. Стан су му купили родитељи у нади да ће се ожени, али његова права, алкохолна, невеста, с којом се здружио као какав средњовековни принц још од раног детињства, никако га није хтела оставити, а, богме, ни он њу. Бејаше то обострана љубав пуна страсти и ината према свету који их је хтео раставити, па, ето, бар док се Жиле не ожени неком стварном цуром! Нажалост, непосредно пред најозбиљнију прилику, Жиле се пијан разби с мотора, тако страшно улуби своју иначе ћошкасту главу да је после болнице изгледао као угажени тетрапак. Сви, пак, беху срећни што

је уопште преживео, али несуђена млада када га угледа, побеже да јој ни слику више нико не виде.

И, ето, тог кобног јутра, око пола пет, када се Жиле враћао с дочека нове године од свог најбољег друга Гокса, такође молера, невиђеног пијанца лица црвеног као Хелбој, деси се нешто заиста необично. Пењући се на пети спрат без лифта, дакле степеницама са одмориштима где су уз светларнике спавале саксије са цвећем које је Жиле што запишавао, што заповраћавао, он у својој савршено ослобођеној свести, слободној од било каквог приговора здравог разума, стаде плачући да се извињава цвећу: мушкатлама и кактусима, уснулим пузавицама и зимским ружама, воденом олеандеру и узнатредовалом бенцамину, које је несебично шкропио што мокрењем, што бљевањем. Све их је клечећи молио за опроштај и пожелео им срећну нову годину. Затим се церакао све до петог спрата.

Тамо га, авај, дочекаше два црна пса. Заправо, један је био сасвим црн, рундав и прилично велик, а други је био мањи, најзглед питомији, са белом туфном на челу. Светло у згради гасну без упозорења. Жилету се учини да су четири црвене тачке у мрклом мраку злокобно уперене у њега. Покуша да упали светло, али морао је да сачека док се систем за паљење није напунио и поново активирао.

Пси на петом спрату? Не, није ништа чудно. И раније су бакице-комшинице пуштале животиње у зграду ако је за то било неког, барем њима, довољно доброг разлога. Напољу је било хладно и кишовито, а наоколо су праштале петарде и други пиротехнички инвентар. Животиње су се добрано уплашиле и било им је хладно. Топао ваздух, зна се, пење се увис, па је на петом спрату најтоплије, Жилетов стан је увучен од степеништа, и ето ти.

Жиле је, рекосмо, сеоски момак и не плаши се животиња, понајмање паса. Ипак, не би му све право. Нешто га је дозивало

са дна Маријанске бразде његове помућене памети. Глас је, дакако, био исувише слаб.

Пси зарежаше.

– Ајде, шта режиш, мрш у пичку материну, да вас нисам видео, ајде, чибе, мрш!

Жиле се обрати псима пробраним речима за које се, ко зна због чега, мисли да их животиње најбоље разумеју. Пси се скупеше око Жилетових врата, онај већи залаја.

– Маму ти јебем! Шта ти лајеш, мрш одатле, бежи доле, мрш!!!

Ништа. Жиле претећи приђе остављајући им довољно простора да шмугну поред њега.

– Стој!, викну громовитим гласом онај већи, рундави пас.

– Како, како!!!, Жиле се гушио од језовитог чуда. – Ти, ти, говориш...?

– Ја...ја... говорим, одговори велики рундов поспрдно имитирајући Живков запањени глас.

– Хи, хи, хи, ситно се засмеја онај мањи за ког се Жилету учини да је женка.

Она рече слатким гласом:

– Добро јутро, Жилијен! Попили смо мало, а? Нека нека, тако и треба, па Нова година је!

– Каква Нова година, негодујући одбрунда велики. – Види га, натопљен је као викиншко весло! Пиша и повраћа по цвећу! Замисли да цвеће пиша и повраћа по теби, пијани мамлазе!

– Извинио се, помирљиво рече мала. – Ти стално све видиш црно. То је зато што си сасвим црн. Ја, ето, имам ову белу туфну на челу, па видим и бело.

– Ја видим црно, ти видиш црно-бело. Мало је ту белог. Види га, усраће се од страха. Шта ћемо онда? Ја тај смрад од људских гована не подносим!

– Ма неће, Жиле је то! Жилијен, зашто не би...

– Марш, марш, губите се!, заурла Жиле колико га је грло носило.

Надао се да ће се комшије пробудити и притећи му у помоћ. На спрату су осим њега били још и један полицајац, авај, баш ове ноћи на дежурству, и један брачни пар: добра, блага женица и неки високи, грдни лик који није подносио пијанце, следећући томе ни сиротог Жилета.

Испод је била нека млађарија, можда се они појаве...

– Ћут!, запрети велики пас.

– Како, како, рече Жиле сломљено. – Па ви сте... ви сте, пси!

– Пси, кажеш? Ма, немој! Ајде, види ово!

Велики избаци из губице нешто као „му!“ од чега Жилету припаде мука. Он погледа у руке и врисну. То су сада биле шапе неког великог пса. Његов врисак постаде језиво псеће скичање.

– Видиш, рече помирљиво велики. – Зар ниси пре три дана рекао оној бакици с трећег да ћеш офарбати парче плафона где јој је процурело од комшије? „Пас био, стара, ако то не урадим до Нове године!“ Тако си рекао. И види шта бива!

Живко је тужно арлаукао. Али, срећом, одмах потом постаде онај стари.

– Ах, Жилијен, не плаши се, рече забринута мала. – Не може свако бити пас, то је прво, а друго: када би се свака клетва и заклетва испуниле, од вас људи нико не би претекао. Тако лако изговарате те речи, све речи, усталом. Говор је дар, пријатељу мој...

– Шта, шта хоћете од мене, процеди Жиле обамро од страха, очаја, зиме, самоће, свега.

– Добро питање, Жилијен, одахну мањи цукац. – Одлично питање!

– Ми хоћемо да знамо шта ти хоћеш, важно и свечано рече велики.

– Ја, ја... Ја хоћу да уђем у свој стан, рече Жиле и осети слабачки дах самопоуз-

дања. Но, он се брзо угаси, као пламичак шибице на ветру.

– Сјајно, дивно, колосално!, одушеви се мала. – А шта друго? Жилијен после напорне ноћи жели да уђе у свој стан и одспава до... Докле? До новогодишњег концерта у Музикферајну? Преноса са скакаонице у Гармишпартенкирхену? Репризе „Тесне коже“?

– „Тесна кожа“ је океј, стидљиво рече Жиле.

– До-обро, рече велики, ајде онда улази.

Пси се померише и Жиле приђе свом стану. Није скидао поглед са паса који су га мирно посматрали. Паљење и гашење светла у ходнику бивало је без претње и скоро аутоматски. Пси су чак прекидали говор како би се Жиле боље концентрисао пипајући зид у мраку. Жиле се сад окрену ка својим вратима и... Виде троја врата од свог стана!

– Погоди, погоди, узвикну у вашарском, шибицарском стилу велики цукац.

– Хи, хи, хи, покварено се насмеја мањи.

– Доста ми је срања, викну Жиле и улете кроз средња врата.

Зачу се лавез, бесно режање и ужасно скичање.

...

– Од када су ту, упита Гокс.

Лице му је било црвено као да се умивао у кипућој води.

– Од Нове године, одговори високи, намргођени, човек у кућној хаљини и пантофлама. Деловало је да није излазио данима.

– Од тада ни трага ни гласа од Живка. Откључао сам стан. Нема никога. Звао сам и његову мајку. Ни она ништа не зна. Мислили смо да се лечи од нове године. Попили смо баш доста код мене.

– Да, рече високи с гађењем. – Види, имам неког посла, питај овог пандура преко...

– Био је дежуран те ноћи...

– Ваљда ће се појавити...

– Ови цукци могу тако да уђу и код тебе, припрети Гокс.

– Сумњам, моја жена их држи на одстојању, а имам и бејзбол палицу.

– Добро, ајд здраво... И срећна нова година!

– И теби, све најбоље, здраво.

...

Високи тип беше неки писац кога повремено посећиваше његов кум, такође писац, из К. То обично бејаше за Светога Луку, крсну славу високог. Њих двојица имађаху обичај да другог дана славе, предвече, отидну на велико католичко гробље на Све Свете. То је у Р. нарочито свечан и леп догађај, цело гробље пламиња у сјају безбројних свећица, људи су опуштени и пуни сете, а мирис печених кестенова шири се још од улаза у гробље.

У капелици браће Кармелићана, недавно у потпуности рестаурираној, постављен је кип некадашњег приора самостана, оца Бернардина. Говорило се за њега да је учен као мудрац с Истока, пун знања и вештина, оних благословених и оних, богме, окултних, којима се није здраво бавити без посебне припреме и благосло-

ва виших црквених инстанци. Окамењени свети човек у природној величини одушеви двојицу пријатеља који посетише капелу јер чуше много тога занимљивог о њему, нарочито о његовим тајним астролошким списима.

Стајаху пред тим светим и чудним човеком у побожном тронућу без речи.

После се пуни негодовања осврнуше на изглед старог Кармелићанина.

– Каква ћошкаста лубања, рече високи. – Као згажени тертапак! Како су могли тако да га унаказе!? Вероватно његови ригидни противници...

– Да, стварно, одговори кум. – Наликује на оног твог несталог комшију, како беше, Живко!

Оба човека се од срца насмејаше, а смех трајаше све до излаза из гробља, чак и до гробљанске крчме „Два црна пса“ где планираху да уз богату трпезу, пиће и мноштво занимљивих прича доврше дружење за тај дан.

Уз чест смех и шаљива претеривања, они цео догађај са кипом и Живком испричаху газдама: крупном, црном, рутавом човеку и његовој слаткој, млађахној женици са зифт црном косом и једним, неодољивим седим праменом на челу.

Газде их одушевљено частише једном туром, а и цех на крају преполовише.

Ето, кад је прича добра!

ЧЕДОМИР ЈАНИЧИЋ је рођен у Задру 1967. године. Основну и средњу школу завршио је у Сомбору. На Филозофском факултету у Београду дипломирао је на групи Историја уметности. Објављује поезију, прозу, радио-драме у књижевним часописима и на онлајн порталима. Заступљен је у неколико регионалних зборника поезије и прозе.

Објавио је књиге прича *Et in Arcadia Ego* и *Источно од Дизниленда*. Кустос је Градског музеја Сомбора.

ДУШАН САВИЋ

РУЧНИ САТ

Рођен сам половином прошлог века. Од младости сам чезнуо за ручним сатом. Није ми било важно које је марке, али морао би да буде округао, са видљивим ознакама бројева на белој подлози и да буде једноставан и леп. Неколико сличних примерака проналазио сам по радњама, али њихове цене превазилазиле би мој десетогодишњи џепарац. Жеља ми се делимично испунила када сам кренуо у гимназију. Тата је од предузећа добио сат *darwil* са гравуром, за предан двадесетогодишњи рад, а мени препустио његов стари, механички *marvin*. Није био онакав каквог сам замишљао, сваки дан је каснио пет минута, али мојој срећи ипак није било краја. Напокон сам могао да завршем рукаве и свима обзнаним, а највише школским другарима, да имам нешто што је вредно пажње, нешто што у то време није могао да има свако. У почетку је моје шепурење било толико нападно да су ме сваки час запиткивали колико је сати и наглашеном заједљивошћу брзо натерали да више не завршем рукаве. Али мој *marvin* није силазио с руке чак ни док спавам.

Све је изгледало савршено до једног дана када сам, због застоја у градском саобраћају, каснио на наставу пред важан контролни. У тролејбусу сам стално помицао рукав да проверим колико је сати као да тим чином очекујем да време успори и тако ми уштеди неоправдан школски час и, још горе, негативну оцену. Код гимназије сам искочио из возила и јурнуо као суманут према школи. У трку сам хтео да још једном проверим време и застао запрепашћен. На голој руци оцртавао се само бледи траг кожног каиша. Да ли се сат откачио и склизнуо с руке или сам можда честим за-

вртањем рукава у тролејбусу дао идеју неком врсном џепарошу са Чубуре, не знам. Како год, мој ручни сат оде не остављајући за собом трага осим мрљавог отиска на дну подлактице. Отац није рекао ништа, али говорило је ритмичко титрање његовог лица. Тај израз поразио ме до краја.

Следећи часовник, више се не сећам које је био марке, купио сам од новца зарађеног продајом старих новина и картона у оближњем предузећу за секундарни отпад. Пуна два дана празнио сам таван наше зграде где су станари годинама одлагали непотребне ствари. Исплатио се толики труд. Претекло је за још неке дотад неиспуњене жеље. Мој скромни собичак украсила је и нова акустична гитара.

Живот је чудо, крилатица је која нас често прати током живота. Пасионирани сам посетилац свих могућих бувљих пијаца. Тако се једном задесих на бечкој бувљој пијаци, *Flohmarkt am Naschmarkt*. У трену ми привуче пажњу стаклена витрина неког колекционара пуна ручних сатова. Скрајнут у самом ћошку похрањен мој сат, мој непрежаљени *marvin*, без сумње. Одмах сам га препознао по каишу и малом зарезу на кућишту код бројке девет. Лукави колекционар, врстан трговац, заметио је искру у мом оку и добро га заценио. После краћег надмудривања откупио сам део мог одрастања. Своје место свечано је нашао на комоди, окачен на сталку заједно са жениним накитом. Желео сам да ми у свакој прилици буде пред очима. Навијао сам га редовно иако га нисам носио на руци. Данас, нажалост, ту дужност код већине преузео је мобилни телефон.

Приликом једног од пресељења мој часовник по други пут напрасно нестане. Неколико пута сам претурао по кући, уздуж и попреко, у потрази за поново изгубљеним делом моје младости. Узалуд! Приликом прве посете родитељима тугаљиво сам испричао догађај мом тада већ времешном оцу. Значајно ме погледао, оног истог израза лица од пре више од педесет година. Устао је, пришао комоди и почео да рује по фиоци. Лагано се окренуо према мени и тутнуо у руку лепо изрезбарену, дугуљасту

дрвену кутију. Док сам га гледао зачуђен, отац благо рече: „Моје је већ прошло и ово је сад за тебе. Изгледа да је дошло време да напokon одрастеш, драги сине!“

Тог трену није ме поразила његова примедба. Много гора била је она ћутња половином прошлог века. Све се променило у тренутку када отворих угланцан етуи у којем ме, нетакнут временом, обасјатин *darwil*. Као да су хтеле да ме загрле казальке раскошно развучене на петнаест до три.

ДУШАН САВИЋ, рођен 1952. г. у Бањалуци, живи и ствара у Бечу и Сомбору. Објавио је једну збирку поезије (*Камење говори*), четири романа (*Бечки точак*, *Међу живима* и *Међустаница Лисабон и Порајмос* – по мотивима романа снимљен је кратки играни филм у режији Горчина Стојановића) и три збирке прича (*Седло*, *Главном улицом* и *Беглук*), а дела су му преведена на шест европских језика (немачки, турски, пољски, македонски, мађарски и чешки). Аутор се и сам бави превођењем с немачког на српски језик. Добитник је две награде за кратку причу (*Загреб – Хрватска*, *Линц – Аустрија*) и за песму о вину (*Сомбор – Србија*). Члан је Српског књижевног друштва, Друштва књижевника Војводине, Удружења књижевника Републике Српске и аустријског ПЕН-Центра.

КЊ

РАНКО ПАВЛОВИЋ

СТУДЕНТСКИ СЕНДВИЧ

Тешко је било разлучити да ли више јаре исијава добрано омекшан асфалт или усијано августовско небо, без капљице плаветнила, слично испраној кухињској крпи којој је тешко одредити првобитну боју. Ни крошње дрвећа, проријеђеног, отромбољеног жедног лишћа, испод којих је вукао отупјеле ноге по тротоару, нису пружале заштиту од сунца које је немилице пржило. Ватрослав Травар се, као и много пута до тада, покајао што је на овакву врућину обукао изношено тамно одијело, па још врат спутао краватом, као његова мајка краву Дикљу комадом конопца док ју је водила на пашу. Много пута је себи обећавао да ће у лjetном периоду облачити танке мајице, али сваког јутра, док се спремао да крене на посао, инстинктивно је посезао за одијелом, јер, забога, он је државни чиновник, долазе му странке, не иде у башту неке кафане или на градску плажу, па да може у мајици.

Тог дана је по задатку шефа Правне службе у Градској управи Синише Мајсторовића ишао у једну периферну улицицу да провјери у каквим условима живи неки *социјални случај*. Центар за социјални

рад тражио је да се за њега, супругу и троје њихове дјеце обезбиједи било какав смештај, али на назначеној адреси, у трошној бараци, није нашао никога, па се у најврелијем дијелу дана враћао у зграду градске управе, заричући се по ко зна који пут да никад више неће прихватити задатке изван *свога дјелокруга рада*. Подигао је главу према небу и кисело се осмијехнуо: августовска врелина дала му је име, а спарушена трава крај тротоара презиме!

Ни сâм не зна зашто, кренуо је према периферији. Волио је тако понекад да бесциљно лута градом и околином. Тако сада, скренувши са асфалтног тротоара на макадамску стазу, тромо вуче ноге под којима звецкају усијани облаци шљунка. Одједном угледа неки камичак који му се, ко зна по чему, учини занимљив, сагне се, подигне га, одува прашину с њега и стави га у џеп. Касније осјети да му је због нечег отежао џеп, гурне руку у њега, извади каменчић, зачуди се откуд он тамо, па замахне да га баци, али баш тада угледа птицу на грани дрвета коме иде у сусрет. Е, неће ту у хладовини мировати док он знојем кваси одјећу, а кожа му по лицу и врату

скупља прашину! Баци камичак према птици, она одлети, а њему некако у души топло, јер ју је истјерао из хладовине.

Послије дужег лутања стиже на транзитни пут који сјеверном страном опкољава град, као да жели да љети заустави градску јару да не опрљи шумарке на узбрдици, а зими да град заштити од љутих зимских мећава. Тог часа крај њега се заустави аутобус градског саобраћаја и врата се отворише. Изишла је само једна баба ослањајући се о штап, у другој руци теглећи потешку торбу. Он је без размишљања ускочио и на мали пулт пред возача, који је уједно био и кондуктер, истресао сав ситниш из џепа, да узме колико треба за карту, звјерајући све вријеме по узаврелој утробу крнтије без расхладног уређаја не би ли угледао слободно мјесто. На десној страни била су двострука сједишта, а на лијевој, оној возачевој, налазило се само по једно. Сва мјеста су била заузета, чак су тамо, на крају аутобуса, два младића, приљубљени један уз другог као заљубљен пар, стајали држећи се за металне шипке изнад глава. Таман када је помислио да ће се скљокати на под, сломљен умором

и омађијан јаром, угледао је на средини слободно сједиште крај даме загледиане кроз прозор. Дотетурао је до ње и, не рекавши ништа, скљокао се и дубоко одахнуо. Тада се аутобус зауставио, врата су се отворила, нико није изишао, а ушла је жена средњих година, без застајкивања је стигла до средине и зауставила се крај њега. Када се протегла да дохвати високи рукохват, запахнули су га помијешани мирис парфема и задах зноја, изазивајући у њему мучнину и тјерајући га на повраћање.

„Извините, не могу да стојим, помакните се мало да сједнем“, рекла је једноличним гласом и, не чекајући одговор, сјела до њега, гурајући га позамашном стражњицом према дами до прозора која се узврпољила и још више припила уз врели лим и стакло. Ватрослав се колико је могао повукао према наслону, а даме се нагнуле напријед, тако да га је она десна, млађа, лијевом, а лијева десном дојком боцкала у груди. Одједном се осјетио као јефтина салама у студентском сендвичу.

Студентски сендвич!

Био је на почетку четврте године студија када је у холу студентског дома њему и његовом пријатељу Милораду из Бијелог Поља пришла студенткиња са друге године, до тада непознатог му имена Милеса, из неког шумадијског мјеста, коју је само једном или двапут срео на неким студентским сусретима. Замолила их је да је ту сачекају, брзо ће

се вратити. И заиста, убрзо се вратила са другарицом мушкобањастог изгледа, нешто вишом од ње. Носила је пуну врећицу сендвича направљених од француског хљеба и паризера у оближњој самопослузи. Позвала их је у своју собу, а кад су ушли из ормара извадила боцу пожутјеле ракије. Отац јој дао да однесе његовом куму, пензионисаном официру, који станује у неком периферном београдском насељу, а сад ће они мало да уживају у шљивовици, рекла је, одврнула чеп и, не тражећи чаше, нагнула боцу, отпила добар гутљај и пружила је својој пријатељици, она Милораду, а Милорад Ватрославу. Боца је брзо кружила од једног до другог, а у међувремену Милеса је свима гурала у руке сендвиче који су више мирисали на хљеб него на саламу. Ненавикли на пиће, почели су да тетурају, па су се убрзо дјевојке нашле на једном, младићи на другом кревету. Празна боца котрљала се по голом поду, ударајући у остатке сендвича који су им поиспадали из руку. Милеса је успјела да се протегне до прекидача и угаси свјетло. Дјевојке су почеле да се скидају, Чиниле су то неспретно али брзо, бацајући на под дијелове одјеће. Ускоро су на бледуњавај свјетлости, која је од уличних свјетилки допирала кроз прозор, почеле да се бјеласају њихове задњице, Милесина обла, слична половини лубенице срмене коре, а она друга, која је припадала дјевојци чије име није знао, равна и затегнута.

Дубоки уздаси су, чинило се, ону празну боцу на поду котрљали час на једну, час на другу страну.

Милорад је опружио дуго тијело уза зид и лагано гурнуо Ватрославово тијело које се нашло крај њега. Мало касније осјетио је Милорадову руку преко својих груди и силовитим покретом збацио је са себе.

Дјевојке су почеле дубље испрекидано да дишу и да се брже комешају по кревету. Сијевнула би обла Милесина задњица, сада слична преполовљеној округлој неонској сијалици с притуљеним свјетлом, да би је убрзо замијенила узњихана неравна *букова даска*. (Када је у мисли призвао то поређење, Ватрослав се пригушено закикотао.) Опет је осјетио Милорадову руку, овог пута на својим слабинама, али заокупљен чудесним љубавним чином на другом кревету није више на то обраћао пажњу. Милеса је поново била горе. У брзим ритмичним покретима уздизала се и нагло тонула у невидљиву топлину сладострашћа. Милорадова рука завлачила се под гуму доњег дијела Ватрославове тренерке. Тог предвечерја, обојица у тренеркама, дуго су трчали стазама недалеког парка. Врела рука споро се приближавала Ватрославовом међуножју, а он се, несвјестан шта му се догађа, томе препуштао, осјећајући како његову мушкост сваким новим Милесиним покретом све више стежу отјешњале гаће. О, какав је терет с њега спао,

када је она рука стргла гаће према кољенима!

Букова даска свалила је са себе Милесу и свом силином наскочила на њу. Милорад је снажно стегао Ватрославову мушкост која се била укрутила до те мјере да се није дала савити ни на једну страну. Слушајући уздахе са *женског кревета*, Милорад је несвјесно, као омађијан, лијеву руку пружио иза себе, напипао и такође снажно стиснуо нешто што је личило на чврст, још неисјечен паризер за студентске сендвиче. Сваким пригушеним вриском Мелиса је хватала и одвлачила по једну нит његове свијести и он је, потпуно предан женској еротској игри, дозвољавао Милораду да чини с њим шта хоће. А Милорад га је окренуо лицем према јастуку, свукао с њега доњи дио тренерке и гаће до ножних чланака,

савио му кољена и наскочио на њега, као *Букова даска* на Милесу.

Сав свијет се утапао у таму и дјевојачко дахтање. У Ватрослава се увлачило нешто обло, подебело, топло. Послије кратког бола, заправо мање бола а више некакве необјашњиве непријатности или мучнине са наговјештајем гађења, сладуњава милина почела је да му испуњава тијело.

Не сјећа се шта се даље догађало. Зна само да га из потпуне обамрлости и одсутности тргао Милесин врисак. Послије тога у *женском кревету* све се смирило. Улично свјетло поново је осјенчило силуете у сада већ загушљивој соби. Опущених руку, главе објешене крај његове, на знојним му леђима, кратким, готово непримјетним и нечујним трзајима смиривало се огромно Милорадово тијело.

Дотад непознатом снагом збацио је са себе товар љепљивих мишића, скочио с кревета, нагазио на празну боцу и умало се срушио, подигао гаће и тренерку до изнад кољена, зграбио патике у лијеву руку и истрчао из собе. Врисци неколико студенткиња за столом у холу напросто су га, као камен из библијске Давидове праћке, избацили у мушки дио дома.

Пробудио се стијешњен дојкама сапутница у већ полупразном аутобусу који се зауставио на некој чистици с чије лијеве стране су се назирале градске зграде, не питајући се зашто се она лијева, старија дама, није премјестила на неко слободно сједиште. Одгурнуо је са својих груди ознојене дојке жена међу којима се осјећао

РАНКО ПАВЛОВИЋ (рођен 1943. године, Шњеготина Горња, Теслић, Република Српска) свестран је књижевни стваралац. За одрасле и младе читаоце пише пјесме, кратке приче, приповијетке, романе и драмске текстове. Бави се књижевном критиком и есејистиком.

Из до сада објављених стотињак књига, два пута су објављена његова *Изабрана дјела* – 2004. у четири, а 2023. године у 14 томова.

Заступљен је у читанкама, школској лектири и многим домаћим и страним антологијама. Превођен је на двадесетак свјетских језика. Добитник је многих значајних књижевних награда, међу којима су Кочићева, „Лаза Костић“, „Скендер Куленовић“, „Гордана Тодоровић“, „Гордана Брајовић“, „Пјесник – свједок времена“, „Златни кључић Смедерева“, више пута награда за књигу године. Повеље за животно дјело додијелили су му Удружење књижевника Републике Српске, Удружење књижевника Србије чији је почасни члан и Академија Иво Андрић. Члан је Словенске академије књижевности и умјетности.

Живи и ствара у Бањалуци.

НАДА ДУШАНИЋ

САЛОН КИТИ

(из рукописа *Седам поглавља једне заједничке повести или Гробница за Бориса Давидовича на женски начин*)

као паризер у студентском сендвичу, скочио и нагло потрчао према још отвореним излазним вратима.

Они који су га познавали, никада га више нису могли срести ни у женском ни у мушком друштву. Када би на тротоару срео пар у шетњи који се држи за руке, у скоку би претрчао на другу страну улице.

Мути каже да сви морамо да се жртвујемо и да треба издржати. Не разуме кад кажем да мене то боли и стварно ми тешко пада. Говори како су моје хаљине елегантне и лепе, како су материјали фини и танки. И како треба да будем поносна што радим за своју *heimatland*.

50

Отац је давно дао свој допринос нашој борби: вратио се са белгијског ратишта полуслеп са хлором у оба плућна крила. Мути је говорила да су криви Британци јер су користили бојне отрове у борби на Ипру. Он је само ћутао. Није се жалио на кувану белу репу, појео би ћутке неколико кашика, потом би се закашљао и устао од стола. Када би проговорио више од две речи, поново би добијао напад и искашљавао слуз.

У време када је имала десет година, престао је да кашље. Престао је и да дише. Маузер је стајао поред његове десне руке, а поред леве пресавијено парче хартије.

Мути је згужвала папир и бацила га, али она га је касније кришом узела и прочитала. Очекивала је неку поруку, објашњење, но крупна слова несигурног рукописа слабовидог човека творила су свега неколико речи које није разумела. Само их је запамтила и носила кроз живот као неку врсту тестаментарне воље: *Die Briten haben das nicht getan. Das war ich*¹.

Први пут ће их изговорити наглас петнаест година касније седећи леђима наслоњена на дебело тапацирано узглавље брачног кревета раскошне собе на трећем спрату броја 11 у улици Гајсебрехтштрассе, држећи у загрљају опуштено наго тело младог пилота Луфтвафеа, капетана Георга Рихтера. Тражи увек само то: полулежећи положај на леђима наслоњен на њене груди тако да му не види лице, али да обавије обе руке око његових рамена и обе бутине око његових бедара. Не тражи чак ни да се скине, тако да је огрнута белим сатенским неглижеом испод кога се види танки грудњак и удобне свилене гаћице у облику шортса, без халтера и подвезица. Тражи нешто друго: да њен образ буде при-
слоњен уз његову кратко ошишану косу и усне близу његовог уха.

1 Британци то нису урадили. То сам био ја.

Глава му је окренута према високом прозору са завесама од плафона до пода и тешким сомотским драперијама загасито црвене боје. Не зна да ли он стварно покушава да нешто назре кроз прозор или су му очи склопљене.

„*Die Briten haben das nicht getan. Das war ich.* Да ли то теби има смисла?“

„Одакле ти то?“

Чим је изговорила речи „оцу су се плућа кидала од кашља“ схватио је све.

„Неће ти се свидети ово што ћу рећи...“

„Ипак кажи. Мучи ме већ годинама. Хоћу да знам.“

„У борбама на Ипру бојне отрове прво су користили наши, а потом и Британци. За Французе и Белгијанце нисам сигуран. Вероватно је он био задужен за употребу па је нешто кренуло по злу. Или боце нису биле добро затворене, или му је маска била неисправна, или је ветар нагло променио правац. Хтео је да каже да је он удахнуо отров који је припремао за њихове војнике и тек тада схватио шта заправо ради... Када те погоди метак онда или преживиш или си мртав. Када хлор уђе у плућа, то је горе од смрти.“

*

Мути не мора да зна баш све. Чак и кад би јој причала о томе, не би разумела. Зато је боље да ћути. Сем тога, обећала је Георгу да неће ни пред ким говорити о њиховим шапутањима.

Први сусрет с њим почео је лоше. Дошао је пун беса и љутње на цео свет, укључујући и њу. Покушала је да започне необавезан разговор, онако како су је учили.

„Сигурно вам је тешко да ризикујете живот у авиону. Али то је захтеван посао... Не би свако могао...“

Он се још више мршти а њој недостаје речи да настави разговор.

„Барем можете бити поносни... И ви и ваша породица можете бити поносни...“

Кад је поменула породицу из њега је покуљао бес.

„Поносан на шта? Што већ две године бацам бомбе на британске жене и децу? Где твој пилећи мозак ту види разлог за понос?!“

Окренуо се и нагло пошао према вратима, но она је стала испред њих и први пут га погледала у лице. Тек тада је видела да му доња вилица подрхтава а очни капци и обрве се померају гужвајући кожу као да је од папира.

„*Bitte...* Молим вас да ми опростите. Нисам хтела да вас увредим.“

„Д-добро, з-знам да не разумете...“

„Али умем да будем тиха и да слушам.“

„Па... Т-то ми сад т-треба. Н-не бих да ме оваквог виде напољу.“

Окреће се и строваљује на кревет. Она леже опрезно, на толикој удаљености да би између њих могао да се смести још један пар. Он дуго ћути, а онда почиње тихо нормалним гласом без замуцкивања.

„Како си знала да сам пилот?“

„По униформи. Овде долази много војника...“

„А-ха. Ја... Само се осећам лоше, треба ми мало времена да се смирим.“

Хтела би да пита шта се десило, али се не усуђује.

„Кад си поменула породицу, смркло ми се... Моји су имали кућу у Келну. До пре десет дана... Зато сам добио слободно... Зато што више нема ни куће, ни родитеља, ни моје жене ни бебе. Директан погодак. Наводно гађају индустријска постројења а не стамбене квартове, што је само још једна од лажи које нам сервирају. РАФ се свети. Жестоко. Келн је тек почетак јер им је близу, и други градови ће доћи на ред.“

То је потпуно другачије од свега што је слушала и чему су је учили. Требало би да му каже... Шта може да му каже? Да се то није десило него је сањао? Полако пружа руку и дотиче његову надланицу. Рука се окреће, прсти шире прихватајући њене. Очи гледају мирно док се поглед прелива у њен. Примиче се ближе и другу руку ставља на његов образ. Помера усне безгласно изговарајући *Жао ми је*, док његове на исти начин обликују реч *знам. Ако кажеш пред неким ово што сам рекао, убиће ме.*

Нећу рећи ни реч.

Нежност је ушла у њен живот испреплетена са поверењем па је сматрала да то двоје мора да иде заједно. После тога почеће да мери време по његовим доласцима. Може да издржи све што се тражи од ње, сад кад зна да ће се он вратити у њен загрљај.

*

Призор који ће уследити три месеца касније толико је набијен негативном енергијом, да Енпе није у стању да сагледа лица учесника, само покрете и речи.

52

Ударац се сручио потпуно неочекивано. Други га следи пре но што успева да проговори. Обара је на кревет и све се дешава толико брзо да не стиже ни да се прибере. Никад раније није била са мушкарцем коме уопште није стало да задовољи себе, него искључиво да њу повреди најјаче што може.

„Шта је, груб сам?! То и хоћу.“

„Али зашто?“

„Не знаш зашто? Мора да те добро плаћају да провоцираш. Да навлачиш момке на то наивно лице, па ти се они поверавају, а ти цинкаш.“

„Ко си ти?“

„Рихтеров пријатељ. Једини. Имао је само мене и тебе. Само је нама говорио шта мисли, а ја га сигурно нисам издао.“

Бол се негде прекинуо и потпуно нестао, остала је само магловита збуњеност. Изговара речи као да се преслишава.

„Ја... Кунем се да нисам ником рекла ни реч. ... Говорио је да сам га ја вратила из мртвих, да... Шта се десило? „

„Обесили су га. Фирер не дозвољава да се меци троше на издајнике.“

*

Иако је дошла лифтом до четвртог спрата а степеницама ишла само до терасе, мадам Шмит се задихала као да је све прешла на својим дебелим ногама. Почетком лета четрдесет друге године видимо је као држећу матрону од равно шездесет година којој широка

плећа, стамен мушки врат и правилно држање леђа дају извесно достојанство примерено положају, упркос јастучастим слојевима сала којима је обмотана целом висином. На тераси је чека *SS-Brigadenführer* Шеленберг.

„Тражили сте да дођем горе. Шта се десило?“

„Једна девојка је страдала, пала је одавде. Знате да девојке долазе овамо кад је лепо време. Позирале су за новине у купаћим костимима седећи на зидићу, те слике су сви видели, сећате се?“

„Чекајте, пала је случајно или се убила?“

„Њену мајку обавестите да је случајно пала. Сунчала се на тераси, заспала, и када је умала, закорачила је на погрешну страну.“

„Ух! Која?“

„Она риђа што увек ћути.“

„Баш она? Питам се како је та мала уопште доспела код нас.“

„Тако што ју је мати довела. Кажите ми, јесте приметили нешто необично?“

„Јуче је скривала лице, била је модра испод очију. Нисам могла да верујем да би њу неко могао да удари. Знало се да је фина и повучена, гости што воле грубу игру су је заобилазили. Чак ни...“

„Чак ни *SS-Obergruppenführer* Хајдрих кад дође у инспекцију није груб према њој. Јесте то хтели да кажете?“

„*Es tut mir leid.*“

„Добро. Шта је онда било?“

„Не знам. Кад сам је питала, казала је нешто чудно. *Ich bin schuldig. Ich weiß nicht wie, aber es ist meine schuld.*“

„Је ли била уплашена?“

„Не, уопште није била уплашена. Чинило се да јој је свеједно шта ће бити с њом. Шта ако се убила?“

„Ништа. Која разлика?“

Стеже пикавац између палца и кажипрста, потом га средњим прстом катапултира преко ограда и окреће се према њој.

„Нађите другу да преузме њене обавезе, мадам Шмит. Можете да нађете десет таквих, не једну.“

НАДА ДУШАНИЋ (1961. Сомбор), пише приче, романе и есеје. Збирке приповедака: *Приче у боји*, *Боје тамних светлости* и *Инфлуенца – приче о додирима*; романи: *Кућа са друге стране*, *Спој срећно пронађен*, *Цена страха*, *Раскид* и *Пловидба кроз забрањене теме*; есеји: *Кућа пуна слика* (2008) и *Додир* *Вирџиније Вулф*. Награде: „Улазница“, „Шумадијске метафоре“, „Стеван Сремац“ и „Изван коридора – Вранац“. Збирка *Инфлуенца* била је у ужем избору за Андрићеву награду, роман *Цена страха* био у избору за награду „Исидора Секулић“ и награду Друштва књижевника Војводине. Роман *Раскид* је такође био у ужем избору за награду Друштва књижевника Војводине.

РАТКО ДАНГУБИЋ

РЕГИСТАР

Био је подне, оно беживотно подне у којем време не стоји него се згушњава. Чиновник је изашао из зграде министарства са истом пажњом с којом је сваког дана затварао фиоку: без мисли, али са навиком. Пауза је трајала тачно двадесет минута. У тих двадесет минута стајала је његова слобода. На киоску је купио новине. Папир је био хладан, скоро влажан, као да је јутро остало заробљено између страница. Није знао зашто их је купио. Обично није читао ништа осим службених дописа, који су му били разумљиви управо зато што нису ништа значили. Новине су биле другачије: обећавале су смисао, а он се од таквих обећања држао подаље.

Насловна страна гледала га је без стида. Велика слова, црна и тешка, објављивала су догађај који се још није догодио. Писало је: Човек нестао у подне. Испод тога, ситним словима: Околности нејасне. Чиновник је стајао на сред тротоара и схватио да је то подне исто оно у којем он сада стоји. Околности су,

мorio је признати, заиста биле нејасне. Погледао је око себе: људи су пролазили, аутомобили су чекали зелено светло, продавачица је враћала кусур са досадом која је личила на врлину. Ништа није указивало на нестанак. Ипак, наслов је имао ону неумољиву прецизност коју само штампа може да има. Био је истинит на начин на који су закони истинити: не зато што описују стварност, него зато што је уређују. Чиновник је осетио блажу нелагоду, не страх. Страх претпоставља избор, а он га није имао.

Сео је на клупу и отворио новине. Унутра није било ничега о њему. Ни имена, ни адресе, ни радног места. Као да је нестанак био потпун управо зато што је био безличан. Чиновник је затворио новине и схватио да се ништа није променило осим њега самог. Био је присутан, али већ одсутан.

Када је пауза истекла, устао је. Могао је да се врати у зграду, у ходнике који миришу на прашину и ред. Могао је и да остане. Насловна страна није давала

упутства. Само је констатовала. Вратио је новине на клупу, пажљиво их поравнао, као службени спис. Затим је кренуо низ улицу, не убрзавајући корак. У подне се, уосталом, не бежи. У подне се једноставно нестаје.

Сутрадан није дошао тачно у осам. То је било први пут за три деценије. Зграда министарства је примила јутро без питања, као и сваког другог дана. Она није приметила одсуство. Ни портир који је уписивао имена механички, не дижући поглед, није приметио да једно име недостаје. Тек касније, када је писао извештај, када је дошао ред на име чиновника, оловка је на тренутак застала. То је био једини догађај тог јутра.

У канцеларији, столица је стајала мало извучена, као да се неко спремао да се врати. На столу су били сложени папири, правилно поравнати, са маргинама које су одавале послушност. Шоља је била празна и чиста, што је значило да није попио кафу. То је забележено као одступање.

Шеф одсека је погледао на сат и рекао да ће се појавити. Рекао је то тоном у којем се изговарају чињенице које не захтевају проверу. У девет је поновио исто. У десет је затражио да се направи белешка. Белешка је била кратка: Запослени није присутан. Није писало од када, ни зашто. Разлози су, сматрало се, лична ствар. У министарству се разлози никада не испитују; они се одлажу.

У једанаест је неко приметио да се његово име и даље налази на распореду за паузу. То је изазвало нелагодност. Распореди су, за разлику од људи, морали да буду тачни. Један чиновник је предложио да се име прецрта. Други је рекао да је прерано.

У подне су сви отишли на паузу. Клупа испред зграде била је празна. На њој није било новина. То је протумачено као олакшање. По повратку, шеф одсека је потписао још једну белешку: Одсуство се продужава. Тиме је ствар добила облик. Чиновник је сада био случај. Пред крај радног времена, неко је приметио да се у регистру појавила празнина, место где је требало да стоји његово име. Није се знало да ли је то грешка или исправка. Одлучено је да се не дира. У шеснаест часова зграда се испразнила. Чиновник није изашао последњи, као обично, јер

није изашао уопште. Сутрадан је, без њега, протекао уредно.

Трећег дана чиновник је уведен у регистар. Тачније, његово одсуство је уведено. У великој књизи са тврдим корицама, где су слова годинама мењала само интензитет, а никада значење, појавила се нова линија. Писало је његово име, затим празно поље. Празнина је била уредна, повучена равно, без мрље. Службеник задужен за регистар није осећао нелагодност. Његов посао није био да разуме, него да упише. Разумевање је ствар слободног времена, а он га није имао. Ипак, приметио је да се рука задржала дуже него иначе. Као да је перо чекало дозволу. У рубрици Разлог остао је празан ред. То није било забрањено. Прописи су предвиђали празнине, под условом да су правилно распоређене.

Током дана, неколико чиновника је пролазило поред регистра са намером да нешто провери. Свако би се зауставио, погледао страницу и наставио даље. Нико није затворио књигу. Сматрало се да би то био знак преурањеног закључка. У једном тренутку постављено је питање да ли је чиновник икада био присутан. Питање није имало адресу и зато није захтевало одговор. Остало је да лежи између

две фасцикле. Поподне је одлучено да се његово име користи као пример. На састанку је речено: „У оваквим случајевима...“ и показано је на празно место. Пример је био јасан управо зато што није објашњавао ништа.

До краја радног времена, одсуство је било потпуно евидентирано. Имало је датум, печат и потпис. Сам чиновник више није био потребан. Када је регистар затворен, у згради је завладао ред. Апсурд је био савршено распоређен, по правилима службе.

Четвртог дана новине су се појавиле раније него обично. На киоску су биле сложене уредно, као пресуде. Продавачица није приметилa разлику, али купци јесу. Разлика је била мала и зато неумољива. Насловна страна више није говорила о догађају. Говорила је о стању. Повећан број одсутних без разлога, стајало је великим словима. Испод тога, ситније: Институције функционишу нормално. У тексту се није помињало ниједно име. Одсутни су били представљени као категорија, као временска појава. Спомињале су се бројке које нико није проверавао и изјаве које нису ништа тврдиле. Читалац је могао да осети олакшање: ако нема имена, нема ни кривице.

Следећег дана наслов је био краћи: Одсуство као појава. Фотографија је приказивала улаз у зграду министарства. Врата су била затворена, али то није значило ништа. У данима који су уследили, новине су престале да траже узроке. Почеле су да нуде објашњења. Одсуство је проглашено нужним, затим корисним. Један колумниста је написао да ред најбоље функционише када се не примећује ко недостаје. На крају седмице, на последњој страни појавио се мали оглас: Изгубљено лице. Не тражи се. Новине су се распродале.

У министарству је, после извесног времена, извршено усаглашавање. Број запослених је прилагођен стварном стању. Празно место више није било празно; било је уклоњено. Регистар је добио нову нумерацију. Страница на којој је стајало име чиновника прескочена је без напомене. То је била тишина прихваћена као метода.

Град је наставио да се буди у подне. Паузе су трајале двадесет минута. Клупе су биле заузеле и празне у правилним размацима. Људи су куповали новине, листали их и налазили потврду да је све на свом

месту. Ако се чиновник негде налазио, то није било питање за институције. Оне су имале одговоре само за оно што је било уписано. А он је, једном, био уписан довољно.

На киоску се понекад задржавао примерак новина који нико није купио. Папир би се временом савио, а слова избледела. Наслов би и даље био читљив, али више не би упућивао ни нашта. У томе је, можда, била једина истина: да се може нестати без буке, и да свет не захтева присуство – само уредност. Подне је долазило сваког дана.

И то је било довољно.

46

РАТКО ДАНГУБИЋ (Љубиње – Жрвањ, Херцеговина, 1946.), приповедач, романијер, песник, афористичар.

Романи: *Кутија за мушке ципеле*, *Немачки у сто лекција*, *Бела прича*, *Moving Day*, *Острво од пепела*, *Кафе Кенгур*, *Швапски нотес*, *Штука у новинама*, *Портрет Мао Цедунга*, *Добошарски дневник*, *Пепељуга умире*, *Сребрни медвед* и *Град без читалаца*.

Књиге прича: *Руска кола*, *Вечера у врту* *Second hand Story* *Пола иконе* *Толико toga је већ тамо* и *Досије Маслачак*.

Поеме: *Херцеговина* и *Требињски запис*.

Књиге песама: *Воштано платно* и *Дунав, таласи*.

Књиге афоризама: *Уместо истине*, *Made in Glava*, *Речник јеретика*, *Тестамент бесмртника*, *Црвени тепих* и *Боље прекосутра*.

Приче и афоризми Ратка Дангубића заступљени су у низу збирки, антологија у земљи и иностранству.

Писао је и драмске текстове за радио и телевизију.

Живи и ради у Београду.

ПРЕВОДИ

НИКОЛАЈ ГУМИЉОВ

ОРАО

57

Орао је летео све горе и напред,
Ка Пределу Сила кроз звездано предворје,
И беше то прекрасан и чудесан лет
И блистало је савршено тамно перје.

Где је живео раније? Можда беше плен,
У оковима краљевског зверињака.
Кричао угледавши девојку, цвет румен,
Заљубљену у тмурног принца чудака.

Или, можда, у пећини чаробњака,
Па, кад би се уско окно отворило,
Њега је очарала висина облака
И лако се срце у сунце претворило.

Није ли свеједно? Играјући се издана,
Азурно се прикривало савршенство,
И он је летео три ноћи и три дана
И умро, загушивши се у блаженству.

Умро је, да! Али није могао пасти
Ушавши у круг планетарног кретања.
Доле су бездано зјапила уста пропасти,
Али је сила теже била без значаја.

Неба свод прошаран зрацима и блед,
Божанствено бледоликим зрацима.
И не знајући за пролазност, лети он
напред,
Гледајући на звезде мртвим очима.

Не једном су се у пропаст рушили светови,
Не једанпут су у трубе архангели трубили,
Али за игру од користи нису били они
Његовој величанственој могили.

Превео с руског Светислав Травица

DŽON K. KOKS

BILJANA

Sve je isuviše živo
ovoga dana
za posetu tmurnom groblju.

Penjem se, pogledom šaram; zapanjuju me
čudnovate ptice;
bezazlene svetle kabanice;
zelena zemlja koja opstaje i gde vreme pase,
sapeto,
glave zaklonjene uzdrhtalim lišćem.

Tajanstveni uglovi se uzdižu unedogled,
obrisi nestalnog isprepletenog života,
ispričani tonovima i pesmama;
klasje niče iz pepela smrti,
ploča i vaza poput mačeva ili rapira,
gargolja koji se dosađuju.

Priroda napreduje
izvan vremenskih prilika,
bioma,
tamo gde je kometa koja nikad
ne prolazi pored
ali koja je tu
lebdí sa nama, buja,

bez prepreka,
bez prekida.

U trenu kad naša patnja započne
stižemo pred njih,
pred nas, pred sve
konvencionalno i konstruisano.
Plašim se da pri bolu i strahu
postajemo veći.
Naše se biće tad uvećava.
Na kvadrat. Na kub.
Sve dok njegovo sidrište ne nestane.
Uzdižemo se.
Zaista vidimo tek kad nemamo kontrolu.
Napuštamo sebe kroz bol.

Biljana
gde si
postojala si u svim dimenzijama

Džon K. Koks, Beograd-Fargo, novembar
2023 – januar 2024.

Prevela Danijela Jovanović

ANDREJ PLATONOV

NA KRESTOVSKOJ PIJACI

U Moskvu je doputovao Semjon Sartorius. Bio je to čovek nevelik i malčice nezgrapn. Njegovo lice bilo je široko a crte lica nepravilno poslagane tako da je bio, kad se bolje zagledaš, nalik na seoski predeo. Jeste da je nosio po ocu prezime Sartorius, ali i nije bio Sartorius. Oca su mu svi zvali Žvakobrad i sin je teslimio taj nadimak. Njegova majka-seljanka nosila ga je nekad u utrobi zajedno sa toplim, sažvakanim ražanim hlebom.

Kad je sišao s voza, Sartoriusu se nije nikud hitalo. Voleo je svaki minut da prožiri u slast, ali nije se žurio: imao je podosta vremena – tako jedno četrdesetak godina života bez prekida. A i kud bi grabio kad u svakom dvorištu gazduje lepo vreme, mesec juni. Nogu pred nogu i uz put koliko se može misli premisliti, zaboravljenog se spomenuti, nepoznatog odživeti kao otpiti.

Ide tako Sartorius sa slatkim teretom na duši i ne oseća futrolu violine u rukama. Eto, umesto običnog teškog kao tuč sanduka i drvodjeljskih alatki nosio je Sartorius u rukama futrolu za violinu. Ali u futrolit osim hladnih, prst debelih palačinki i komada mesa, ničega nije bilo.

Sartorius se javio u većnicu muzičke konzervatorije. Predao je službeniku svoja dokumenta i preporuku. U pismu, koje su mu sastavili u seoskom sovjetu, rečeno je

de se upućuje na školovanje drug talenat Semjon Jakovljevič Sartorius i da je njihova briga da on za vreme učenja ni u čemu ne oskudeva. Naime, sovjet se obavezuje da će mu uredno slati novčanu pomoć za stan, hranu i druge potrpštine, kao i za kulturne potrebe. Seoski sovjet je molio Muzičku konzervatoriju u Moskvi da se prema Sartoriusu odnose kao prema dragocenosti, jer je imenovani umeo da putem violine rešava složene životne probleme koji se ne daju ispričati, a i kad ti pođe za rukom, onda zvuči neubedljivo. No, dovoljno je da Sartorius gudaom pređe preko struna i svaki radni čovek oseti sklad i blaženstvo. Ali, kontrarevolucija je umešala svoje prste i Sartorius je ostao bez svog omiljenog čemaneta. U propratnom pismu seoski sovjet naglašava da su oni odlučili da drug talenat Sartorius unapređuje svoje sposobnosti za dobrobit svih radnika i seljaka i u tu svrhu su mu odobrili sredstva da kupi novu violinu. Na kraju pisma seoski sovjet moli da ukoliko se jave neke okolnosti koje iz temelja menjaju stvari kao što su, ne daj bože, da se imenovani sasvim izmeni, ili da pod uticajem prestonice suviše se uобрази i sasvim oturi svoje zemljake, dakle ukoliko primete takve sklonosti kod Sartoriusa da Muzička konzervatorija izvesti nadležne i pre svega njih. Zašto bi

se sredstva rasipala da se do kraja uništi dobar čovek?

U konzervatoriju su Sartoriusu rekli da dođe na prijemni na jesen i da zasad jedino što mogu za njega da urade a to je da ga smeste u internat.

– Nema se vremena – uzvrpolji se Sartorius. – Svaki se minut živi uzduž i popreko, dragocenost jedna, a vi meni – čekati!

– Kako hoćete – uljudno odvrati službenik. – Da vam pišem uput za internat ili ne?

– Ko mene pita – raskočperio se Sartorius. – Čekajte me na jesen, tad ću vam pokazati... A minut je – dragocenost!

Sartorius iz tih stopa krenu da nađe novu violinu. Baza od prodavnice do prodavnice, proba na uvo violinu, opipava drvo, kucka – lupka. Nijedna mu nije po volji, zvuk nekako mrtav a ni drvo ga ne oplemenjuje.

Tumarao je tako po gradu, s nogu je spao a nikako da nađe ono što traži. Jedna milolika devojk, s kojom bi čovek proživeo pola života a da ne primeti, predloži mu da skokne do Krestovske pijace. Tamo ponekad donose na prodaju muzičke instrumente.

Krestovska pijaca bila je nabijena siromaštvom i neupotrebljivim drangulijama. Nekadašnji bogataši muvali su se sa strahom da ih neko ne prepozna. Pomalo su se i sramili te svoje rasprodaje po-

48

slednjih mrvica svog bogatstva. No, popreko su ih gledali svi ti siromašci sa kojima su morali da se guraju i prepiru za svaku kopejku.

Šta se sve nije prodavalo na Krestovskoj pijaci. Mogla se naći pohabana odeća iz prošlog veka, koju mora da je neko pažljiv nosio decenijama pre nego što ju je pohranio u neki smrdljivi prašak; ovde su bile bunde koje su u vreme revolucije promenile toliko vlasnika da ni meridianima ne mož' premeriti njihov hod po mukama; ponajveć je bilo stvari koje niko živi nizašta ne koristi, od ukrasa na šoljama za krštenje dece pa do umoljenih prsluka, od privesaka na lancu za džepni sat do iznošenih balskih haljina. Malo dalje krčmili su se figurice, krnjave šolje, opervaženi tanjiri, bilijar kugle, tronošci, delovi balustrade, tegovi od stotinak kila, rashodovana kaljava peć. U dugom nizu poređali su se vlasnici drogerija koji su ostali bez svoje radnje, kao i besposleni bravari i svako je izložio što je imao, daj što daš i nosi robu – mengele, čekiće, pregršt eksera.

Sartorius spazi u toj gunguli portret seljaka il' trgovca. Bio je povelik i njegov vlasnik ga je obesio na dva štapa. Usred tog ršuma i cenkanja, preganjanja i drapanja uzdizao se taj seljak. Stajao je bosonog na drvenom stepeništu, vetar mu je naduvao košulju,

obrastao je u bradicu po kojoj se nakotilo slamki, stajao i gledao, biće ravnodušno, u taj negostoprимljivi svet dok je tamo daleko sunce zalazilo ili se rađalo, to nije moglo da se razabere. Ispod tog trgovca il' seljaka i tu na pijaci rojio se svet, krstarili su džeparoši koji su neuko poslovali: uzme tako i otme iz ruku kaljaču ili „progledale“ čizme od valjanog pamuka ili neki restl cica, pa bež' u gomilu koja te začas proguta. A sve u svemu zarada ni celu rublju od jednog trčanja.

Sartorius ne može oko da odvoji od portreta, kao opčinjen se muva i razgleda. U prolazu je primetio čoveka smrknuta lica kako stoji nepomično. Tek ako ga jedva zaljulja ushodana množina koja bezglavo tumara. Sartoriusu je ulivao poverenje svojim odsutnim mirom i on mu pride. Čovek mu ponudi karte za hleb i Sartorius ih kupi bez skidanja cene, naprečac, samo da se oslobodi svraba novaca. Ovaj mu ponudi da pronade i violinu, ali Sartorius se zahvali i opet krenu prema portretu.

Čovek od koga je kupio violinu bio je strastan ribolovac. Prvo nije hteo da mu proda violinu, radije bi da trampio za ribolovačku opremu plus crvi. Onda su se nekako nagodili. I neka Sartorius zna da nije nikakav buržuj i državni

neprijatelj, a ovde ih je tušta i tma, sve neka plemićka bagra.

Hteo je Sartorius i da isproba svoju violinu, ali 'oćeš. Svet se tiska i samo što nisu jedni druge najašili a da ih питаš šta traže, ni sami ne znaju. Šta će, kud će a naš ti se Sartorius popne do stražarske kućice. Ona je bila poviše ograde koja je, s jedne strane, opasala Krestovsku pijacu.

Niko kao da nije čuo njegovu svirku. Svet se i dalje komešao i u talasima navaljivao čas levo čas desno. Bio je to tihi cilik koji se mešao sa jaucima očajnika i zapomagajućim glasovima pokradenih. Bio je van dohvata gomile koja se uspaničeno komešala. U daljini samo se izdizao portret seljaka il' trgovca i Sartorius se osećao ovekovečen i samo ga je zvuk violine nosio sve više i više. Osećao je da je violina nešto teža nego što treba. Prefinjen zvuk ga je krlatio i on se sve više priljubljuje uz violinu, pažljivo izvlačio gudalom nebeske lestvice. Pod rukom je osećao da nije od drveta već od nekog tvrđeg materijala i tamnog, samo je naizgled grublja. Osećao je da lebdi. Već nije razaznao gomilu koja je kaskala u prašini. Zatvarao je oči od milja i nje ga su preplavljivali nebeski zvuci sve više i više.

Prevod i izbor

Slavko Lebedinski

Beleška o piscu, sačinio je Slavko Lebedinski:

Književno ime Andreja Platonoviča Klimentova (1899–1951) blistavilo u knjigama „Tajanstveni čovek“ i „Čevengur“. Samoubili su ga gladu i neobjavljivanjem. Priroda mu je podarila žutu gošću Tuberiju, kao vernu pratilju. Prema izvešću Tonjine Ivanovne Balaban, koja ga je mila i spremila za odar, na njegovom izmršavelom telu nije bilo više od tri kila hroptava mesa, sa kožom. Toliko je bilo i žive vage njegovih spisa.

UNIKA CIRN

TAMNO PROLEĆE

(odlomak)

(...)

Počinje dugo doba u znaku muškog tela. Potpuna fascinacija. Otac, kojeg rado znalo posmatra dok se oblači, oseća njenu nameru da otkrije zabranjeno, pa sramežljivo pokriva svoj ud pred njom. Nju, međutim, mori neizlečiva znatiželja. Jednog dugog nedelnog letnjeg jutra uvlači se kod majke u krevet i užasava se od krupnog gojaznog tela koje je već izgubilo svoju lepotu. Nezadovoljena žena nasrće na devojčicu svojim otvorenim vlažnim ustima iz koje se migolji goli jezik, dugačak poput one stvari koju njen brat sakriva svojim pantalonama. Sa užasavanjem iskače iz kreveta, duboko povređena. U njoj nastaje duboka i nepremostiva odbojnost prema majci i ženi. Ne zna da je brak njenih roditelja promašen, ali to naslućuje kada otac jednog dana dovede u kuću nepoznatu, lepu i elegantnu ženu, koja joj poklanja veliku i skupocenu lutku. Osvetoljubiva i očajna zbog nesrećnih okolnosti u kući, uzima nož i njime lutki iskopa oči, raspori joj trbuh i iskida skupocenu odeću. Niko od odraslih nijednom rečju ne pominje to sakaćenje. Posmatra svog oca

dok se potpuno gubi gledajući lepu damu, zaboravljajući prisustvo devojčice. Obuzeta strašnom usamljenošću, počinje da mrzi svet odraslih. Pojavljuje se suprug lepe dame, debeli svetloplavi Skandinavac, i majka se, kao da se to podrazumeva, posvećuje njemu. U kući su sada dva para, koja ne skrivaju svoj međusobni odnos. Kako bi se otarasila radoznale devojčice, majka joj naređuje da nakon ručka ide u krevet. Pošto u zamračenoj sobi ne može da zaspi, razmišlja kako da sebi takođe nađe neko ispunjenje. Donosi u krevet sve duguljaste i čvrste predmete koje nalazi u sobi i gura ih sebi među noge: hladne blistave makaze, lenjir, češalj i držač od četke. Gledajući u ukrštene letve na prozorskom oknu, traži sebi dopunu u vidu muškarca. Jaše hladne metalne rešetke svog belog kreveta. Skida svoj zlatni lančić i povlači ga gore-dole sebi između nogu. Radi to u groznici, sve dok ne oseti bol. Krišom ustaje i lagano se spušta gola niz ogradu na stepeništu. Požudu je prvi put osetila u snu i otada je stekla sposobnost da taj osećaj prizove uvek iznova, kad god to poželi.

Jednog jutra se budi i priseća se da joj se tokom noći dogodilo nešto čudovišno. Igranje sa sopstvenim telom, međutim, iscrpljuje do krajnjih granica i uskoro od lupanja srca jedva još može da diše. Postaje bleđa i zadobija tamne kolutove oko očiju. Otac je očaran njenom krhkošću i zove je „slonova koštica“. Sve do njene dvanaeste godine, on ostaje muškarac kojem podređuje sve ostale muškarce. Njegova lepa prijateljica je otputovala. Miris njenog jakog parfema ostaje u sobama još dugo. Majka je našla novog ljubavnika, koji devojčicu obasipa poklonima. Otac je otputovao na Bliski Istok i šalje joj razglednice žena pod velom. Kuća je tiha. Niko se ne brine o njoj. Iznenada se pojavljuje novo, neobično stvorenje u liku mlade služavke, izvesne Fride Špliter. Devojčica više ne želi da se odvoji od nje. Prati Fridu gde god da krene dok ova obavlja poslove po kući. Nakon ručka, Frida leže u krevet u svojoj sobi i čita debelu knjigu pod naslovom *Zamak Štolcenberg*. Na povezu knjige je šarena slika koja prikazuje mladu i lepu groficu kako u lovu jaše na belom konju dok joj na šesiru vijori zelena

perjanica. Na ramenu joj je soko, a u grmlju se skriva njen ljubavnik. Frida je skinula haljinu. Na sebi ima svilenu ljubičastu podsuknju sa belom čipkom. Usne su joj našminkane, a kosa joj u crnim uvojcima pada na gola bela ramena. Miriše na parfem od jorgovana. Nokti su joj dugački i crveni. Potpetice njenih cipele su visoke i lomljive. Frida puši dok čita i jede čokoladne bombone. Odaje utisak velike dame. Devojčica leže na Fridin stomak i pritiska svoje usne na Fridine kako bi upila dim cigarete. Frida joj dozvoljava da joj sve radi: da je miluje, ljubi, vuče je za kosu i golica joj tabane. Frida ima osamnaest godina i želi da postane filmska glumica. Svakog nedelnog popodneva odlazi na igranku. Devojčica je posmatra dok se presvlači iz ljubičastog u crni veš, puderše i parfimiše pazuhe, kao i uši i unutrašnjost svojih gaćica, ne ustručavajući se pred detetom, koje sedi skrušeno na krevetu prateći svaki Fridin pokret. Frida je u središtu svega očaravajućeg. Fridina komoda je puna raznobojnog svilenog veša obrubljenog širokom čipkom. Frida sakuplja šarene kutije za sapun. Fioke Fridine komode mirišu kao parfimerija, ona nosi podvezice za čarape izveze ne svilenim ružama. I pored sve svoje lepote, Frida radi kao pomahnitala u ogromnoj kući sa mnogo velikih soba. Posao je težak. Frida je vrlo nežne građe i uveče pada u krevet kao mrtva. Nažalost, ima ružnog momka: ćelavog postarijeg muškarca sa stomakom, koji ima auto i svakog nedelnog popodneva dolazi po nju.

Devojčica bi želela da je Frida udata za princa i da s njim živi u zamku Štolcenberg. Majka više ne podnosi mladu vitku devojkicu u kući. Obuzima je ljubomora zato što devojčica govori samo o Fridi Špliter, pa otpušta Fridu uz opravdanje da ne radi dovoljno. Devojčica je neutešno tužna. Fridina naslednica je ružna i grbava. Divni časovi u Fridinoj sobi su okončani. U njoj više ne miriše. Pronalazi naušnicu, koju je Frida zaboravila, i stavlja je među svoje dragocenosti.

U školi pronalazi dvojicu prijatelja vršnjaka. Prvenstvo daje onom što liči na Kineza. Čutljiv je kao i ona i žuto lice mu je mala neprobijna maska. Uzane i kose crne oči daju njegovom licu strastven izraz. Stidljiv je i ludo

zaljubljen u nju. Susret se dešava u njenoj desetoj godini. On nosi plišanu zelenu gimnazij-sku kapu. Na biciklu ga nerazdvojno prati njegov smešni drug, koji pred njom glumi klovna. Nadaren je u zahtevnoj umetnosti pravljenja grimasa i od njega se hvata za stomak od sme-ha. Taj neskladni par dolazi kod nje svakog popodneva. Polako pronalazi utehu zbog gubitka Frida Špliter. Provode mnogo vremena na verandi obrasloj puzavicom. Franc, koji glumi klovna, i čutljivi Ekbart. Troje dece ponekad preplavljuje radost zbog bestežinskog stanja njihovih tela. Odvažno skaču sa najvišeg zida i dočekuju se lagano i gipki kao mačke na ruke i noge. Plešu, vrteći se sve brže, sve dok im se ne zavrti u glavi i ne popadaju. Igraju se razbojnika i princeze i princeza leti od jednog do drugog gustog žbuna ne bi li se sakrila od razbojnika. Ako je ipak uhvate, razbojnici se pretvaraju u Indijance, koji svoju žrtvu vezuju za stub za mučenje i gađaju je iz luka i strele. Igra postaje opasna, ali to je ono što želi. Vezuju joj oči. Pale vatru toliko blizu nje da haljina počinje da joj gori. Hvataju je za kosu, štipaju je i udaraju. Ne jadikuje nijednom rečju. Podnosi bol nemo, izgubljena u mazohističkim maštarijama, u kojima nema nijedne misli o osveti ili odmazdi. Patnja i bol joj pričinjavaju zadovoljstvo. Cima okove i požudno oseća kako joj se konopci urezuju u meso. Rugaju joj se, ismevaju je i vređaju. Ona, međutim, podražava mirno i suzdržano Ekbartovo lice i naposljetku je odvezuju kao nesavladivu heroinu. Puše lulu mira – izdube tri kestena, napune ih suvim lišćem i u njih zabiju slamku. To je tera na kašalj sve dok joj ne pođu suze.

Vreme do večere prolazi isuviše brzo. Sedi sa majkom i bratom za okruglim stolom i tužno pilji u prazno očevo mesto. Preplavljuje je sav čemer njenog desetogodišnjeg života: Frida je otišla. Otac je otišao. Mrzi majku i nema nikakav odnos sa bratom. Nakon večere se šćućuri na podu u kutku biblioteke i po stoti put gleda slike u *Dvadeset hiljada milja pod morem* Žila Verna. Zaljubljuje se u mračno melanholično lice Kapetana Nema i sa nasladom se užasava ogromnih mnogokrakih hobotnica koje prodiru u podmornicu „Nautilus“ i kojima muškarci odsecaju izuvijane pipke. Kapetan Nemo je jedan od njenih heroja bez kojih ne može da

zamisli život, bliži i pristupačniji od ljudi koji je okružuju. U devet uveče zahtevaju od nje da ide u krevet i, kao i svake večeri, drhti od straha dok prelazi dug put preko ogromne sale, uz stepenice i duž dugačkog mračnog hodnika do svoje sobe.

Svaki put je obuzima užas od kloparanja kostura velikog gorile, koji, kako veruje, noću hoda po kući i nalazi se tu da bi je zadavio. Kao i svake večeri, u prolazu baca pogled na veliku Rubensovu sliku *Otmica Sabinjanki*. Dve debele nage žene je podsećaju na majku i izazivaju joj gađenje. Dvojica lepih tamno-putih razbojnika, koji podižu žene na propete konje, bude u njoj divljenje i ona ih preklinje da je zaštite od gorile. Divi se čitavoj plejadi naslikanih heroja koji je posmatraju sa starih mračnih slika u kući. Jedan od njih je podseća na Daglasa Ferbenksa, kojim je bila očarana u *Crnom piratu* i *Bagdaskom lopovu* u školskom bioskopu. Žali što je devojčica. Želela bi da bude već zreo muškarac, crne brade i crnih užarenih očiju. Ali je devojčica, koja se preznojava od straha jer misli da se u njenoj sobi pod krevetom nalazi strašni gorila. More je strahovi od nevidljivog. Ko zna, možda će se njegov kostur noću popeti uz puzavicu pod njenim prozorom, ušunjati u sobu i njegove teške i oštre kosti će je smrskati u krevetu. Strah se pretvara u katastrofu u trenutku kad trčeći u prolazu udari u sablje, koje u mraku uz zveket popadaju sa zida. Otrči brzo u sobu, zalupi vrata za sobom, zaključa ih i navuče rezu. Još jedanput je uspela da sačuva život, ali ko zna šta će sutra uveče biti s njom?

Nakon što se presvukla i legla u krevet, svom snagom mašte priziva u praznu sobu mnogobrojnu noćnu stražu sa likovima svojih heroja, koji se ćutke i zaštitnički raspoređuju oko kreveta: dvojica otmičara Sabinjanki, preteći snažan Arapin, kojeg joj je nacrtao ujak Falada, Daglas Ferbenks sa svojom blistavom sabljom i opasacem punim pištolja, kao i kapetan Nemo, koji na orguljama svira zaglušujuću i ohrabrujuću muziku. Jasno u sobi vidi tamni krug svojih čuvara, zahvaljući kojima je sledećeg jutra još uvek u životu.

Tog popodneva joj u posetu dolazi druga-rica, gorda Španjolka Eliza Urkiza, i zajedno igraju strašnu i bolnu priču o „izgubljenom

sinu“, dramu koju je ona smislila. Oblače se u svilenu arapsku odeždu ukrašenu zlatnim gajtanima, koju joj je otac doneo sa Orijenta. Zamračile su sobu. Nalaze se noću u pustinji kao kraljevski par, otac i majka, koji nariču jezivo otegnute tužbalice za svojim izgubljenim sinom. Izmišljaju plačevni dramatični jezik, koji može da izrazi bol čitavog sveta, koji niko osim njih ne razume i sastoji se samo iz samoglasnika. Kada su na izmaku snaga, otvaraju žaluzine i pilje ošamućene u jarku sunčevu svetlost. Dan je. Cele noći su naricale za izgubljenim sinom. Počinju zatim da se prepiru: svaka od njih hoće sad da igra izgubljenog sina, koji leži sav krvav u nekoj dalekoj mračnoj šumi, pretučen od razbojnika.

Eliza prosipa flašu sa crvenim mastilom na arapsku odeću i vezuje oko glave peškir sa crvenim mrljama. Eliza je brža od nje. Baca se na pod, proteže ruke i noge i stenjući zatvara oči. Izgubljeni sin leži na samrti. Posmatra Elizu sa zavišću, smatrajući da bi ona to mnogo bolje odglumila. Eliza se umara od valjanja i stenjanja po podu i sada je ona na redu. Glumi sada oca, koji pronalazi sina, pere ga od krvi i povija mu rane. Progutavši neki gorki lek, sin se vraća u život i biva krunisan za kralja, nakon što je stari kralj legao da umre. Ono najbolje i najuzbudljivije u celom igrokazu je izmišljeni jezik tužbalice. Zahvaljujući zamračenoj sobi ne ustežu se ni od čega. Odlaze u vrt da igraju *Unkasa, poslednjeg Mohikanca*, kojeg Magua probada nožem u srce, a zatim postaju njegov otac Čingačuk i otegnuto nariču. Deklamuju napamet čitave stranice iz Kuperove *Kožne čarape*. Sve njihove igre su prepune strahota i opasnosti. Neobuzdano se prepuštaju drami. Jednolični ušuškani život u porodici odavno je postao dosadan i dozvoljeno je sve ono što ih drži u stanju uzbuđenja. Bez nesreće je život nepodnošljiv.

Prevela Jelena Radovanović

(...)

Izvor:

Unica Zürn: *Dunkler Frühling*, Merlin Verlag, Gifkendorf, 2019

UNIKA CIRN (Unica Zürn, 1916-1970), do sada kod nas neprevođena nemačka spisateljica i umetnica, danas se smatra jednom od najznačajnijih i najintrigantnijih muza nadrealističkog pokreta. Rođena i odrasla u Berlinu, nakon kraha kratkotrajnog braka i rođenja dvoje dece posvećuje se profesionalno književnom radu i izdržava se pisanjem priča i radio-drama. Njeni fantastični crteži, ulja na platnu, akvareli i gvašovi ilustruju dubinu podsvesnog, fantazije, snove, strahove i noćne more.

Nakon veze sa Anrijem Mišoom i zajedničkog eksperimentisanja sa meskalinom, doživljava svoju prvu psihotičnu krizu, nakon čega će često boraviti u psihijatrijskim klinikama. I pored teške duševne bolesti, koja će nakon Belmerovog moždanog udara kulminirati samoubistvom, Unika Cirn je uspela da stvori značajan književni opus, koji obuhvata dve novele, mnogobrojne kratke priče, anagramsku poeziju i mnoštvo dnevničkih zapisa. Nakon odlaska u Pariz, Unika u svojoj prozi otvara do tada vrlo retko obrađivane teme u ženskoj prozi: porodično i seksualno nasilje, abortus, nasilje prema ženskom telu i psihičke tegobe, utirući put modernosti u ženskom izrazu, za koju u konzervativnoj Nemačkoj pedesetih i šezdesetih godina dvadesetog veka nije nalazila ni razumevanje ni izdavače.

Tamno proleće je novela o odrastanju dvanaestogodišnje devojčice u okruženju neosetljivom za njenu preosetljivost, želje i nadanja. Emotivna hladnoća majke, za čijom ljubavlju i pažnjom čezne, ali je ne dobija, stalno odsustvo voljenog oca i bratovljeva seksualna agresija, kulminiraju u tragičnom događaju koji će je konačno odvesti u psihičko rastrojstvo bez povratka. Nakon mnogo godina ignorisanja i prećutkivanja, danas je ova kulturna novela aktuelnija nego ikad. Unikin izuzetno elokventan, direktan i krajnje lucidan stil čini ovu novelu književnim remek-delom, pružajući istovremeno i redak uvid u ekstremna stanja ljudske psihe.

SIMIN DANEŠVAR

SAVUŠUN

(odlomak)

*Prva glava romana Savušun (Suvashun),
objavljenog 1969. godine*

1.

Bio je to dan venčanja guvernerove¹ kćerke. Širaski pekari ispekli su impresivan primerek *sangaka*², kakav se pre toga nije video.

Gosti su u grupama hrlili u bračnu sobu da bi se divili hlebu. Gospođa Zari i Jusef-han takođe su uspeli da ga vide izbliza. Čim ga je ugledao, Jusef je povikao: „Bezumnici! Ljube ruke svog dželata! I baš su sada, u ovom zlom vremenu, našli da rasipaju...”

Čuvši Jusefa, gosti koji su bili u blizini bračnog para najpre su se udaljili, a zatim napustili prostoriju. Zari je, potiskujući svoje divljenje, uhvatila Jusefa za ruku, preklinjući ga: „Za ime Boga, Jusefe, ne govori tako, ne večeras.”

Jusef se nasmešio svojoj ženi. Uvek je pokušavao da je nasmeje. Njegove pune, lepo oblikovane usne razdvojile su se i otkrile zube čija je belina nekada blistala, a sada se žutela od pušenja lule. Onda je otišao, a Zari je ostala da još jednom pogleda hleb. Sagnuvši se, podigla je stolnjak od pamučne tkanine koji je pokrивao improvizovani sto napravljen od dvojica starih vrata.

Svuda oko stola bili su poslužavници sa zrnešom³, ukrašeni cvetnim dezenima i slikom Lejle i Medžnuna⁴. A u sredini je bio reš-pečen hleb zagasite boje. Linijom od maka po hlebu bile su ispisane reči: „Od Pekarskog udruženja našem pravednom guverneru“, a ivice su bile ukrašene rečju „čestitamo“, ispisanom tačkicama od šafrana.

„Gde su našli tako veliku peć da ga ispeku?“, čudila se Zari u sebi. „Koliko je trebalo brašna? I ono što Jusef kaže – u ovoj situaciji, kada bi jedna porodica mogla da večera od takve vekne, a nabaviti hleb iz pekare predstavlja pravi podvig. Nedavno se po gradu pročulo da je guverner zapretio da će baciti pekara u njegovu sopstvenu peć, za primer drugima, jer su svi koji su jeli njegov hleb dobili grčeve u stomaku i povraćali su. Rekli su da mu je hleb gorak i crn kao mastilo od prljavštine i otpadaka koje meša u njega. Ali opet, kako kaže Jusef, kako kriviti pekare? Okupatorska vojska otkupila je sve zalihe u gradu – od pšenice do luka. A sada... kako, zaboga, da zamolim one koji su čuli Jusefove reči da se pretvaraju da ništa nisu čuli?”

Njene misli iznenada prekide nečiji glas: „Zdravo.“ Podigla je pogled i ugledala engleskog doktora misionara i gospođu Hakim

1 **Guverner** – upravnik pokrajine ili oblasti; u romanu se odnosi na lokalnog predstavnika državne vlasti u Širazu u vreme savezničke okupacije Irana tokom Drugog svetskog rata. – Prim. prev.

2 **Sangak** – tradicionalni iranski hleb, duguljast i tanak, koji se peče na vrelim kamenčićima; otuda i naziv, od pers. *sang* – kamen. Jedna je od najomiljenijih vrsta hleba u Iranu. – Prim. prev.

3 **Divlja ruta** (*Peganum harmala*), u narodu poznata i kao zrneš, biljka je čije se osušene čaure u Iranu bacaju na žar. Pri sagorevanju pucketaju i ispuštaju mirisni dim kojim se, uz posebne molitve, tradicionalno kadi prostor radi zaštite od uroka. – Prim. prev.

4 **Lejla i Medžnun** – najpoznatiji ljubavni par istočnog i islamskog književnog sveta. Legenda o njihovoj nesrećnoj ljubavi nastala je u arapskoj predaji, a potom je obrađena u persijskoj, turskoj, urdu i drugim književnostima Istoka. – Prim. prev.

kako stoje pred njom s kapetanom Singerom. Rukovali su se s njom. Oboje su govorili iskvaranim persijskim. „Kako su blizanci?“, upita gospođa Hakim i objasni naredniku Singeru istim takvim jezikom: „Sve troje dece su od mene.“

„Nisam ni sumnjao“, reče on, pa upita Zari: „Je li još ima bebina cucla?“

Umorivši se od „ima“, „ima“, gospođa Hakim mu objasni nešto na engleskom, ali je Zari bila previše rasejana da bi razumela, iako je učila u engleskoj školi, a njen pokojni otac važio za najboljeg nastavnika engleskog u gradu.

Njenu pažnju privukao je Singer. Iako je Zari čula za njegov preobražaj, odbijala je da u njega poveruje sve dok ga nije videla svojim očima: sadašnji narednik Singer bio je niko drugi do bivši „Mr. Singer“, prodavac Singerovih šivaćih mašina, koji je pre sedamnaest godina došao u Širaz i svakoga ko bi kupio njegovu šivaću mašinu znao da počasti sa deset besplatnih časova šivenja, koje je sam držao na svom jedva razumljivom persijskom. Sabio bi se, onako glomazan, za šivaću mašinu i učio devojke iz Širaza vezenju i plisiranju. Bilo je čudno što se nikada nije smejao. Ali devojke iz Širaza su dobro učile. I Zari je naučila zanat. Kada se završio rat, Zari je čula da je gospodin Singer preko noći obukao oficirsku uniformu okićenu epoletama i zvezdama, a sada je videla i da mu ona lepo stoji.

Koliko treba biti žilav i otporan, pomislila je, da bi sedamnaest godina živeo kao varalica, imao lažan posao, lažnu odeću, bio prevarant u svakom pogledu. A kako je bio vešt u svom lažljivom poslu! Setila se kako je nagovorio Zarinu majku da kupi mašinu za šivenje. Nju, čije je sve bogatstvo bila skromna penzija njenog muža. Gospodin Singer joj je objasnio da je mašina za šivenje „Singer“ sve što je mladoj

ženi potrebno od miraza. Tvrdio je da vlasnica mašine uvek može sama da zarađuje za život i da su sve dobrostojeće porodice u gradu za miraz svojih kćerki kupile od njega po jednu singericu; kao dokaz, pokazao je svesku sa spiskom svojih uticajnih kupaca.

Tada im se pridružiše trojica škotskih oficira koji su nosili kiltove i nešto što je izgledalo kao ženske čarape do kolena. Zatim je došao Makmahon, koji je bio Jusefov prijatelj i koga je Zari često viđala. Makmahon je bio ratni dopisnik i nigde nije išao bez kamere. Pozdravio je Zari i zamolio je da mu objasni običaje vezane za svadbenu ceremoniju. Ona mu poletno ispriča pojedinosti o simboličkim vazama, svećnjaka, srebrnog ogledala, šala i prstena umotanog u svileni brokat, hleba i sira, zeleniša i divlje rute.

Sa obe strane svadbenog stola⁵ stajala je po jedna velika glava šećera⁶, specijalno izrađena u šećerani Marvdašt⁷ za venčanje guvernerove kćerke. Jedna je bila ukrašena kao mlada, a druga kao mladoženja, sa cilindrom na glavi. U uglu sobe stajala su dečija kolica obložena ružičastim satenom i natrpana novčićima i šećerlemama. Zari je podigla svilenu tkaninu sa konjskog sedla i objasnila Makmahonu: „Mlada sedi na konjskom sedlu⁸ kako bi uvek mogla da jaše na glavi svog muža.“ Svi se nasmejaše, a Irac Makmahon žurno sključnu svojom kamerom.

Tada Zari ugleda Gilan Tadž, guvernerovu mlađu kćerku, koja joj je davala znak rukom. Izvinila se i otišla do nje. Devojka je imala oči boje meda i ravnu smeđu kosu do ramena. Nosila je kratke čarape i suknju do kolena. „Trebalo bi da je istih godina kao i moj sin“, mislila je Zari u sebi, „ne bi trebalo da ima više od deset, jedanaest godina.“

„Majka pita da li biste joj, molim vas, pozajmili svoje minduše?“, reče Gilan Tadž.

5 **Sofre-je aqd** – iranski svadbeni sto pred kojim se obavlja venčanje. Na njemu se nalaze ogledalo, svećnjaci, hleb, sir, zeleniš, začini i drugi predmeti sa simboličnim značenjem: svetlost, blagostanje, plodnost, čistoća i zaštita od zla. – Prim. prev.

6 **Glava šećera** – tradicionalni oblik presovanog šećera u kupe ili velike blokove; u iranskim svadbenim običajima šećer simbolizuje slast, sreću i blagostanje u braku. – Prim. prev.

7 **Marvdašt** – grad i oblast u pokrajini Fars, nedaleko od Širaza. – Prim. prev.

8 **Sedenje mlade na sedlu** – narodni svadbeni običaj, ovde protumačen u šaljivom ključu kao simbol mladine nadmoći u braku. – Prim. prev.

„Ona želi da ih mlada nosi samo večeras; biće vam vraćene sutra ujutru. Gospođa Ezatu-Doule je kriva što je donela zelenu svilu za mladu da je stavi oko ramena. Kaže da to donosi sreću, ali moja sestra nema ništa zeleno što se slaže s tim.“ Ponavljala je to kao napamet naučenu lekciju.

Zari je bila zapanjena. Gde su videli nje ne smaragdne minduše i smislili plan kako da ih se dočepaju? Ko je u toj žurbi mogao da se bavi mladnim ukrasima? Kladim se da je to maslo one žene, Ezatu-Doule, pomislila je. Sa onim zrikavim očima neprestano snima šta sve imaju ljudi u gradu. Drhtavim glasom reče: „To je bio moj svadbeni poklon... uspomena na Jusefovu majku.“

Setila se one noći u bračnoj odaji kada joj je Jusef svojim rukama stavio minduše na uši. Znojio se obilno i u svom tom metežu, pod budnim ženskim pogledima i u gužvi, tražio rupice na nevestinim ušima.

Gilan Tadž nestrpljivo reče: „Počinje čestitanje. Požurite. Dakle, sutra ujutru...“ Zari jednim pokretom skide minduše.

„Budite veoma oprezni. Ne dozvolite da se privesci otkaače“, rekla je. Znala je da je verovatnoća da će ponovo videti minduše veoma mala. Ali zar je mogla da odbije?

Mlada je došla u bračnu sobu, držeći Ezatu-Doule pod ruku. „Da, čim bi u grad došao novi guverner, ta žena ne bi časila ni časa da mu postane desna ruka i savetnik“, pomislila je Zari. Mlada je išla u pratnji pet devojčica u pufnastim haljinama poput anđela, koje su u rukama držale po buket cveća, i pet dečaka u odelima i kravatama. Čitava svečanost bila je organizovana za njih, ali je Zari svadbena ceremonija više izgledala kao ritual oplakivanja⁹.

Svuda se orilo „sa srećom“ i „čestitamo“. Mlada je sela na konjsko sedlo ispred srebrnog ogledala, a Ezatu-Doule joj je prskala glavu šećerom za sladak brak. Neka žena je iglom i

crvenim koncem zašila jezike mladoženjinih prijatelja, što je izazvalo grohotan smeh stranih oficira. U sobu je ušla crnputa služavka koja se, poput duha, pojavila niotkuda, noseći mangal za vatru iz koga se dimila divlja ruta.

„Svi su na okupu“, mislila je Zari u sebi, „Marhab, Šemr i Jazid, krvoločna Hind, Zapadnjak, neželjena Zejneb, Aiša, i ova Feza, poslednja po redu, ali ne i po značaju¹⁰.“ Onda kao da se setila: „Eto, opet ponavljam Jusefove reči.“

Prostorija je bila krcata, topla i ispunjena mirisom divlje rute i raznog cveća – tuberoze, karanfilića i gladiola – koje je bilo izloženo u velikim srebrnim vazama po prostoriji, ali se naziralo samo ponekad, između vrtloga damskih haljina.

Zari je promakao trenutak kada je mlada dala svoj pristanak. Gilan Tadž je stavila ruku na njeno rame i tiho rekla: „Mama se zahvaljuje. Lepo joj stoji...“ Ostatak njenih reči utopio se u vrevu ispunjenu klicanjem i jekom vojne muzike koja para uši, a koja je usledila nakon usklika „sa srećom“ i „čestitamo“. Tutnjalo je kao da udaraju u ratni doboš.

Tada je u prostoriju ušla Ferdous, žena Ezatu-Doulinog slugu. Provukavši se između gostiju, stigla je do svoje gospodarice i dala joj torbu. Ezatu-Doule je otvorila torbu, iz nje izvadila kesu punu novčića i šećerlema i sipala ih na glavu neveste. Kako se strani oficiri ne bi saginjali, svakom od njih, kao i gospođi Hakim, stavila je na dlan po jedan zlatnik. Zari do tada u bračnoj sobi nije bila videla Hamida-hana, ali je sada primetila kako razgovara sa britanskim oficirom.

„Gospođo Zahra, molim vas, prevedite mu.“ Zari ga je ignorisala. „Nizašta na sve-tu!“, uzvratila je ćutke. „Moj bivši verenik! Sita sam i tebe i tvojih marifetluka još od vremena kada je nastavnik istorije, pod izgovorom obilaska nekog starinskog zdanja, doveo nas šesnaestogodišnjakinje u vašu kuću, a ti si

9 **Ta'zije** – šiitska obredna drama i ritual oplakivanja posvećen stradanju imama Huseina, unuka proroka Muhameda, i njegovih sledbenika u bici kod Kerbele 680. godine. U Iranu je ta'zije imalo važnu versku, pozorišnu i kulturnu ulogu. – Prim. prev.

10 Aluzija na ličnosti iz šiitskog sećanja na Kerbelu i događaje ranog islama: Šemr i Jazid u predanju označavaju nasilnike i krivce za stradanje imama Huseina, dok Zejneb simbolizuje svedočenje, bol i dostojanstvo posle tragedije. – Prim. prev.

nas posmatrao tim razvratnim očima, pokazao svoje kupatilo i zurhanu¹¹, rekavši: 'Moj deda, čuveni upravnik policije, sagradio je Dvoranu ogledala, a Lutfi Ali-han je oslikao ogledala...' A onda je na dan našeg kupanja tvoja majka tako drsko uletela u javno kupatilo Šapuri, u našu kabinu, da bi onim zrikavim pogledom detaljno razgledala moje golo telo. Imala sam veliku sreću što me je u to vreme Jusef već bio zaprosio, inače bi moju majku i brata mogao poneti tvoj luksuzan način života.“

Posle ceremonije venčanja počelo je slavlje u bašti i na prednjoj verandi zdanja. Čempresi, ukrasne palme i stabla pomorandže bili su ukrašeni sijalicama, svako drvo drugom bojom. Velike sijalice osvetljavale su veće drveće, dok su male korišćene za manja stabla, koja su svetlucala kao zvezde. Voda je sa dve strane isticala u terasastu fontanu, gde je na sredini svakog stepenika bilo ugrađeno crveno okruglo svetlo preko koga se prelivala i oticala u bazen. Glavni deo bašte bio je prostrt ćilimima. Zari je pomislila da se kablovi za svetla vodopada nalaze ispod tepiha.

Oko bazena bile su poredane vaze sa cvećem, ispunjene svim vrstama voća, trokraki kandelabri i korpe sa cvećem. Sveće su bile upaljene i čim bi povetarac ugasio jednu, sluga je prilazio i kratkom drškom smesta ponovo palio baklju.

Guverner, visok čovek krupne građe, sede kose i brkova, stajao je pored bazena i dočekivao novopridošle goste. Poslednji je ušao engleski pukovnik razrokih očiju, ruku pod ruku sa bivšom direktorkom Zarine škole. Iza njih išla su dva indijska vojnika noseći korpu sa karanfilima u obliku broda. Kada su stigli do guvernera, stavili su je pored njegovih nogu. Međutim, on nije ni primetio cveće; ljubio je ruku engleskoj dami. Direktorka škole morala je da mu ukaže na cveće, jer se guverner još jednom rukovao sa pukovnikom, a zatim pružio ruku indijskim vojnicima, koji su vojnički otpozdravili, okrenuli se i otišli. Vojni orkestar svirao je marš.

Preveo s persijskog Aleksandar Dragović

11 **Zurhane** – doslovno „kuća snage“; tradicionalna iranska dvorana za vežbanje u kojoj se izvodi *varzeš-e pahlavani*, spoj drevne viteške fizičke discipline, boričake veštine, ritmičkog vežbanja i moralno-duhovnog kodeksa. – Prim. prev.

SIMIN DANEŠVAR (1921–2012), jedna od najznačajnijih ličnosti moderne persijske književnosti, smatra se prvom velikom iranskom autorkom romana. Rođena je 1921. godine u Širazu, u obrazovanoj porodici. Školovala se u britanskoj misionarskoj školi, gde je odlično savladala engleski jezik, a potom je na Teheranskom univerzitetu diplomirala i doktorirala persijsku književnost.

Književni rad započela je veoma rano, još kao učenica, a prvu zbirku kratkih priča, *Ugašena vatra*, objavila je 1948. godine. Bila je to prva zbirka pripovedaka koju je u Iranu objavila jedna žena. Njena druga zbirka, *Grad kao raj* iz 1961. godine, pokazala je znatno zreliji izraz: jasniju rečenicu, prirodni jezik i produbljeno zanimanje za položaj žena u iranskom društvu.

Danešvar je bila i istaknuta prevoditeljka dela Čehova, Bernarda Šoa, Nataniijela Hotorna, Šniclera i Vilijama Sarojana.

Njeno najpoznatije delo, roman *Savušun*, objavljen 1969. godine, donelo joj je trajno mesto u modernoj persijskoj književnosti. Radnja romana smeštena je u Širaz tokom Drugog svetlog rata, u vreme prisustva savezničkih trupa i britanske okupacije južnog Irana. Kroz priču o jednoj zemljoposedičkoj porodici, Danešvar prikazuje društvene lomove, kolonijalni pritisak, moralne dileme i položaj žene u vremenu političkih previranja. Posebnu snagu romanu daje lik Zari, junakinje koja se iz tihe čuvarke porodičnog mira postepeno preobražava u ženu sposobnu za otpor i hrabre odluke.

DŽEJN BOULS

GVOZDENI STO

Sedeli su na suncu, okrenuti prema velikom novom bulevaru. Konobar je dovukao stari gvozdeni sto s druge strane hotela i postavio ga na beton blizu poluprazne cvetne leje. Kanap koji je bio razapet između stubova odvajao je hotelski prostor od trotoara. Nekoliko gostiju hotela sedelo je na suncu. Grad nije bio turistički centar, i u njega nije dolazilo mnogo Anglosaksonaca. Većina gostiju bila je poreklom iz Španije.

„Cela civilizacija se raspada“, rekao je.

Njen glas je zvučao tužno. „Znam.“ Njeni odgovori na njegove neprestane žalbe o tome kako Zapad kontaminira muslimansku kulturu postajali su sve nepredvidiviji. Danas se, osjetivši da je jako neraspoložen i da mu treba rasprava, odmah složila sa njim. „Raspada se, i to jako brzo“, rekla je, smrtno ozbiljnim tonom.

Pogledao ju je bez trunke svetlosti u svojim plavim očima. „Postoje mesta gde je kultura ostala netaknuta“, rekao je, kao da to izgovara po prvi put. „Kada bismo otišli u pustinju, ne bi morala da gledaš sve ovo. Zar ti to ne bi prijalo?“ Kažnjavao ju je zbog toga što se trenutak ranije ishitreno složila sa njim. Znao je da nije imala želju da ide u pustinju, kao i da je verovala da je nemoguće nastaviti bekstvo od industrijske revolucije. Ne shvatajući da to radi, uspeo je da izazove raspravu koju je priželjkivao.

„Zašto me pitaš da li bih volela da odem u pustinju, kada znaš dobro koliko i ja da ne bih. Sto puta smo pričali o tome. Pričamo o tome svakih nekoliko dana.“ Iako je sunce pržilo njene grudi, čineći da se oseća kao da gori, du-

boko u sebi još uvek je mogla da oseti hladnu struju, koja kao da joj je prolazila blizu srca.

„Pa“, rekao je. „Menjaš se. Ponekad kažeš da bi volela da odeš.“

Bila je to istina. Menjala se. Ponekad bi dotrčala do njega sa sjajem u očima. „Hajdemo“, rekla bi mu. „Hajdemo u pustinju.“ Ali to nikada nije činila trezna.

Bilo je nečeg setnog u njegovom glasu, te je morala da se potruži da ostane mrzovoljna, da se ne rastuži. Kako bi nastavila razgovor rekla je: „Ponekad se osećam kao da želim da odem, ali se to dešava samo kada popijem. Kada ne pijem, onda se plašim.“ Okrenula se prema njemu, i on je video da joj lice poprima onaj uznemireni izraz.

„Misliš li da treba da odem?“ upitala ga je.

„Gde da odeš?“

„U pustinju. Da živim u oazi.“ Govorila je polako. „Možda je to ono što treba da uradim, s obzirom na to da sam tvoja žena.“

„Moraš da uradiš ono što zaista želiš“, rekao je. Pokušavao je da je nauči tome već dvanaest godina.

„Ono što zaista želim... Pa, ako bi ti bio srećan u oazi, možda bih zaista želela da odem.“ Govorila je oprezno, sa dozom sumnje u glasu.

„Molim?“ Zatresao je glavom kao da je nabasao na paukovu mrežu. „Kako to misliš?“

„Htela sam da kažem da bih možda i ja bila srećna u oazi, ako bi ti tamo bio srećan. Žene osećaju zadovoljstvo kada mogu da usreće svoje muževe. Zaista je tako, mimo toga što se to smatra ispravnim.“

Nije se osmehnuo. Bio je previše neraspoložen. „Otišla bi u oazu zato što želiš da pobegneš od zapadne civilizacije.“

„Moji prijatelji i ja ne mislimo da postoji način da se od nje pobegne. Nije zanimljivo sedeti okolo i neprestano pričati o industrijalizaciji.“

„Koji prijatelji?“ Voleo je kada se osećala izolovano.

„Naši prijatelji.“ Većinu njih nije videla godinama. Okrenula se prema njemu sa izvesnom silinom. „Mislim da ti dolaziš u ovakve zemlje samo da bi mogao da se žališ. Muka mi je kad čujem reč ‘civilizacija’. To ne znači ništa. Ili sam makar ja zaboravila šta znači, kako god.“

Trenutak u kome su možda mogli da osete nežnost je prošao, i potajno su oboje bili srećni

zbog toga. Pošto joj nije odgovorio, nastavila je. „Meni to nije zanimljivo. Da sedim i gledam kako nošnje nestaju, jedna po jedna. Nije mi zanimljivo čak ni da govorim o tome.“

„Nisu to nošnje“, rekao je oštro. „To je naprosto odeća koju ljudi nose.“

Bila je ogorčena zbog promena koliko i on, ali je osećala da bi bilo neprimereno da oboje tuguju zbog iste stvari. Taj dan će sigurno doći. Neka ozbiljna žalost će ih učutkati. Deliće tugu i neće moći da se pogledaju u oči. Ali dokle god bude mogla, odlagaće taj trenutak.

Izbor, prevod sa engleskog i beleška

Aleksa Vasiljević

Džejn Bouls (*Jane Bowles*, 1917–1973) bila je američka spisateljica, jedinstvenog proznog stila, čije delo istražuje teme identiteta, društvene neprilagođenosti i unutrašnjih konflikata, često kroz ekscentrične i marginalizovane junakinje. Objavila je jedan roman, *Dve ozbiljne dame* (*Two Serious Ladies*, 1943), jednu dramu, *U Senici* (*In the Summer House*, 1951), i svega nekoliko kratkih priča.

Iako nikada nije stekla veliku popularnost, bila je izuzetno cenjena u umetničkim krugovima, a važnost njenog dela isticali su autori poput Trumana Kapotea, Tenesija Vilijamsa i Džona Votera.

Bila je u braku sa piscem i kompozitorom Polom Boulsom, s kojim je živela u Tandžiru.

Preminula je 1973. godine u bolnici u Malagi.

* Priča „Gvozdeni sto“ (*The Iron Table*) objavljena je u knjizi *My Sister's Hand in Mine: The Collected Works of Jane Bowles*, a pronađena je u njenim sveskama nakon njene smrti.

ECEJ

DANIJELA JOVANOVIĆ

O NEKIM PRAVIMA

„Svako ima pravo na zaštitu moralnih i materijalnih interesa koji proističu iz svake naučne, književne ili umetničke proizvodnje čiji je on autor.“

Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima, 1948. (član 27.2)

Negde potkraj I veka nove ere Marko Valerije Marcijal, rimski pesnik, žali se u svojim „Epigramima“ da se drugi koriste njegovim delom. Oseća se pokradenim, u moralnom i materijalnom smislu. Verovatno je bilo i drugih koji su osećali isto. Ipak, sve do širenja upotrebe štamparske prese od 15. veka ne može se govoriti o masovnom narušavanju autorskih prava naročito ako imamo u vidu da ona nisu bila zakonski priznata. Ali svest o pravima autora – o intimnoj i neraskidivoj vezi ličnosti autora i njegovog dela – i te kako je bila razvijena još u periodu antike.

Sa razvojem štamparstva počinje da se razvija i zakonodavstvo u vezi sa autorskim pravima. Tako se u 18. veku uvodi pojam intelektualne svojine u mnoge evropske zakone čime autori postaju donekle formalno za-

štićeni. Engleski Statut kraljice Ane iz 1710. godine se uzima kao prvi zakon o autorskim pravima, zapravo o kopirajtu budući da anglosaksonsko zakonodavstvo nije poznavalo autorsko pravo već samo vlasničko pravo nad delom kojim se može trgovati. Ovaj Statut jeste garantovao prava autora na njihovo delo na 14 godina s mogućnošću produženja na 28, što je bila velika promena budući da su ranije vlasnici autorskih prava bili isključivo izdavači, međutim, on nije bio poštovan. Autori londonskog književnog časopisa *Montli Revju*, u tekstovima objavljivanim sredinom 18. veka pišu o „grabežljivosti izdavača“ i „podlosti tih književnih pirata“¹ Romani i drame Henrija Fildinga, recimo, i pored izuzetne čitanosti, nisu mu obezbeđivali gotovo nikakav prihod, dok su se izdavači doslovno bogatili.² Ipak, sa širenjem pismenosti i obrazovanja, tržišni zakoni počinju da regulišu i ovu oblast tako da se krajem 18. veka javlja veći broj izdavača i Statut kraljice Ane počinje da se primenjuje. Naravno, stvarnost osamnaestovekovne Britanije je bila mnogo kompleksija – mnogi sudski sporovi su i nakon toga bili pokretani što autora protiv izdavača što izdavača Engleza

1 Draper, John W. „Queen Anne’s Act: A Note on English Copyright.“ *Modern Language Notes*, vol. 36, no. 3, 1921, pp. 146–54. (JSTOR, <https://doi.org/10.2307/2915167>. Poslednji pristup: april, 2024)

2 Isto.

protiv izdavača Škota, i vigojci i torijevci su iskoristili priliku i stali da lome koplja i preko ovog pitanja – ali, mi ćemo ovde stati jer nam tema i prostor ne dozvoljavaju da zalazimo u dubine britanske istorije.

Ponekad se desi da zakonska neregulisanost izrodi i nešto dobro. Autor drugog dela „Don Kihota“ koji se pojavio 1614. nije bio Servantes već neko ko se zvao Aveljaneda. Novi autor nije preuzeo Servantesov tekst već samo ličnost glavnog junaka kako bi prodao što više primeraka svoje knjige na osnovu ugleda koji je Servantesova knjiga u to vreme uživala. Iz tog razloga je Servantes bio prinuđen da napiše drugi deo „Don Kihota“ kako bi potisnuo delo svog suparnika.³ Dakle, zahvaljujući (delimičnom) plagijatu danas imamo i drugi deo „Don Kihota“ koji Servantes možda nikada ne bi ni napisao. Ipak, ovde je u pitanju samo izuzetak od pravila.

Isto tako, ponekad se dešavalo da se udruže autor, štampar i izdavač i tada su nastajala prava čuda. Takav je slučaj bio sa Didroovom *Enciklopedijom* (1751-1772). Naime, francuska vlada je zabranila da se prvo izdanje *Enciklopedije* otvoreno prodaje te je tako veći deo knjiga bio prodat van Francuske, dok je njeno štampanje bilo preneto u Švajcarsku odmah pored francuske granice pa su se primerci knjige u velikom broju krijumčarili u Francusku.⁴ Potražnja za knjigom je bila tako velika da je francuska vlada morala na kraju da popusti i da dozvoli slobodno štampanje u Francuskoj. Pošto se ubrzo javilo interesovanje za jeftinijim izdanjem jer su prva izdanja bila *folio* (na svakom listu papira su štampane četiri stranice teksta, po dva na svakoj strani, zatim se list savijao jednom da bi se dobila dva lista) te stoga i skupa za običan narod, izdavač iz Liona je dobio dozvolu od Didroa, ali i francuskih vlasti da štampa *kvatro* izdanja (na svakom listu papira je štampano osam stranica teksta, četiri sa svake strane, a potom se list savijao dva puta kako bi se dobilo četiri lista; listovi su se potom rezali kako bi se dobile četiri stranice knjige). Kvatro izdanja su se prodavala u tako

velikom broju da štampari u decembru 1777. godine nisu mogli da nađu papir nigde u Lionu niti u njegovoj okolini. Čak je nedostajalo i dobrog mastila što je nateralo prodavce mastila da podignu cene, ali i prodavce maslinovog ulja od kojeg se dobijalo mastilo. Slično je bio i sa štamparskim radnicima – pošto ih nije bilo dovoljno, štampari *Enciklopedije* su upadali u druge štamparije i otimali radnike, što je, isto tako, dovelo do porasta nadnica. S obzirom na toliku potražnju i zaradu izdavača, izdavači iz susedne Švajcarske, iz Berna i Lozane, izjavili su da će početi sa objavljivanjem još jeftinijih (i manjih) *oktavo* izdanja što je dovelo do gotovo pravog rata između zvaničnog izdavača iz Francuske i švajcarskih izdavača. Rat se svodio na to da su švajcarski izdavači krijumčarili svoje knjige u Francusku, a francuski izdavači su, uz pomoć francuskih vlasti, suzbijali krijumčarenje. Rat je okončan 1780. godine tako što je izdavač iz Francuske dozvolio uvoz knjiga iz Švajcarske uz materijalnu nadoknadu.

Od početka svog izlaženja *Enciklopedija* je bila zabranjivana jer je, po rečima svog uređivača D. Didroa, njen cilj bio da promeni način razmišljanja ljudi i da im omogući dobijanje informacija kako bi stekli znanja, što nijednoj vlasti ne odgovara, da bi nekoliko godina kasnije sva režimska ograničenja nestala a njeno štampanje postalo pitanje skoro isključivo komercijalne prirode. Slučaj *Enciklopedije* kao da je iscertao budući put izdavaštva i štamparstva gde će život dela zavisiti maltene samo od njegove komercijalne vrednosti, odnosno od procene izdavača da li neko delo ima tu vrednost.

Francuska i Američka Revolucija su unele velike promene i u ovu sferu. U Americi je Ustavom 1787. garantovano pravo kopirajta, dakle ekonomsko pravo koje podrazumeva da autor bude materijalno nagrađen za svoje delo i garantovano mu je pravo trgovine svojim delom, odnosno autorskim pravima. U Francuskoj je, pak, 1791. kroz Narodnu skupštinu prošao prvi zakon o autorskim pravima koji

3 Videti: *A continuation of the history and adventures of the renowned Don Quixote de la Mancha* by Alonso Fernandez de Avellaneda, London, 1874.

4 R. Darnton, „The Encyclopédie wars of prerevolutionary France.“ *American Historical Review* 78.5 (1973)

je pored ekonomskih podrazumevao i moralna prava koja su, za razliku od ekonomskih, neotuđiva i večna. Bernska konvencija o zaštiti književnih i umetničkih dela iz 1886. autorima je garantovala međunarodnu zaštitu njihovog dela i autorskih prava, što je zapravo podrazumevalo da u svakoj zemlji strani autori uživaju ista prava kao i autori te zemlje. A opet, Džojks i njegov „Uliks“ u Americi nisu uživali nikakvu zaštitu. Sačuvano je Džojsovo pismo izdavaču u Americi – gospodinu Serfu iz *Rendom Hausa*, iz 1932. godine, iz kojeg saznajemo ponešto i o (ne)zgodama njegovog „Uliksa“. Ovde ćemo navesti delove tog pisma budući da bacaju jako svetlo na probleme s kojima su se autori Džojsovog kova susretali, istovremeno nam otkrivajući zanimljivu i neočekivanu ulogu žena u književnosti i izdavaštvu tog doba:

„Tačno dvadeset i dva izdavača i štampara su pročitala rukopis *Dablinaca* i kada je knjiga najzad štampana jedna dobrodušna osoba je otkupila celo izdanje i dala da se spali u Dablinu – sasvim novi i lični *autodafe*. Bez saradnje sa izdavačem *Egoist Press Ltd. London*, koju je predvodila gospođica Harijeta Viver, *Portrait umetnika u mladosti* bi najverovatnije još uvek bio u rukopisu.

Jasno Vam je da kada sam stigao u Pariz u leto 1920. sa obimnim rukopisom *Uliksa* u rukama, da sam imao još manje šanse da nađem izdavača zbog zaustavljanja izlaženja jedanaest nastavaka u časopisu *Little Review* koji su uređivale gospođice Margaret Anderson i Džejn Hip. Ove dve urednice su, kao što se verovatno sećate, bile zakonski gonjenje od strane nekog udruženja i, kao rezultat toga, dalje izlaženje *Uliksa* u nastavcima je bilo zabranjeno, postojeće kopije su bile konfiskovane i mislim da su uzeti otisci prstiju od obe gospođice.

Moj prijatelj, gospodin Ezra Paund, i sreća doveli su me u vezu sa veoma pametnom i energičnom osobom, gospođicom Silvijom Bič koja je već nekoliko godina vodila malu englesku knjižaru, kao i biblioteku za pozajmljivanje knjiga u Parizu pod imenom *Šekspir*

& Ko. Ova hrabra žena je rizikovala i uradila ono što profesionalni izdavači nisu želeli, uzela je rukopis i odnela ga štamparima. U pitanju su bili veoma savesni i puni razumevanja francuski štampari u Dižonu, prestonici francuskog štamparstva. [...] *Uliks* je izašao iz štampe veoma brzo nakon što je rukopis bio predat i prva štampana kopija mi je bila poslata na moj četrdeseti rođendan, 2. februara 1922.

[...]

Sve pošiljke kopija *Uliksa* koje su stigle u Ujedinjeno Kraljevstvo i SAD su bile konfiskovane i spaljene od strane carinske službe u Njujorku i Foklstonu. To je stvorilo veoma čudnovatu situaciju. S jedne strane, nisam mogao da ostvarim prava autorstva u SAD s obzirom da nisam mogao ispuniti zahteve koji su se ticali njihovog prava o autorstvu koje traži da svaka knjiga na engleskom jeziku koja je štampana negde drugde bude ponovo štampana u SAD u roku od šest meseci od datuma prvog izlaska iz štampe; s druge strane, potražnja za *Uliksom* koja je svake godine bivala sve veća proporcionalno tome kako je knjiga prodirala u šire krugove, pružila je mogućnost svakoj nemoralnoj osobi da je štampa i krišom prodaje. Ovaj postupak je izazvao protest koji je potpisalo šezdeset sedam pisaca svih nacionalnosti i čak sam izdejstvovao zabranu takvog delovanja jedne nemoralne osobe pred sudom u Njujorku. [...] Ova zabrana se, međutim, pokazala beskorisnom jer je optuženi kojem je izrečena zabrana vrlo brzo nastavio da radi isto samo pod drugim imenom i na drugačiji način, naime, na osnovu fotografskog falsifikata pariskog izdanja koje sadrži falsifikat otiska dižonskog štampara.“⁵

Iz ovog pisma vidimo da dela stranih autora u SAD nisu uživala pravo zaštite, ne samo zato što je Džojsov roman tamo bio zabranjen, već i zato što su SAD tek 1989. godine pristupile Bernskoj konvenciji koja je od 1886. doživela nekoliko izmena (dopunjena u Parizu 4. maja 1896, izmenjena u Berlinu 13. novembra 1908, dopunjena u Bernu 20. marta 1914, izmenjena u Rimu 2. juna 1928, u Briselu 26.

5 D. Jovanović, „Uliksove (ne)zgode“, *Stella Polare – internet magazin za istoriju, književnost i film*, februar 2022. (<https://stellapolarebooks.com/2022/02/01/uliksove-nezgode-danijela-jovanovic/>)

juna 1948, u Stokholmu 14. jula 1967, i u Parizu 24. jula 1971. godine).⁶ Zanimljivo je da moralna prava autora u Americi čak i danas uživaju samo delimičnu zaštitu zakona, zapravo samo su autorima radova vizuelne umetnosti zagarantovana ova prava. Kao što smo već pomenuli, u evropskom i međunarodnom zakonodavstvu ona su večna i neotuđiva i podrazumevaju da autor čak i kada ustupi/prenese autorska prava, ima isključivo pravo da štiti integritet svog dela u smislu da se suprotstavlja izmenama svog dela od strane neovlašćenih lica, da se suprotstavlja javnom saopštavanju svog dela u izmenjenoj ili nepotpunoj formi, da daje dozvolu za preradu svog dela i pravo na suprotstavljanje nedostojnom iskorišćavanju dela, tačnije, isključivo pravo da se suprotstavlja iskorišćavanju svog dela na način koji ugrožava ili može ugroziti njegovu čast ili ugled.

Tokom 20. veka u Evropi je donet niz zakonskih propisa kojima se dalje štite moralna i ekonomska prava autora – Univerzalna kopirajt konvencija iz 1952. godine kada je ustanovljen danas opštepoznati simbol ©; Rimska konvencija iz 1962. itd. Od devedesetih godina, sa širenjem interneta, situacija sa autorskim pravima se dodatno zakomplikovala i javila se potreba za novim propisima te tako 2001. godine Veće Evrope donosi Konvenciju o visokotehnološkom kriminalu čije se odredbe, između ostalog, odnose i na kršenje autorskih prava. Nove tehnologije su izrodile nove potrebe i potrebe za novom zakonskom regulacijom, ali mi nećemo dalje ulaziti u složenost ovih pitanja već ćemo se osvrnuti na Srbiju.

Srbija je potpisnik gotovo svih međunarodnih ugovora i konvencija o autorskim pravima i kopirajtu. Takođe, u Srbiji je na snazi dobar Zakon o autorskim i srodnim pravima („Sl. glasnik RS“, br. 104/2009, 99/2011, 119/2012, 29/2016 – odluka US i 66/2019).⁷ Na osnovu toga, moglo bi se reći da su prava autora književnih i umetničkih dela formalno zaštićena. U realnosti to je daleko od istine. Autori književnih i umetničkih dela u Srbiji

uglavnom nisu plaćeni za svoj rad. Ovde će se konkretno baviti književnošću. U Srbiji ne postoji praksa davanja avansa autorima niti obaveza izdavača da objavi delo nakon što je rukopis završen. Neretko se dešava da rukopisi „leže“ kod izdavača i po više godina i čekaju da budu objavljeni. Može se desiti da autor čeka na odgovor od izdavača da li će rukopis objaviti ili ne i do godinu dana nakon što mu je predao rukopis. U odnosu između autora i izdavača autor je mahom u poziciji molioća i između njih uglavnom vlada nepoverenje što je nedopustivo jer se radi o vrlo osetljivom odnosu budući da se, kao što smo videli, veza između ličnosti autora i njegovog dela smatra intimnom i neraskidivom. Ugovori se vrlo često ne potpisuju, a kada se potpišu mahom su na štetu autora budući da je uobičajeno da autor dobije 10-12% od zarade od svakog prodanog primerka, a tiraži su uglavnom od 300 do 500 primeraka. Neretko se desi da autor dobije honorar u primercima svoje knjige iako mu zakonom nije dozvoljeno da prodaje knjige osim preko strukovnog udruženja što je, opet, opterećenje za udruženje, osim toga, učlanjenje u strukovna udruženja nije obaveza te se tako može desiti da autor i nije član udruženja. Umesto procenta od prodanih primeraka, isto tako se može desiti da autor dobije 300 evra u dinarskoj protivvrednosti kao honorar i pet primeraka knjige, kao i popust na kupovinu sopstvenih knjiga. Mnogi izdavači, takođe, za sebe zadržavaju pravo da ne obaveštavaju autora o prodaji knjiga, kao i o tome koliko je zapravo primeraka knjige bilo štampano. Autor tako ne može znati da li je izdavač prekoračio dogovoreni tiraž u slučaju dobre prodaje knjige što se dešava naročito kada su u pitanju knjige koje su dobile neku od uglednih nagrada poput NIN-ove.

Izdavači vrlo često ne organizuju promocije knjiga niti ih reklamiraju niti obaveštavaju medije da je knjiga izašla iz štampe, to uglavnom rade autori. Neretko, Ministarstvo kulture Republike Srbije finansira izlaženje knjige kao kapitalno delo koje se objavljuje na srpskom jeziku iz oblasti kulture, čak i u

6 https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_ratifikaciji_bernske_konvencije_za_zastitu_knjizevnih.html

7 https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_autorskom_i_srodnim_pravima.html

tom slučaju izdavač propušta priliku da na prvoj stranici knjige pruži tu informaciju i na taj način obezbedi bolju prodaju knjige. Lekturu i korekturu često obavlja sam autor, neretko osmišljava i izgled korica. Mnogi izdavači ne traže načine da knjigu prevedu na druge jezike iako za to postoje različiti konkursi, što u Republici Srbiji što unutar EU. Ne postoji ni organizovani rad izdavača da se uobličiti državna kulturna politika u cilju povećanja čitalačke kulture što podrazumeva i uobličavanje propisa o obaveznom otkupu knjiga za biblioteke. Autor skoro po pravilu sam šalje primerke knjige, koji mu se ne vraćaju, na nagradne konkurse.

Kada autor pokuša da ostvari svoja ekonomska i moralna prava nailazi uglavnom na nerazumevanje, ili ćutanje, od strane izdavača. Postoje i drugačiji izdavači koji poštuju delo i rad autora u Republici Srbiji, ali su oni u manjini. Verujem da se nijedan umetnik ne upušta u avanturu stvaranja s namerom da se materijalno obogati ali to nikako ne sme da bude razlog da on bude iskorišćavan i da mu bude oduzeto pravo na dostojanstven život i rad što se danas u Republici Srbiji dešava.

Ovde ću se nakratko osvrnuti na reprografska prava budući da ona pripadaju ovom korpusu prava, a i zato što u Srbiji ona predstavljaju novinu i predmet su osporavanja. Kao stvaraoci originalnih umetničkih dela, umetnici imaju pravo da odluče kada i gde će se njihova dela reprodukovati ili kopirati. Reprografska prava su vrsta prava na reprodukciju. Najčešći primer je fotokopiranje. Kad god korisnik biblioteke koristi fotokopir aparat za kopiranje zaštićenih dela (bilo da je u pitanju tekst ili vizuelna umetnost), iskorišćava se autorovo reprografsko pravo. Reprografska prava danas, sa razvojem digitalnih tehnologija, obuhvataju mnogo više od samog fotokopiranja (kopiranja i čuvanje putem mikrofila, računara, digitalnih tehnologija...). Ova prava spadaju u kolektivna prava i ostvaruju se preko udruženja koja su osnivana isključivo radi

toga. Osim autora, pravo na naknadu iz fonda organizacija za reprografska prava imaju i izdavači. U većini evropskih zemlja reprografska prava autora i izdavača su počela da bivaju zaštićena zakonom još od sredine osamdesetih godina prošlog veka.⁸ U Holandiji je, recimo, ovo pravo uvedeno 1985. a naknadu autorima za kopiranje/reprodukovanje njihovih radova su plaćale državne ustanove, biblioteke i školske ustanove. Od 2003. godine obaveza plaćanja naknade je proširena i na sva preduzeća koja imaju više od tri stalno zaposlena. Visina naknade zavisi od toga kojim poslom se preduzeće bavi i od broja zaposlenih. Recimo, ukoliko preduzeće radi u sektoru gde se koriste informacije što podrazumeva korišćenje različite literature i ima 20-49 zaposlenih, onda je dužno da u fond Organizacije za reprografska prava uplaćuje 220,48 evra, a ukoliko ima isti broj zaposlenih ali se ne bavi poslovima gde se koristi literatura, u tom slučaju dužno je da uplati 150, 85 evra. Ako je pak u pitanju veliko preduzeće koje ima preko 500 zaposlenih, onda u prvom slučaju ima obavezu da uplaćuje minimum od 6,382 evra, a u drugom, minimum od 4,119 evra.⁹

U Srbiji su reprografska prava relativno skoro ušla u zakonodavstvo. O njihovom ostvarivanju se brine Organizacija za ostvarivanje reprografskih prava (OORP) koja je dozvolu za obavljanje te delatnosti dobila od Zavoda za intelektualnu svojinu (Zakon o autorskom i srodnim pravima „Službeni glasnik RS“, br. 104 od 16. decembra 2009, 99 od 27. decembra 2011, 119 od 17. decembra 2012, 29 od 18. marta 2016 – US, 66 od 18. septembra 2019). Obavezu uplaćivanja u fond OORP-a imaju uvoznici tehničkih uređaja kojima se mogu umnožavati autorska dela i oni koji vrše usluge fotokopiranja, a od 1. januara 2025. i biblioteke, odnosno lokalne samouprave koje su dužne da obezbede budžet za ovu namenu.¹⁰ Autori moraju da ispune određene uslove kako bi stekli pravo na učešće u raspodeli naknade iz fonda OORP-a. Tako autor književ-

8 <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1988/48/section/36/2003-10-31?view=plain>; <https://www.kvk.nl/en/rules-and-laws/reprographic-reproduction-rights-reprorecht-how-it-works/>

9 <https://www.reprorecht.nl/ondernemers/vergoedingenoverzicht>

10 <https://oorp.rs/>

nik stiće to pravo ukoliko je na dan obračuna naknade izdao najmanje dve knjige u poslednjih pet kalendarskih godina u koju je uključena i tekuća godina, a autor prevodilac ukoliko je na dan obračuna naknade, u poslednjih pet kalendarskih godina, imao najmanje 10 tabaka objavljenog autorskog prevodilačkog teksta. Odluka da i biblioteke uplaćuju u ovaj fond je izazvala veliki otpor bibliotekara iako izdvajanje za reprografska prava ide iz budžeta lokalnih samouprava.¹¹ I tako, umesto bliske saradnje koja je nužna u odnosu bibliotekara i autora budući da se nalaze u odnosu mutualizma (u prudonovskom i biološkog smislu), primena zakona koji je sastavni deo evropskog zakonodavstva još od osamdesetih godina, na prostoru Srbije izaziva sukobe. U medijima su se čak mogle pročitati najave nestanka biblioteke usled primene ovog zakona iz čega se mogao steći utisak da su autori knjiga zapravo neprijatelji knjige.

Za kraj, vrtićemo se u 1975. koja je ujedno i godina mog rođenja, i u Socijalističku Republiku Srbiju čija je današnja Republika Srbija naslednica. Sredinom te godine skupština SR Srbije je donela zaključke o unapređivanju izdavačke delatnosti kojim se predviđalo menjanje društveno-ekonomskog položaja knjige. Cilj je bio da se poboljša položaj stvaralaca, izdavača i korisnika knjige, i da se povežu njihovi programski i materijalni interesi. Tada se potpisuju samoupravni sporazumi između devet izdavača umetničke literature i Udruženja književnika Srbije. Tim sporazumima je bilo predviđeno i da se autorski honorar povećava na nivo prosečnog ličnog dohotka radnika u izdavačkoj organizaciji koja izdaje delo, takođe, autor dobija i druga prava radnika u udruženom radu.¹² Od tada je prošlo prilično godina, puno se toga promenilo, počev od državnog i društvenog uređenja, u mnogim oblastima je došlo do evolucije što je (uglavnom) prirodan tok stvari, nažalost, kada je u pitanju položaj umetnika u Srbiji, to se ne može reći,

pre se može govoriti o kretanju unazad, o svojevrsnoj degradaciji.

„S obzirom na društveni, kulturni i umetnički značaj književnog stvaralaštva, ovakvo stanje dovodi pisca u neravnotežni društveni položaj i degradira njegovo stvaralaštvo,“¹³ upozorava Dragoljub Gavarić, autor teksta „Koja je cena književnog rada“ objavljenog 1975. godine u „Kulturi,“ ukazujući da to vodi ka urušavanju sveukupne kulture jedne zemlje. Ovo davnašnje upozorenje ću, zbog njegove aktuelnosti, ponuditi i kao zaključak svog teksta.

ДАНИЈЕЛА ЈОВАНОВИЋ (1975, Шабац), дипломирала је на Одељењу за историју на Филозофском факултету у Београду. Објављене историјске студије *Сећање и Други светски рат – (П)огледи и Од рајског врта до Кембелове суне – прилози за историју хране и исхране*, збирка поезије *Ред овога, ред онога*, роман *Ватра* и књиге превода: Патрик Ли Фермор, *Време дарова*, Џејн Кењон, *Нек дође вече*, В. Томић, *Милена Павловић Барили: светлост једне звезде – The Light of a Star* (Галерија Милене Павловић Барили, 2024) и друге.

Објављивање историјске студије *Од рајског врта до Кембелове суне* финансијски је подржало Министарство културе као капитално дело које се објављује на српском језику из области културе, док је роман *Ватра* био награђен на конкурс за прву књигу (СКЦКГ).

Живи и ради у Београду.

11 <https://www.boom93.rs/article/38972/direktorka-biblioteke-o-tarifi-na-pozajmljivanje-knjiga-naplata-bi-trevalo-da-bude-stvar-resornog-ministarstva>; <https://bds.rs/>

12 D. Gavarić, „Koja je cena književnog rada,“ *Kultura*, broj 30-31, Beograd, 1975, 119-126.

13 Isto.

NIKOLA MARKOVIĆ

METAMODERNIZAM

Na obali, u času kada sunce već jenjava, čovek kleči i prstima poravnava ivice svoje kule od peska. Ne radi to prvi put. Ne radi to ni poslednji.

Gotovo matematički precizno zna da će naići plima. I da kuli nema spasa. Ipak, tako predano vaja nešto što izvesno neće opstati. Ono što je u toj sceni fascinantno nisu ni kula, ni graditelj ni plimni talas. Već činjenica da graditelj više nema iluziju. A ipak gradi.

Tu se nastanjuje duh epohe koji su teoretičari nastojali da nazovu **metamodernim**.

Ako je postmodernizam bio poslednja velika, ironijska odbrana od sveta koji je izgubio težište, onda je ovo što živimo nešto potpuno drugo.

Stanje u kojem cinizam više nije najviši oblik inteligencije, a sirova emocija prestala je da bude krindž.

Ostaje, dakle, nešto treće. Svesno izabrana, tvrdoglava vera u smisao.

Rat i meme

Postmodernizam je preminuo.

Ritam današnjeg vremena postao je surova parataksija, bez konteksta. U jednom pokretu prsta na ekranu nam promiču krici iz ruševina Gaze i smešna AI generisana mačka u odelu.

Slobodan Milošević na Gazimestanu i Krnja kako ispija osamnaesti espresso.

Između tih slika nema ni mosta ni objašnjenja. Goli apsurd.

Postmodernista bi se ovde glasno smejaao. Proglasio bi kraj istorije i smisla. Ali stvaralac metamoderne nema više luksuz te distance. Za razliku od postmoderniste koji bi se sa tim scenama sprdao, stvaralac novog doba razume i opasnost i besmisao, a posebno oročenost ovog sveta.

Zbog toga, iz ponora nastoji da izvuče ozbiljnost. Uprkos svemu što zna, autor današnjice, ma koje umetnosti, usuđuje se da iznova bude prisutan.

On vidi isto što i njegov prethodnik. Možda i više. Ali, umesto da se povuče u ironijsku distancu, on čini nešto što je, u ovom trenutku, gotovo radikalno. Ostaje. I pokušava da govori ozbiljno, iako zna da mu se teren pod nogama stalno pomera.

Vermeulena oscilacija, klatno koje udara u rebra

Kada su Vermeulen i Van Den Aker, dva holandska teoretičara u svojim „Zapisima o metamodernizmu“ krstili epohu, ono što živimo postalo je za nijansu jasnije. Pedantni arhivari našeg duha, saglasni su oko toga da je metamodernizam stalno njihanje između postmoderne ironije i naivnog, ali informisanog entuzijazma.

To klatno se ne zaustavlja. Ono neprestano i napeto vibrira između nade i melanholije. Metamodernizam nije udobno stanje, niti topla kafa u kišno popodne. To je neprestana napetost trenutka.

Timoti Vermeulen, prvi je uspeo da definiše tu teskobu koja je istovremeno i jedno i drugo, a zapravo ni jedno ni drugo.

Stari Grci su, kada govorimo o umetnosti, takvu vrstu ambivalencije nazivali *metaxisom*. U tom bivanju na dva suprotstavljena mesta naizmenično, paradoksalno se krije i sva lepota doba u kome živimo.

Svrha kretanja u metamodernizmu pregovara između modernih težnji za smislom i postmodernih sumnji.

Hrabrost da se ponovo bude naivan

U metežu XXI veka, Miloš Crnjanski bio bi lakše shvaćen nego u sopstveno doba. Njegov drhtaj, mutna veza vrhova Urala i trešanja iz zavičaja, postala je danas svakodnevica. Biti liričar, u današnje doba jedan je od načina da se preživi. Ovo vreme donelo je oslobođenje jer se više ne mora biti grub da bi se bio shvaćen ozbiljno.

S obzirom na kameleonska svojstva sveta, danas bez griže savesti možeš biti i duboko nacionalan i istovremeno i iskreno multikulturalan. U tom emotivnom (nikako formalnom) ključu dozvoljeno je u kršnoj tragici Njegoševog sveta, prepoznavati Hemingvejev izgubljeni naraštaj koji je lutao po pariskim kafeima.

Za razliku od postmodernizma, to nije intelektualno poziranje, već prepoznavanje kucanja istog srca pod različitim maskama istorije.

Stvaralac, bira, dakle, da bude naivan. Nije to zbog toga što on ne vidi ponor, već zato što shvata da je cinizam postao previše lak, očekivan, pa čak i kukavički odgovor.

Metamodernizam donosi nadu da se između straha i zanosa, pronađu večne vrednosti i ljudskost.

Metamoderni bunt ne zahteva od autora da se zatvore oči pred mrakom. Naprotiv, gledanje u potpuni mrak, i svesna odluka da izaberemo da budemo naivni, pravi razliku od dečje naivnosti.

Taj duh, možda se najjasnije vidi u delima Mišela Gondrija. Filmska industrija usavršila je sterilne kompjuterske i AI efekte. Pa ipak, Gondri bira da pravi svoje snolike svetove. Njegova estetika, kao i estetika „nove iskrenosti“ namerno podseća na dečju igru. A ispod toga vibrira potpuno odrasla melanholija.

Ako je potreban vizuelni manifest ovog pravca, onda bi to bez sumnje bio „Eternal sunshine of the spotless mind“ ili „Science of sleep“.

Ne bih rekao da je ta vrsta naivnosti kapitulacija pred svetom. Nije ni nedostatak hrabrosti i pameti.

Ona je zapravo najuzvišeniji, nepatvoreni oblik otpora.

Heroizam uzaludnosti i nostalgija za budućnošću

Prethodne epohe nosile su poseban splet emocija kada se govorilo o prošlosti.

Romantizam ju je idealizovao, modernizam je odbacivao, a postmodernizam joj se podrugivao, iako je na njoj profitirao.

Današnje tendencije su takve da se više ne žali za prošlošću bez filtera sadašnjosti i budućnosti. Zbog toga metamodernizam nastoji da iznova osmisli preotetu budućnost, koristeći se primerima iz prošlosti. Sve stoga jer su prirodni i duhovni resursi na izmaku.

U onom *metaxisu* krije se filozofija današnjice. Postmodernizam je u svojoj esenciji fragmentarnosti bio destruktivan. Dekonstruisao je narative. Ideja metamodernizma je da od tih krhotina napravi mozaik.

Pravi stvaralac danas živi sa saznanjem da mu AI može nadoknaditi nedostatke, ali se i dalje bavi stvaranjem. Autor ostaje dostojanstven u porazu. Uspravan i na strani čoveka.

Postmoderna je rušila velike narative. Ideologije, progres i religiju. Metamoderna ne nastoji da ih vrati na silu. Ona je tu da omogućujući povratak intimnom, malom, ali dubinski

proživljenom smislu usred globalnog haosa. Takva estetika ranjivosti postaje subverzivni čin.

Svet je ogoljen.

Naizgled savršeno ispoliran i besprekuran, a iznutra natruo i načet.

Svet lažnih vesti, botova i pretnje atomskom sudbinom planete visi autor kao mač nad glavom.

Biti naivno entuzijastičan u takvom dobu pitanje je opstanka. I jedinke i vrste.

Balkanska globalizacija

Sociološki fenomen integracija i interakcije globalnog i lokalnog sa jedinstvenim ishodima u različitim geografskim područjima neko je mudro nazvao globalizacija.

Pogledamo li fresku apostola Filipa u Sopoćanima, videćemo da je svetskom humanizmu i renesansi prethodila balkanska. Budući da je postmoderna bila disonantna buka, čoveku današnjice potrebno je da iznova nađe svoju melodiju u krhotinama. Naša je, balkanska melanholija koja uvek ume da zapeva nad ponorom, metamodernizam odavno naslutila.

U tom specifičnom „operativnom sistemu“ današnjice mi odavno obitavamo. Na ovim prostorima on nije luksuz, već je strategija preživljavanja.

Naše postojanje u *metaxisu*, raspeto između Rima i Vizantije, lirskog i epskog deseterca naučilo nas je da uvek težimo čoveku.

Kula od peska će se, bez sumnje, srušiti.

Ali naše doba ne čeka da bude protumačeno, jer nam se ono već tiho i neumoljivo događa pred očima.

U pukotinama između ironije i vere, hteli mi to ili ne, nalazimo se i mi kao civilizacija. O epohi metamodernizma u Srbiji se ne priča.

Kritika prilagođena tržištu još uvek odbija da umetnost tumači u ovom ključu.

Način na koji umetnost stvaramo, pažljivo, predano i lišeni iluzije, ali bez odustajanja, svedoči o tome više nego bilo koja teorija.

A možda je, u ovom vremenu, to i više nego dovoljno.

NIKOLA MARKOVIĆ je rođen 1990. godine u Kotoru. Rano detinjstvo proveo je na hercegnovskim skalama, da bi život i rad nastavio u Nišu.

Objavio je dva romana *Dug je put do zore* i *Smrt je placebo*. Priče i pesme u prozi zastupljene su u nekoliko izdanja pančevačkih „Rukopisa“ (2013, 2016, 2017. i 2019. godine.

Radi kao kao kolumnista i projektni koordinator „Južnih vesti“, a autorske tekstove dugo je potpisivao i za portal „Nis-music“. Osnivač je i urednik digitalne platforme kumulonimbus.me

МЛАДЕН САВИЋ

ПТИЦЕ ПУТУЈУ СЛОБОДНО

Ако већ није потпуно неразговјетно, све скупа, ипак, није тако једноставно...

Либертас, персонификација слободе у римској митологији, историјски је испрва приказивана, и то не сасвим случајно, као раскошно украшена, отмјена племкиња, а касније као жена са жезлом у подигнутој руци и пилеусом на глави, простим филцаним шеширом који су негда носили ослобођени робови. Симболички, ове двије слике не би могле бити удаљеније једна од друге. Слобода је, свакако, тада већ имала неколико лица. Њен првобитни, исконски изглед (богата, накићена и мирна) датира још из доба римске монархије и отјеловљује даму реда. Њен потоњи, други изглед (одлучна, обична и усправна) поклопио се са позном фазом Римске републике, прије него што је Сенат уступио своју власт – чиме се најавило умирање републике и царско доба. То је ставило тачку на демократску тежњу која се читавала у том постепено промијењеном приказу слободе. Умјесто народних трибуна као што су Грах или Друз, у своје вријеме обојица убијени, надвладали су саможиви владари попут Цезара, који су се тактички и реторички трудили да одњегују републиканску фасаду. Културна симболика је од вајкада била одраз друштвеног и политичког система у којем се развија, обликујући га и утичући на њега, не само визуелно него и концептуално. На сличан начин, римска богиња правде Јустиција, понекад поистовијеђена са државним правосуђем,

ипак нуди одређену дијалектику тумачења, па чак и дијаметрално супротне закључке: као жена завезаних очију, која у једној руци држи кантар, а у другој мач.

Штовише, ниједна епоха не може тврдити да је пружила разумну, опипљиву и одрживу концепцију слободе која би издржала и положила тест времена с обзиром на своје садржаје и институције. Исто важи, узгред речено, и за сами концепт правде, за њен појам и њено схватање. Епохално превлађујуће идеје о слободи, њихове модне појединости и превасходно њене бројне идеолошке искривљености које се манифестују у ритуалној култури – свједоче о неспособности да се човјек ослободи сопствених клишеа и лиши: лажних обећања свих врста, уопштено уског поимања које је обично подложно одређеним материјалним интересима и, наравно, владајуће предрасуде да је слобода у основи спојива са влашћу. Историја, далеко од тога да је чиста, доказује сушту супротност. У име слободе много тога је већ учињено и речено, укључујући и најсвирепија дјела у корист моћних и оних жедних моћи и владања. Међутим, управо ти и такви су, по правилу, били на силу сузбијани, из самоодбране такорећи, јер су то често били управо ти које се морало обуздати уочи нестварних апетита и неразумних структура. Надувеном егу се, с разлогом, стало на праг. Постепено, дио по дио, разни облици личне зависности и опште хетерономије бјеху потискивани, поред тога што се историјски упорно во-

дише борбе за хуманије услове, за веће могућности дјеловања и за слободне просторе на које власт и новац, на посљетку, немају утицаја. У крајњем случају, то је оно што ослобођење заправо и значи: свјесна одлука као чин у правцу препознате нужности. Напредак је тако настао. Воља и разум су, у извијесном смислу, ту једно те исто. Утолико слобода представља мјесто без локације, разуман дугорочни циљ, укратко, утопијску и још недостигнуту судбину бољег струа.

О слободи такође брбљају, као што рекох, и многи лажни пророци, привидни бунтовници и покварени хушкачи. С једне стране, тешко или чак немогуће је спријечити да се тако племенита идеја оскрнави, злоупотреби и искористи у пропагандне сврхе унутар структура власти. С друге стране, подједнако је немогуће избјећи чињеницу да се човјек, било то у друштвеном, породичном и личном животу, прије или касније, увијек бори за своју слободу, и тематски и практично. Поред развоја личности, здравог инстинкта слободољубља и аутономне јасне мисли, то такође обухвата и стварне, непосредне услове неопходне да би се слобода буквално остварила у овоземаљском свијету. Ако из вијековне борбе за слободно постојање – било за све или само за неке – може да се извуче ма каква поука, онда је то сљедећа: читава историја такозване високе културе и људске цивилизације као развоја све сложенијег класног друштва прожета је понављањем борбе за слободу у свим њеним аспектима: економским, политичким, динамичким, националним, интелектуалним, сексуалним итд. Било би превише смјело говорити о закону природе; радије бих тврдио да је то природно урођена, ријетко јака и никад потпуно мртва друштвена тежња против угњетавања и наметнутог неразума. Слобода, дакле, није нека врста добродушне предодређености: нити природно право, нити потпуно вјештачки подвиг. Оно што је, међутим, запањујуће није тек то што се

„бити слободан“ и „моћи слободно дјеловати“ природно доживљава као нешто пријатно и освјежавајуће, док се „бити овистан и под принудом“ доживљава као нешто непријатно и болно, већ и то што се борба за слободу подједнако огледа у историји филозофских, политичких и медијских дискурса о самом појму слободе. Укратко, слобода није апстрактна врлина него историјски процес ослободилачких борби које, по себи, претпостављају степен животне неслободе.

Кратак избор из прошлости треба да ово, барем у цртама, поткријепи. Аристотел је, на примјер, као слободне описао све оне који могу у било којем тренутку да напусте одређено мјесто и да устану и оду неоштећени, дакле, без икаквих посљедица, тако да се, како вјерује тај древни мислилац, сматра заиста добровољним чином када „покретачки принцип лежи у самом актеру, при чему он има потпуно познавање појединачних околности“.

У Аристотеловом схватању имплицитно садржано било је и ограничење слободе дјеловања углавном на повлашћене кругове и потајно мисаоно сужавање на проблем слободне воље. (Као редукција на пуку могућност избора између разноразних случајности, слобода воље као таква је, наравно, била и остала интелектуални ћорсокак.) Хришћанске концепције слободе у средњем вијеку вјешто су се уклопиле у такав ток мисли и зато су у персоналистичком заокрету поимале слободу не као друштвену појаву, него као чисту духовност, као духовно добро, као индивидуалну слободу воље, која тиме постаје спона између човјека и Бога, односно између изабљеног народа и владајуће цркве и круне.

Спиноза у доба рационализма, пак, јеврејски учењак оптужен за атеизам, одбацио је апсолутизацију слободе у божанскоме јер искуство, по њему, показује да нешто попут слободе расте са порастом знања и проширењем људског разумијевања и

спознаје. Према Русоу, који је писао књиге о васпитању дјеце, а није се никада бринуо о сопственом ванбрачном дјетету, слобода припада искључиво појединцу, који треба слободно да располаже над својом личношћу и имовином. У том погледу помало и задивљује у којој мјери матори Русо дјелује модеран и постмодеран. Сен-Жуст, јакобин од самог почетка и стога веома немодеран, громогласно се томе успротивио геслом: „Ни трунак слободе за непријатеље слободе!“ Одсјечена му је глава на исти дан када и Робеспјеру. За Џона Стјуарта Мила, класичног либерала који је желио да одбрани слободу образованих, имућних слојева чак и против саме демократије, ограничење слободе појединаца (као члана друштва) представљало је директну и легитимну самозаштиту од демократског терора већине. Са Хегелом, који је марљиво и рјечитим, али запетљаним језиком градио свој „апсолутни дух“ у малом собичку, разумијевање слободе је први пут добило историјску димензију. „Свјетска историја“, прогласио је тад, јесте „напредак у свијести слободе.“ То је било интелектуално полазиште и потом основа за комунистичку критику проживљене поробљености, почевши од Маркса, вјечитог страшила свих свагда пуноправних изабљивача и богатих лијенчина.

Раднички покрет, који је најзад срамотно и јадно рикнуо, а послије издаје сопствених идеала једва остао сијенка самога себе, у свом револуционарном успону и својим бољим данима одлучно је одбијао да испразни појам слободе од његовог опипљивог, историјског и друштвеног садржаја. Био је усмјерен на дјелотворно „ми“, а не на ситничаво „ја“. Појам слободе и ослобођења, одавно већ борбени поклич, за њега је морао да буде или прихватљив за све или да потпуно нестане из глава и институција. Такође је одбијао да га раздваја на изоловане дјелиће и подобласти, да га тумачи морално и претвори у обмањујућу,

апстрактно празну формулу која непрестано занемарује како и у пракси, побогу, ваља постићи слободу. Умјесто тога, он се усредредио на конкретне услове постојања који или подстичу или гуше слободу, а да се при томе не изгуби из вида задовољавање људских потреба и њихово друштвено изједначење. У том смислу, давно организована, а у међувремену пропала радничка класа ономад није захтијевала личну слободу као свеопшту независност од друштва, коју сањари, пустињаци и малограђани радо приказују у романтично шареним бојама, него је у њој препознала првенствено стварну могућност развоја и остваривања способности материјално и ментално угњетених људи. Птичија слобода тако рећи, да се човјек изопшти из друштва, да бива друштвено издвојен и осуђен на живот у неправности, очигледно није ушла у ужи избор.

Из тог разлога Маркс и Енгелс су дефинисали свој озлоглашени комунизам на овај начин: не као теорију слободе радника, него као „учење о условима ослобођења пролетаријата“, дакле, масе најамних радника овисних од продаје свог рада и од плате. Услови у којима слобода уопште постоје могућа – били су од кључне важности. Аргументациони лајмотив изблиједјелих и разријеђених комунистичких класика бјеше увид да се слобода унутар класних друштава може развити искључиво у оквирима грубих граница и да може уродити плодом само у ограниченој мјери јер, како наглашава Енгелс, без познавања историјских закона и савремене привредне динамике, друштвена нужност се углавном одвија не плански и обистињује се као „сила која дејствује без свијести и воље“. У том случају, како то изражава црвени ријечник у свом економизму, слобода има класни карактер. Слободан је онда само онај ко посједује имовину што га ослобађа од спољних ограничења: од принуде да свакодневно зарађује за живот и стога од

егзистенцијалног притиска, од мукотрпног рада без видљивог краја, од глупих прописа, бесмислене потчињености и очигледног расипања неповратног животног доба и здравља.

Оптужба упућена свијету имућних јесте или крајње дрска или доста депресивна, барем по Лењину: „Слобода у капиталистичком друштву увијек остаје отприлике онаква каква је била у античким грчким републикама: слобода за робовласнике.“ За већину људи такве мисли данас звуче као лански снијег или напосто сувише радикално. Али људско биће, да тужније не може бити, навикне се на готово сваку свињарију и сваку животну невољу. А заправо, прескок из царства нужности у царство слободе – које према Марксу почиње од тренутка када „престаје рад одређен нужношћу и спољном сврсисходношћу“ – био би исконска задаћа једног покрета за еманципацију. Елем, за сада је у историји марксизам много тога забрљао и, заузврат, није произвео нови покрет који би понудио вјеру у човјека и сам повјеровао у заједничку будућност и активно је градио... Исход, овдје и сада, јесте бизаран бијег од слободе и бјекство у лажне слободе услед неуспјелог развоја личности и самосталне интелигенције.

Овај донекле неприродан преокрет у размишљању повезан је са многим стварима у истом маху: постојаношћу односа неједнакости, с надмоћи казнене државности, страхом или од казне или од од-

говорности, унутрашњом корупцијом и могућношћу да се купује наклоност, континитетом капиталистичке пропаганде, али има везе и са грешкама еманципације из њених још незрелих дана и неуспјелих покушаја у прошлости. Не слободан од нечега, већ слободан за нешто, стога је постао зов садашњице, и нимало није неозбиљно и бесмислено смјеста се сјетити „слободе лисице у кокошињцу“ чим затрубе фанфаре нових обећања о којеквакој слободи. Са нестанком универзализма и свеобухватног погледа на људски род, и уз пратећу популаризацију плурализма (као филозофског израза оправдавања економског егоизма „у игри“ назора и интереса), савремено схватање слободе се уоквирило субјективистички и егоцентрично. Тако су важна теоретска питања о слободи практично избрисана и замијењена функционалним императивима. Није ни чудо, дакле, што се аустријски „Börsen-Kurier“, новине улагача са берзе, 6. августа 2020. године сложио са такозваним принцем инсолвентности и криминалним капиталистом Мирком Коватсом да су „плате за 50% превисоке да би биле конкурентне на свјетском тржишту“. Заиста? Је ли он озбиљан? Заступајући логику тржишта, он жели да послује још „слободније“. Да, он. Тачка. Газећи по истинској логици, он можда жели да задржи ову врсту слободе по сваку цијену. У најправилнијем смислу те ријечи, господин одијела на пруге је слободан – као птичица?

JASMINA NEŠKOVIĆ

ODLAZAK VUKA SAMOTNJAKA

„Niko ne zna šta je smrt, ali nema velike razlike, jer takođe nikad ne znamo ni šta je život.“ Ove reči je zapisao **Antonio Lobo Antuneš**, velikan portugalske književnosti i jedan od najcenjenijih i najoriginalnijih svet-skih pisaca našeg doba, koji je preminuo u svom rodnom Lisabonu, **5. marta, u 83. godi-ni**. U Portugaliji je u subotu, **7. marta**, progla-šen dan žalosti, što samo svedoči o tome da je Lobo Antuneš odavno prepoznat kao jedna od neospornih nacionalnih veličina. Iz manastira Žeronimus, posle celonoćnog bdenja i opela, krenula je posmrtna povorka prema groblju Benfika, delu Lisabona u kojem je pisac pro-veo gotovo čitav život. Ispraćen je stihovima soneta svog omiljenog pesnika iz **XIX veka**, a potom i himnom fudbalskog kluba Benfika, čija melodija nimalo ne liči na bučne navijač-ke pokliče, već na milozvučnu, otmenu i po-malo setnu veselost nekog starog lisabonskog fada.

zbija šale na tuđi i na svoj račun. Najvrednije stvari u životu bile su za njega: knjige, prijate-lji i žene. Dodali bismo tu i cigarete, jer je bio strastveni pušač, i gotovo da nema fotografije, izuzev onih iz detinjstva, gde mu cigareta nije u ruci, ili bar nadohvat ruke. Imao je talenat za negovanje čvrstih prijateljskih veza, a tri puta se i ženio. Ako izuzmemo Nobelovu nagra-du, koja mu nije dodeljena, iako je godinama slovio za jednog od najozbiljnijih kandida-ta, ovenčan je mnogim velikim priznanjima, među kojima je najveća **nagrada Kamojš**, koja se dodeljuje piscima portugalskog go-vornog područja. Tu nagradu je dobio **2008. godine**, baš u martu i baš u vreme kad je prvi put saznao da boluje od raka. Dvadeset godina borio se s tim opakim neprijateljem i pobeđi-vao, uspevajući da piše, a pisanje je za njega predstavljalo suštinu života.

SVOJ I POSEBAN

SKICA ZA PORTRET

„Nisam naročito vesela osoba. Introvertan sam, zatvoren. Pun sumnji. Nije mi lako da ži-vim sa sobom. Čini mi se kao da sam stalno u građanskom ratu.“ Ovako je pisac opisao sebe, ali ga činjenice u velikoj meri opovrgavaju. Ta nevesela osoba volela je da se smeje, da otvo-reno govori o sebi, da čak i opsuje javno, da

„Niko ne piše kao Lobo Antuneš, čak ni ja“, rekao je pisac za sebe, a ova duhovita opa-ska odavno je postala opšte mesto kad je reč o samosvojnosti, posebnosti i neponovljivo-sti njegovog pripovedačkog rukopisa. Bogat i iznijansiran jezik, asocijativan i metaforičan, tretiranje rečenice kao muzičke fraze koja se razvija, varira i ponavlja, istančani smisao za gorki humor koji ponekad prerasta u sarkazam

i grotesku, neke su od osnovnih stilskih odlika autora čije delo obuhvata preko trideset romana, tri knjige hronika, prepiske i poezije.

Ali pored osobenog načina mišljenja i izražavanja, Antuneš se izdvaja i po izrazitom kritičkom stavu prema vlastitoj zemlji, tako što bespoštedno raskrinkava velike nacionalne mitove, analizira sadašnjost osujećenu avetima istorije i skeptički posmatra budućnost. Njegov pesimizam svakako je i posledica traumatičnog iskustva koje je najmarkantnije obeležilo Antuneša i kao ličnost i kao pisca – učešće u kolonijalnom ratu u Africi, **od 1971. do 1973. godine**, o kojem svedoče njegovi prvi romani s jasno prepoznatljivim autobiografskim referencama, gde se svedočanstva o svirepostima i stradanjima smenjuju s lirski intoniranim opisima afričkih pejzaža.

Roman *Iza božjih leđa*, iz tog doba, preveden je i na srpski. Posle uspeha ovog romana, Antuneš ubrzo prestaje da se bavi svojim zanimanjem psihijatra i potpuno se posvećuje književnosti. Usledili su romani veliki po obimu i po zahvatu, kako tematskom tako i jezičkom, koji su se pojavljivali u gotovo pravilnim vremenskim razmacima. Svoje uverenje da su pisci svest i savest čovečanstva još jednom je dokazao svojim romanom *Priručnik za inkvizitore*, objavljenom prvi put **1996. godine**. Kroz povest o jednoj porodici, čiji je glavešina jedan od najvećih moćnika iz doba Salazara, pisac razotkriva tamno naličje vlasti i moći, nemoć vlastodržaca koji kroje tuđe sudbine, ali ne mogu da upravljaju vlastitim

životom. Autor pušta svoje junake da govore sami o sebi, ogledajući se istovremeno jedni u drugima, zatočeni u prošlosti, zaglibljeni u sadašnjosti, pred mutnim licem neizvesne budućnosti. Ovo je ujedno i priča o neostvarenim ljubavima, osujećenim težnjama i nadama, o zaludnom traganju za srećom, priča koja nam poručuje da je, što bi rekao Meša Selimović, „svaki čovek uvek na gubitku“.

U sledećem romanu koji je objavljen i kod nas **2019. godine**, *Slava Portugalije*, Antuneš govori o ratu i njegovim posledicama, gubitku doma i domovine, razdvajanju i emigraciji, temama veoma bliskim našem čitaocu. I ovde pisac ponovo prati sudbinu jedne porodice čiji članovi uzalud pokušavaju da sakupe krhotine svojih promašenih života.

Poslednjih dvadeset godina, otkako se prvi put suočio sa teškom bolešću, Antuneša sve više zaokupljaju sećanja, glasovi prošlosti, introspektivna poniranja u tamna naličja unutrašnjeg života. Humor i sarkazam ustupaju mesto nostalgičnim tonovima strepnji, strahu od gubitka pamćenja i nemogućnosti pisanja. Poslednji njegov roman iz **2022. godine** nosi naslov *Veličina sveta* i predstavlja svojevrsnu piščevu ličnu i poetičku ispovest. Iako je želeo da čitav svoj život sklopi među korice jedne knjige, ta knjiga ni odlaskom pisca nije završena. U aprilu treba da se pojavi zbirka njegovih neobjavljenih pesama, a nove generacije njegovih čitalaca širom sveta tek treba da otkriju velikog pisca koji je nadaleko proneo slavu Portugalije.

КРИТИКА

НАТАЛИЈА ЛУДОШКИ

НЕГДАШЊА
САДАШЊОСТ У
ТУМАЧЕЊУ ТИБОРА
ВАРАДИЈА

Тибор Варади, *Коњски пасош додељен историји*, превела са мађарског Драгиња Рамадански, Академска књига, Нови Сад 2025 [lat.]

86

Тачност тврдње да се вредност једне књиге, поред осталог, мери и бројем асоцијација које побуђује, потврђује и најновија књига Тибора Варадија – *Коњски пасош додељен историји* – из серији оних насталих на основу списка из адвокатске канцеларије. Особеног и препознатљивог стила, Варадијеве књиге, интригантних наслова, неминовно отварају и питање интертекстуалности, сличности с другим штивима и ауторима, подручјима интересовања, ауторској позицији, стваралачком поступку...

Неретко наше литерате посежу за темама из домена судске праксе. Већина тих књига, иако бестселери, не досеже високу уметничку вредност. Постоје, међутим, и изузеци. И не треба ићи далеко: велики новосадски писац – Александар Тишма – опсесивно је био окренут иманентно јуристичким темама попут кривице, насиља, злочина. Спремајући се да пише једну од својих књига, одлазио је у суд, слушао суђења (махом за тешке деликте), и зарањао у судске списе. Из тих пријава, саслушања, суочења, израстали су призори приповедака обједињених насловом *На-*

силе. Но, тешки деликти и насиље, углавном нису грађа за којом посеже аутор прича из адвокатске архиве: *Списи и људи* (2015), *Пут у јуче* (2017), *Противнародни осмех* (2021), *Трагом резервне историје* (2024), *Коњски пасош додељен историји* (2025) и документарног романа – *Догодило се у Ечки* (2019). И поред извесних заједничких црта (интереса за малог човека војвођанског мултиетничког простора у вртлозима идеологизованог 20. века), Тишма и Варади, представљају антипode. За разлику од антрополошког песимизма који сугеришу странице Тишмине прозе, Варадијево дело нуди једну ведрију, условно *хашековску* визију света чију апсурдност настоји да разобличи хумором.

Попут Варадија, и друге великане правне науке, професоре права, стваралачки је заокупљала историја. Рецимо – Слободана Јовановића. Иако његово представљање прошлости укључује и поступке својствене уметности, настојао је да историјска збивања осветли објективно. Уз то, крећући се по терену такозване велике историје, Јовановић тежи да открије социолошке законитости. Варади спрам историје

не заузима научнички, већ белетристички приступ и, супротно Јовановићу који испи-сује историју династија и превратничка збивања с рефлексом на националну судбину, окренут је историји приватног живота, анонимном човеку, ког извлачи из прашња-вих списа и уводи као јунака уплетеног у збивања која постају, како пише у Уводу своје најновије књиге, „видљиви оквири и обрасци понашања“ препознатљиви у акту-елној стварности. За разлику од Јовановића који, тежећи синтези, у историји налази материјал за политичку теорију, Варади је иронијски деконструираше, приступајући јој као скупу „случајева“ који осветљавају ап-сурде бирократије, права, образовања, про-паганде... Скептичан према свакој великој, монолитној причи – он историју види као поље плуралних и често контрадикторних наратива.

Ти наративи с обавезним сукобом – илити спором, налице драми (комедији или трагикомедији) која, често, и не води рас-плету. А писац, с адвокатским геном, али неостварен у тој сфери правничке праксе, компоује их саобразно структури судских беседа: с увод, излагањем чињеница, дока-зивањем, побијањем контрааргумената и завршном речју. Реторичка форма налечи на устројство драме (експозиција, заплет, кулминација, перипетија, расплет).

Књига *Коњски пасош додељен исто-рији*, унеколико је наставак претходне *Тра-гом резервне историје*: базирана на архиви адвокатске канцеларије Варади, основане у Великом Бечкереку 1893, која је носила ат-рибут *народна*. У обе књиге писац доводи у везу домаће парнице с америчким, користи личне успомене и дневничке одломке свога деде Имреа Варадија, литерарне изворе... И ова књига могла би да буде поднасловље-на: *документарна проза (скоро роман)*, али се може доживети и као приповедни венац, помало аутобиографија – помало хроника (једнако друштвена колико и хроника на-рави). Обе књиге Тибор Варади завршава фантазмагоричним „Завршним састанком“. Овога пута, у бечкеречки хотел „Рожа“ до-води, поред јунака својих прича, светске моћнике (Трампа и Путина), али и креаторе

смисла – филозофе, научнике, књижевнике: Канта, Лина Јутанга, Дарвина, Андрића, Валерија... На састанак је, на понију, доја-хала и безнадежна учитељица, Историја, којој ће бити додељен коњски пасош, пред-мет негдашњег спора о власништву. Како одавно нема ни коња, ни потребе за докази-вањем власништва над њим, остао је само пасош као сведоџба о томе да поступак, често, надживљава сâм спор.

Луцидан, и од баналних грађанских парница (имовинских спорова, надокна-де ситне штете, клевета, повреда части, комшијских зађевица...), Варади успева да створи занимљиве и подстицајне приче. Слојевите, оне с једне стране, имају за-бавну, релаксирајућу димензију, али нуде и далеко дубљу мисаону провокацију: Вара-дијева литерарна игра позива на интелекту-алну будност.

Повишено осетљив и брижан према језику (без ког и не може бити мајсторства у уметности речи), управо из поигравања различитим језичким варијететима, ко-ристећи контрастне регистре, у судару те-оријског језика са тривијалним, језиком свакодневља, писац који посеже за архи-вом чуваном у „пост-коњској штали“ ост-варује ефекте. Његов хумор, уз остало, проистиче из укрштаја високог и ниског: клишетираног правног стила и разговорног језика (мало)грађанског и сеоског живља, који карактеришу елементи опсцености (вулгаризми и псовке). Из фонда стилских средства, писац најчешће користи фигуре мисли: поређења, антитезе, иронију, пара-докс, хиперболу, оксимороне... Једним од њих и насловљен је овај текст „Негдашња садашњост“. Та негдашња садашњост у чи-талачку свест призива и Марка Аурелија: „Онај који је видео садашњост видео је све. И оно што се десило пре много година, и оно што ће се десити у вечности: све је исто порекла и исте врсте,“ тврди стари сто-ик.

И Варадијева, или варадијевска про-за, садржи нешто од мудрости филозофа. Његова прозорљивост проистиче не из ап-стракције, већ из реалног живота, свести о

недостатности система и несавршености човека, те покушаја да хумором расветли апсурд проистекао из људских слабости и парадокса права. Иза незлобиве ироније и хуморне оптике, крије се хуманиста и филантроп који својом причом тежи да хармонизује свет вазда ишчашен, неуравнотежен, склон деструкцији.

Питам се, читајући *Коњски пасош додељен историји*, зашто се писац, Варади, клони литераризације догађаја из наше актуелне стварности пуне бесмисла, нон-сенса, апсурда. Зар осамдесетак година након америчког „Мајмунског процеса“, проистеклог из закона којим је држава Тенеси забранила наставу теорије еволуције у државним школама, министарка просвете у српској Влади, није донела декрет о изостављању Дарвинове теорије из наставног плана за основне школе? А, потом, 2017. поново у нас покренута петиција против изучавања теорије еволуције, коју потписују и назови интелектуалци. Зашто осим карикираних лидера великих сила, писац не уводи као актере и ове (тешко је изговорити *наше*) политичаре? А онда, у „Науку једне хановерске премијере“, под поднасловом „То је за сада свршетак“ читам: „Могло би се рећи да је дилема стављена под заштитну надстрешницу – која је сада штити и од заваравања, и од истине. / Али немојмо заборавити да надстрешница омета и поглед у будућност. Укључујући и предвиђање по-

следица убиства шерифа. Стога треба бити опрезан“.

НАТАЛИЈА ЛУДОШКИ (Перлез, 1966), историчар књижевности, књижевни критичар, есејист. Дипломирала је на Катедри за југословенску књижевности и српскохрватски језик Филозофског факултета у Новом Саду, на којем је магистрирала тезом *Књижевна критика у делу Слободана Јовановића* и докторирала дисертацијом *Књижевнокритичко и научно дело Младена Лесковца*.

Аутор је књига: *Слободан Јовановић као књижевни критичар, О Младену Лесковцу: огледи, чланци, преписка, Књижевна огледања Младена Лесковца над писцима савременицима, Скица за књижевни лик Слободана Јовановића, Није ми свеједно с ким разговарам* (интервјуи), *Пут смисла: одабране књижевне критике*. Приредила је издања: Младен Лесковац, *Избор из дела, Преписка Светозара Петровића са загребачким колегама, I, II* (с Радмилом Гикић Петровић, Николај Тимченко, *Искусства и искушења критичке речи*, Михајло Пупин, *Са паињака до научењака*. Аутор је преко стотину радова у стручним и научним публикацијама.

Предаје предмет Српски језици књижевност у Зрењанинској гимназији. Живи у Новом Саду.

ЖЕЉКА АВРИЋ

КУДА СИ ПОШЛА,
ПЕСМО МОЈА?

Амир Ор, *Дете*, превела Вида Огњеновић,
Архипелаг, Београд, 2025.

**КУДА СИ ПОШЛА,
ПЕСМО МОЈА?¹**

Песничка књига „Дете“ Амира Ора, у преводу књижевнице и редитељке Виде Огњеновић и у овогодишњем издању „Архипелага“ једноставног наслова, разноврсних форми и вишеструких значења, сабира неколико слојева: од конкретног, аутопоетичког, психолошког, до митско-симболичког, религијског, филозофског.

Књигу чини седам песничких циклуса, у којима се налазе претежно песме у слободном стиху и пар римованих; затим, песме дугог и кратког стиха, динамичног и спорог ритма; наративни поетски записи без наслова који личе на истргнуте фрагменте сећања; песме које подсећају на хаику, песме у дистиху и дуже песме уланчане у строфе. Суштински, књигу чине песме у којима доминира унутрашњи свет и искуство лирског субјекта, песме настале као последица објективног посматрања света и његових промена, лирске рефлексije са путовања о местима са различитих меридијана. Поезија Амира Ора је поезија дубоких промишљања, аналитичка, доживљајна и спознајна. У њој се лирски субјект појављује као појединац (*ја, он*) али и као заједница (*ми, они*); као дете и зрео човек, као припадник племена, дух који обитава у води, шуми, природним непогодама; као пророк, стваралац и песник, као путник и усамљеник, обраћајући се читаоцу, ро-

дитељима, заједници, човечанству, самом себи, свом унутрашњем бићу.

У прва четири циклуса књиге, Амир Ор је поетизовао различите периоде човековог живота: пренатални, долазак на свет, одрастање и зрелост. Посебну пажњу поклања лирско-психолошкој ретроспективи различитих ситуација из живота детета, из перспективе одраслог човека. Песник сеже дубоко, у рано детињство и прва сећања када у окриљу породице, под теретом васпитних норми, традиције и родитељских сукоба, под притиском *њихове* представе и *њихових* амбиција о животу *њиховог* детета, настају прве огреботине, сумње и ломови у дечијим душама, окидачи будућих фрустрација и траума које отежавају или онемогућавају разумевање себе и других, квалитетне партнерске односе, здраву социјализацију, емпатичност. Претерана строгост, нереална очекивања, крути васпитни модели по наследном шаблону а не индивидуалним потребама; несређени породични и брачни односи, одсуство разумевања и истинске љубави стварају неповерљиво за затворено дете, склоно отпору и побуни, а касније емотивно гладну и хладну особу неспремну да разуме, прихвати и воли – и себе и друге.

Почетна песма **Као душа**, свеобухватна је као мозаик у који се уклапају делићи – заматак и материца, трска и вода, дете и мајка / *Све што је отцепљено / вапи за враћањем у целину* /.

Песму **Освит** чине две контрастне строфе у којима доминирају глаголи: иди-

1 Стих из песме „Таласи“ Амира Ора.

личне и нежне слике свитања, благих покрета који сугеришу настајање, трајање и наговештавају рођење, почетак и драматичне слике у којој одсечни, рески глаголи завршеног трајања најављују трагичност / *Оглувели / ослепели / устали / Испали смо из наших душа у свет /*. **Где си ти** је одлична кратка песма обрнуте перспективе, у којој се човек обраћа оном детету у себи које је, одрастајући изгубио и које тражи / *Где си ти мали / Где су те очи које су видели / сваког дана неки нови свет? / С ким са ја то трампио тебе за ово сада? / Докле тако, дете? Врати се, врати, пријатељу /*. Мала кутија у које продире светло (тамна соба или самера *obscura* део је камере или фотоапарата) чини песму **Camera obscura** помало застрашујућом због природе тзв. тамне собе: је ли то соба за казну, или наше унутрашње биће? Лирски субјект песме **На улици**, дете, крши прве родитељске забране са осећајем слободе коју симболише светлост / *Светлост је побеђивала мрак / и мене мрак тада није познавао /*. У овом циклусу налазе се и две песме у прози; о суочавању са смрћу као *искуством* губитка и о дечијој машти у којој се појављују замишљени јунаци, ноћне море и ирационални страхови.

Други циклус почиње **Идилом**, сећањем на сабат проведен са родитељима, у којој је опис лучког амбијента и породичне идиле пресечен рефлексijом / *Река увире у море које се не може наситити /*. У наративној песми о туђим сећањима која се деци понављањем усађују у свест / *Живот се може испричати као прича, створити га од успомена и запамтити /*, лирски субјект покушава до допре до аутентичних сећања изазваних различитим, пријатним и непријатним чулним сензацијама, питајући се: Да ли је то истински живот, или *истините лажи успомена*, усађено сећање? Песма **Обавезна жртва** говори о детету као жртви сукоба родитељских и спружанских различитости / *Док су речи падале као киша по њему и њима /*. Одбијање да једе, говори и пише домаће задатке, тиха је побуна детета против ауторитета у песми **И сви су они чули**, док је у песми **На распећу** реч о ра-

запетости изазваној супротним ставовима и очекивањима родитеља, на коју дете реагује психосоматски, болом у стомаку, грлу и грудима. Песма **Разјапиле су се пукотине на зидовима наше куће** је слика генерацијског јаза у којем су син и отац као *две армије спремне на битку*. Смела употреба хиперболе карактерише и песму **Мама**, о дечијој побуни против лажног морала. **Неиспражњени** је протестна песма због одузимања слободе и права на избор / *који сте мој дух умесили у безобличност // како сте снижавали моје небо / како сте ми заклањали светло од очију / док ја нисам кренуо да тражим светиљке / како сте изгазили клице мојих снова / док их ја нисам скрио чак и од сунца и кише // Нисам више уживао ни у буђењу човека у себи // Стражарио сам над остацима свога света /*.

У трећем циклусу Амир Ор прониче у најдубље тајне и прве ране на дечијем срцу: у осећај напуштености и неповерење у родитељске намере и одлуке (песма **Дете**); у бол изазван трвењем супружника чему је дете и сведок и жртва због чега се дистанцира, брани ћутањем и побуном (песма **Побуна**). Страх од повређивања, навлачи му оклоп као у песми **Ево ме**, испод којег крије ожиљке. И песма **Ти ходаш** сведочи о повређености и одбацивању, овог пута од стране супротног пола. **Егзорцизам** (изворно, *истеривање духа*) и **Прогоњен** сведоче о наслеђеном моделу понашања, наметнутим нормама, чак и онима које наносе бол. **А ако отворим** опева страх од љубави и поверења. Песма у прози **Речи** закључује да су речи и снага и терет.

Четврти циклус почиње песмом **Одроз** у којој се човек враћа у прошлост тражећи свој идентитет, зашто је постао такав какав јесте. Тама у песми није физичке природе, него његова унутрашњост / *У огледалу таме / он открива своје лице / и види /*. У песми **По мом повратку**, обраћа се детету у себи у жељи да прихвати своје унутрашње биће / *Пружио ми је своје срце и ја сам га прихватио /*. **Опроштај** говори о помирењу и љубави између мајке и сина. Запис **О рођењу** и лирска минијатура **Од почетка** симболизују оно првобитно и онострано

у нама, наш тамни, непознати део. Песме **Кад кренеш** и **У шуми** разматрају симболичку смрти. **Рај** је поетизована библијска легенда о Адаму и наслеђеном првом греху. Песма **У кафеу** говори о партнерским односима, **Куда** о умирању страсти, а песма **На обали мора** о болу.

Пети циклус „Перје“ чине песме настале на путовањима кроз Израел, Европу, Азију. Поезијом је Амир Ор објединио географске тачке удаљене не само просторно већ различите и у погледу природе, духа, религије, филозофије и културе живљења. Поетске минијатуре о Београду, Пекингу, Тел Авиву, Цетињу, Џајпуру, Златибору, али и о љубави и миру, плод су песниковог доживљаја места у које је допутовао или се вратио, изазване асоцијације, претежне мисли. Путовања су саставни део његовог живота а предели у којима је боравио, било да су то безимене обале или она на језеру Чионгхаји, множе његова размишљања и запитаности, богате му унутрашњи живот и подстичу на стварање.

Шести циклус се зове „Од почетка“ као и песма из четвртог циклуса. Чине га песме промишљања, о првобитности (човека, религије, духа); о пореклу, трагању за суштином бића у материци не само мајке, већ и света; песме о природи, о женском принципу (Anima), о Почелу. **Песма племена** и **Ловачка песни** имају елементе анимизма, митског и ритуалног својствених племенским заједницама. **Јеванђеље по Теофилу** (Теофил на грчком је *љубитељ Бога*) је предсказање краја света узрокованог индустријализацијом, технолошким револуцијама и супер-оружјем / *Они гаје печурке / од зиме својих снова. О, какве печурке! / Тако велике и лепе атомске цветове // И доћи ће ватра и њен ће дах угасити / све метке, печурке и нафтне пожаре / Буктаће ватра све док Земља не заборави да је зову кугла. // И Талас ће је покрити као покривачем / да утоне у дуги сан заборави* /. Песма **Врати се** позива човека да једнако поштује природу као што она поштује њега / *Дођи да, уз наклон, скинемо шешир пред / сваким живим створом и сваким дрветом* /. Она је говор љубави, једнакости и једин-

ства међу људима, са природом, човечанством, светом / *Нећемо заборавити одакле смо дошли / а подсетићемо се и куд смо то кренули* /. У сведеној **Љубавној песни**, истинска љубав је доживљена као потпуно поистовећење са оном коју воли / *ја своју природу подешавам / да на све гледа / кроз твоје очи* /.

На почетку последњег, седмог песничког циклуса „На точку“ је песма **У мрачној соби** из десет строфа које почињу истим стихом / *У мрачној соби* /, чиме су наглашени њени идејност и ритам, и продубљен читалачки доживљај. То је сазнајна песма, о песниковом суочавању са својим сопством, прошлосту и искушењима, еросном и деструктивном природом, стваралачким потенцијалом али и сумњом. Циклус и књигу, само привидно завршава песма **Таласи** / *Куда си пошла, песмо моја? / Ниједан талас се никад не завршава / Све долази и одлази, нека је слава мору* /, која најављује нови почетак, јер је песма као и талас, као море, непролазна и вечна.

Књига „Дете“ је уоквирена песмама о води: **Као душа** / *Седећи поред воде / нагиње се преко ивице света / и Таласи / Седим сам, краљ сам обале / Није ме брига ни за шта, таласи шушоре* /. Вода, море, таласи су мотиви и песама **На точку** / *Одговори ми, море гута талас за таласом; / Шта значе та путовања што без обала трају? / и Као што се сећам. / На усамљеној обали ослушкујем // Ко проматра дубину? /*. Вода је један од четири основна елемената. Двојне је природе, симбол чистоте и плодности (све је настало из воде), али и промене и тајне. Морски таласи симболизују унутрашње немире и несвесно у човеку, спокојство и стваралачки порив. Као непрестано кретање представљају пролазност, али и нови почетак.

Осим воде, чести мотиви и симболи у овој књизи поезије су светлост, огледало, птица, трска, мрак, крв, небо. Од осећања најупечатљивији је бол; од стремљења смирење, од свих неумитности пролазност, а од сазнања, вера у вечито кретање и промену.

О феномену сећања у поезији Амира Ора, могао би се написати посебан есеј. Сећање је мотив, али још више, поетски поступак, својеврсна лирска психолошка ретроспектива живота лирског субјекта, нарочито присутна у првим циклусима књиге. То је ретроградно кретање, путовање у прошлост кроз свесна присећања (*шта, ко, где када*), кроз магловите пределе сећања све до саме зоре живота у којој настају први утисци, несвесно, темељ онога ко смо, свега што је у нама. У том смислу, последњи циклус „На точку“ је песникова *завршна реч*, али и увод у ново стваралачко поглавље.

Књига „Дете“ има драмску концепцију, како по избору песама, тако и по њиховом распореду који има свој *ток*; увод, тачке заплета, кулминацију и смирење, своју *Дубину Тишине*. Песме Амира Ора су наоко једноставног казивања, говорног језика. Али, оне се откидају из тамних страсти и дубоке осећајности. Плод су промишљања и искуствене мудрости. Кроз њих проговара песниково свестрано образовање, духовност, али и потпуна опчињеност речима. Његове песничке слике често кореспондирају са митолошким представама, религијским учењима али и са свакодневним животом. Неке слике су драстичне / *У моје трњем изранављене груди* /, бизарне / *Гледам кроз очи мајмуна / Док се у крошњама играју мојом лобањом* /; неке тајанствене и самозапитане / *Ја и још један ја долазимо и одлазимо, куда?* /. Једне су омаж Лепоти (песма **Посматрајући статуу Антиноја**); друге унутрашњем миру / *Висина је дубина / а у дубини тишине / сви духови се још више стишавају* /. Већина тражи комплексније тумачење – митско-симболичко, психолошко, антрополошко, метафизичко, религијско.

Амир Ор је луцидан песник, јасног ума и продорне мисли. Визионар, онај који је увек испред, загледан у небо, али уверен да се одговори често налазе идући назад и силазећи на дно. Сензибилан, сањар склон немирима којима не зна име, али их поезијом кроти. И саосећајан, са изразитим

нервом за правду, слободу, истину. Као интелектуалац склон је сумњи и анализи, дете у њему животној радости, космополита отворености срца и ума, а као истински стваралац има урођено умеће да гледа унутрашњим видом (и очима других), дар откривања, храброст и потребу да се суочи са мраком, ипак бирајући светлост / *У мрачној соби сам се одвојио од свога одраза / сањам своје лице изнутра / У огледалу таме открио сам светло...* / И видим /.

ЖЕЉКА АВРИЋ је рођена у Бањој Луци. Дипломирала на Филозофском факултету у Новом Саду. Живи у Сремској Митровици. Пише поезију, књижевне приказе и есеје, кратке приче. Прилоге објављује у књижевној периодици. Песме су јој је превођене на руски, енглески, мађарски, бугарски, словачки, румунски, македонски, грчки и пољски језик.

Објављене књиге поезије: *Портрет, Звездарница, Маргиналије, Временик, Јесам, Жеђам, Несан, Сушти, Изван, изнутра; Песма јој је друго име* (избор љубавне поезије), *Прича о некадашњем* (изабране песме), *Сонетне бројанице* (са Ранком Павловићем). Објавила је и књигу кратких прича *Дан је могао да почне* и књигу есеја и коментара *Ноћни разговори*.

Са књижевником Бранком Цветкоским је уредила **Панораму савремених српских песника** објављену на македонском језику, у часопису „Књижевно житие“ у Републици Северној Македонији, 2023. Награђивана за књижевни рад.

DRAGANA POPOVIĆ

KO JE ANDRIĆEVA, KO
JE ILIĆEVA JELENA*Rt*, Saša Ilić, Akademska knjiga, 2025

Dva najveća svetska problema današnjice su ekologija i veštačka inteligencija. Čini se da je ekološko pitanje prilično skrajnuto usled neprekidnih političkih kriza na ovim prostorima, kao da je rezervisano za ljude boljeg standarda od našeg, međutim ono je ključno u ovom trenutku za sve ljude bez obzira na njihovo materijalno stanje ili stalež, jer iluzija je da živimo u besklasnom društvu, na mesto stare aristokratije došli su groteskni posednici multinacionalnih kompanija čudovišnog bogatstva, poput hipertrofiranih novih rimskih bogataša koje opisuje Petronije, pisac Nero-novog carstva, u Satirikonu.

Ilićev roman *Rt* tematizuje ovo pitanje i nastoji da ga promisli kroz prizmu kriznih situacija i postjugoslovenskih zabluda među prethodnicima i naslednicima bivših Jugosla-vija.

U okviru ove teme, problematizuje se i uloga umetnika u politički kriznom vremenu, da li je moguć moralni opstanak pisca u enklavi od dešavanja oko njega. Međutim, van zajednice, kako kaže Aristotel, može da živi ili zver ili Bog, a čovek ni kad je pisac, i to među najboljima, pogotovo zato što je među najboljima, ne može bez posledica da se skloni u nišu van sveta. Zato što je pisanje uvek i etički čin, i bez poštovanja čovekove unutrašnje moralnosti ono posrće, i propada, što se jasno vidi u onim delima čijim autorima je nametnuto da šire određene ideološke vrednosti. Ako te vrednosti ne mogu da opravdaju sopstvenim moralnim imperativom, njihovo pisanje gubi umetničku vrednost. Otud postoje dve vrste angažovane književnosti, jedna koja je puki instrument određene ideologije i samim tim umetnički neopravdana, i druga koja je u službi moralnog imperati-

va, i koja uspeva da se ostvari i na umetničkom i na idejnom planu. Ovoj drugoj vrsti angažovane književnosti, politički i ekološki osvešćenoj književnosti, pripada roman *Rt*. Angažovanost ovog romana nije lokalna, budući da je njegova idejna vrednost i u prepoznavanju ekološkog problema kao ključnog problema današnjice. On ga prelama kroz različite likove i sudbine i kroz tri vremenske ravni prostorno ujedinjene bez obzira što se ne dešavaju sve na jednom mestu – prostorno jedinstvo se postiže identifikacijom ili barem sumatraističkom podudarnošću jednog mesta sa drugim, pećine u Rtnju sa pećinom u Australiji, kao što se Drugi svetski rat prelama kroz ratove devedesetih, čime se ukazuje na univerzalnost ekološkog problema.

Glavni junaci romana slede svoj unutrašnji zakon, koji dolazi u sukob sa nametnutim državnim zakonima koji su u ratnim vremenima najsumnjivije moralne ispravnosti. U takvim trenucima postaje očigledno da bi se povinovanje državnim zakonima kosilo sa moralnim integritetom pojedinca, a na duže staze i sa njegovim opstankom. Andrićev lik u Ilićevoj interpretaciji upravo dospeva u takvu jednu graničnu situaciju kad se mora izabrati između fizičkog i moralnog opstanka. Pritom, u pitanju je unutrašnji moral koji čoveka drži uzglobljenog u sopstvu čije ugrožavanje prethodno urušavanjem svega onoga što čovek u sebi za sebe jeste, u Andrićevom slučaju pisac. Drugim rečima, ugrožena je njegova suština, ono što on doživljava kao primarno i nadređeno svim svojim drugim potrebama i težnjama. To se ispoljava njegovom seksualnom inhibicijom predstavljenom snovima o kastraciji. U takvom trenutku Andrićevog života pojavljuje se Jelena da mu ukaže na greške, na to da se

naročito u politički prelomnom vremenu ne može biti neutralan budući da je svaki pojedinac deo društva, i uslovljen sebi savremenim društvenim, političkim i kulturnim dešavanjima. Zbog toga mora da bira, jer će u suprotnom, ako pokuša da se od izbora uzdrži, postati objekat tuđeg izbora.

Ilić otvoreno komunicira sa Andrićevom novelom ispitujući/ispisujući joj građu takoreći. Upadljivo je koliko je Ilićeva fikcionalizacija Andrićevog lika Jelene drugačija od Jelene koje nema iz Andrićeve pripovetke. Zato Rt odgovara i na jedno književnoistorijsko pitanje, i pitanje (srpske) kulture uopšte: ko je Jelena (koje nema)? Jelena je avatar grčke Helene zbog koje je Troja spaljena? Ali važnije za nas danas je što je avatar grčke Helene zbog koje je napisana Ilijada. Kod Andrića? Mesto nedostatka, kod Ilića i želje za priznanjem vrednosti i postojanja. Ilić pokušava da opiše ne Jelenu iz Andrićeve novele, nego Jelenu koja je Andrića inspirisala da novelu napiše. Ilićeva Jelena je ženski princip, mada opisana kao realna žena, ona je sve ono što najčešće povezujemo sa ženskošću: opasna žena i zavidnica poput Lilit ali i majka – dete raste u njoj; istovremeno ona je spas od ratnih gadosti koje se oko njega nadvijaju, i ne samo od toga – ona je i krajnji spas jer ona će premeriti i njega i njegovo delo – a to je najvažnije – ona je dakle i idealna čitateljka koja će presuditi i proceniti Andrićev doprinos ovom svetu – vrednost njegovog dela. Otud je i nema, jer se za idealnom čitateljkom traga kroz ceo život i pisanje je potraga za njom. Tako se poistovećuje idealna čitateljka sa idealnom ženom, fizički spas od rata i gotovo religiozno spasenje.

Andrićeva Jelena sva je eterična, više zrak nego žena, dah nego telo; ona je cela u njegovoj čežnji i iščekivanju. Na kraju svoje novele Andrić kaže da je najvažnije da ne prestane da je iščekuje – to je i važnije od toga da li je ima ili nema, kao što i Valeri u pesmi „Koraci“ moli svoju muzu da ne požuruje svoj dolazak jer on živi od iščekivanja: „jer živio sam od čekanja na tebe, / i moje srce beše samo tvoji koraci.“ Ilićeva Jelena mnogo je više od krvi i mesa, i eksplicitno – ona krvari, sva je u telesnosti, njome zaokupljena. Andrić se nadao pismu od nje, tj. Andrić se od nje nadao in-

spiraciji – svom pisanju od nje. Ilić se pored uloge muze koju preuzima od Andrića i pored nastojanja da joj podari moguću telesnost, ljudskost, nada i njenoj proceni, tj. nada se da je ona ta čitateljka kojoj oduvek piše. Zato i piše, s nadom da će ona pročitati. Tek njeno čitanje će od njega napraviti pisca a od onoga što piše delo. „Pre nego što [Jelena] donese bilo kakvu odluku u vezi s njim i njegovim radom, koji se ovog časa meri, kao što će se jednog dana premeravati sve njegovo, kao rep mrtvog vuka...“ – Jelena odlučuje šta će biti s Andrićevim delom, o njegovoj vrednosti od koje i Andrićeva vrednost zavisi. A ona je kako joj i ime kaže ne samo stvaralački princip nego i princip lepote koja je neuhvatljiva koliko i Andrićeva junakinja. Njegovo delo mora njoj da odgovara u lepoti da bi vredelo, da bi trajalo kao što mit o lepoj Heleni traje – do dana današnjeg. Ilićeva telesna Jelena izaziva seksualno uzbuđenje kod Andrića, ona mu vraća seksualnu a time i stvaralačku moć. Ali ga upozorava da je on nju a ne ona njega ostavio jer da bi je bio dostojan on mora da bude veran svom radu i integritetu – „Nikada potpisnici podrške vlasti. Uvek svoji.“

Slojevi planine kao slojevi različitih vremenskih ravni, 1942, 1992. i 2022, i različiti likovi koji se svi stiču u Jelenu, uklapaju se jedan u drugi poput stromatolita. Sudbine likova se sve podudaraju u jednoj osnovnoj težnji ka otporu, jer je to jedini mogući način autentičnog postojanja, a Ilićeve glavne junake ono drugačije, kompromisna i kompromitovana egzistencija ne zanima. Svi nastoje da skinu sa sebe svoj dotadašnji pogrešno vođeni život, zarobljen bilo u telesnom poput Majre koja boluje od anoreksije što je njen vid bežanja od suočenja sa svojim dotadašnjim pogrešnim izborima, bilo u lažnom duhovnom životu kojim Svetlana pokušava da dosegne svoje iskupljenje. Jedina se Jelena ne zavarava i ne olakšava sebi uprkos tome što je takav izbor vodi ka životnoj opasnosti, i naposljetku smrti.

Zato se svi likovi prelamaju kroz njen lik, dok niko nije sasvim ona. Čak ni Jelena koju sreće Andrić nije Jelena nego Magda, Jelena je samo njeno zavereničko ime, ali ona jeste Jelena dok su njih dvoje zajedno. Ona je u pokretu otpora, i simbol otpora. Većina liko-

va čak isprobava mogućnost da bude Jelena bar na kratko i time ona postaje uzor koji svi nastoje više ili manje uspešno da slede. Ona je takođe i pretkinja većine likova, i svi oni imaju nešto njeno u sebi: sin Budimir, unuci Majra i Milan (Milan čak kaže „Je suis Jelena“ i prurušava se u nju), njena praunuka i imenjakinja Magda.

Šaljivim zavodjenjem „Hoćete li zaigrati u mom ljubavnom romanu?“ kojim se jedan od likova udvara pri početku knjige udvarao se i pisac – Andrićevoj Jeleni. I ona je pristala. Nedostatak Jelene je ono što Andriću oduzima moć – što je oličeno njegovim snovima o kastraciji, i ona jedina koja mu moć može dati. Moć nije samo polna nego i spisateljska moć, Jelena stoji na mestu antičkih muza kojima se antički pesnik moli da mu podare inspiraciju i veštinu. Jelena se želi – sa svesću da se ne može dosegnuti, pred Jelenom se puzi, Jeleni se moli, a ona je baš kao kakva boginja hladna i ravnodušna, zabavljena svojim poslom, sopstvenim telom, i nevidljivim telom deteta koje raste u njoj (a koje će se zvati Buda, tj. predstavljati neki oblik buđenja, uz svoju životnu saputnicu Svetlanu, svetlost). Jelenina trudnoća nije laka, ona i krvari i oseća bolove, baš kao što ih i Andrić oseća u nastojanju da iznedri jedno lepo delo. Dete koje Jelena nosi može biti i Andrićeva pripovetka o njoj i Ilićev roman. Ona je u isti mah i mitska ličnost i realna žena, oličenje duha i potpuno telo (potpuno zato što je i telo žene i telo muškarca, tj. sina kojeg nosi u sebi), u kojem se stiču sadašnjost i budućnost (njeno žensko telo i budući čovek koji raste u njoj). I nije slučajno što se klimaks ovog romana odigrava u pećini. Pećina je Platonova pećina u kojoj obitava čovek pre spoznaje ali pripada i Jeleni, deo je njenog tela i ona njome upravlja. U pećini „odsaj plamena pleše po njenoj svetloj puti, svaku oblinu pretvara u želju, svaka je želja prekrivena senkom“. Da bi se uopšte došlo do spoznaje, najpre se mora shvatiti da si u pećini i da ona upravlja, formira pogled svojih žitelja. Ipak, ona nije negativno konotirana kao kod Platona, jer je i mesto rasta, formiranja, početka, odakle će se tek roditi Andrić i njegovo delo, mada je ambivalentna i preteća, svakako opasna koli-

ko i zaštitnička. Ona je štit od spoljnog sveta i rata, ali i štit od (nemile) stvarnosti. Do stvarnosti se međutim ne dolazi tako što se Jelena i pećina tek tako napuste, nego tako što joj se moli, služi, uvažava njena moć i sud jer ona je ne samo oblikotvorni princip nego i moć po sebi – moć pisca da piše izjednačena sa polnom moći. Frojdistički poistovećene, ove dve moći kao dve strane istog novčića ipak su razdvojene – jer polna nemoć je slika kreativne blokade, ali nije obrnuto, jer ono što je Andriću i uopšte piscu najvažnije nije polna nego stvaralačka moć, a eros je ono što obe pokreće, kao kod Platona što eros dovodi do spoznaje. Drugim rečima, Frojd je ovde korigovan Platonom. Ljubav prema lepim ljudima (Jeleni) vodi dalje ka spoznaji koja treba da vrhuni lepim (književnim) delima. Jelena hronološki prethodi Svetlani kao što Andrić prethodi Iliću, svetlo treba da osvetli tamu, najpre sopstvenu. Iz pećine pokušava da se ispenje i najmlađa junakinja romana, Magda, jer zna da ako to uspe, prevazići će ograničenja društva i porodice iz kojih je rođena. Iako je i taj njen uspeh uvodi potom u noć, jer se iz pećina mora stalno izlaziti, ne postoji jedan konačan izlazak kao kod Platona, nego je to – doživotna borba.

Od Andrićeve preko Ilićeve Jelene do Svetlane ka Majri do Magde – to je smer kretanja, smer uspona, hronološki dosledan, od tradicije – Andrića kao tradicije srpskog romana, do novog dela. Ostaje pitanje hoćemo li Andrićevu Jelenu nakon Ilićevog Rta tumačiti i Ilićevim romanom.

ЉИЉАНА ПАВЛОВИЋ ЋИРИЋ

СВЕТ ПОСЛЕ ЗАПЕТЕ: ПОЕЗИЈА ПРОТИВ ИЛУЗИЈЕ СМИСЛА

Саша Скалушевић Скала: *Света запета*, Друштво за афирмацију културе –
Пресинг, Младеновац, 2024

Поетска збирка Саше Скалушевића, *Света запета*, представља доследно изграђен лирски систем у којем се укрштају друштвена критика, егзистенцијална напетост и радикална огољеност језика. Основна теза овог читања полази од увида да је реч о поетици распада, не само тематског, већ и вредносног, симболичког и језичког.

Већ у песми *Brown book* успоставља се кључни координатни систем збирке: субјект је смештен у гранично време и простор, у стање унутрашње и спољашње деструкције: сада на упаљеном концу времена / у кожи и металу (*Brown book*, стр. 16). Спој органског и механичког функционише као знак дехуманизације, док иронијно интонирани стихови остало су само похвале / похари, лудилу и разбојништву (*Brown book*, стр. 16) сведоче о потпуном преокрету вредносног поретка. Сличан механизам дезинтеграције присутан је у песми *Иза запете*, где се смисао систематски измешта у простор „после“: *Иза запете је увек / оно друго (Иза запете, стр. 18)*. Овај поступак указује на нестабилност значења, док метафорика тела и простора („нешто као огромни фалус“) (*Иза запете, стр. 18*) нарушава границе између интимног и јавног, приватног и политичког. Историјска димензија збирке нарочито је изражена у песми *Дарови*, где се поетски говор заснива на акумулацији негативних појмова: прашина, блато, пепео, прах / раздор, антагонизам, немир, хаос / и наравно страх (*Дарови, стр. 19*). Овакво набрајање не функционише само као стилска фигура, већ као

реторички механизам притиска, који читаоца уводи у атмосферу колективне трауме. Посебно је снажна слика: букети цвећа / које смо бацали / *испред тенкова* (*Дарови, стр. 19*), у којој се судар симболичког и реалног реализује као поетска антитеза. Политичко-идеолошки слој даље се развија у песми „Како је све почело“, где се указује на механизме манипулације масама: два телевизијска канала / довољна да заводе двадесет и два милиона (*Како је све почело, стр. 22*). Понављање мотива „црвеног“ („црвена кравата... црвени новац“), (*Како је све почело, стр. 22*) гради симболички код моћи, насиља и идеолошке контроле. У песми *Нестанак* долази до померања ка интимном плану, али без губитка критичке дистанце: *она је отишла / нестала / све је сада другачије* (*Нестанак, стр. 23*). Међутим, чак и овде доминира иронијски одмак: град коначно може да одахне (*Нестанак, стр. 23*), што указује на дубоку отуђеност и распад међуљудских односа.

Језик збирке свесно се спушта у регистар грубог и физиолошког, што је нарочито уочљиво у песми „Пропаст предграђа и викенд насеља“: *суве усне од никотина / и киселе зелене мокраће (Пропаст предграђа..., стр. 26)*. Оваква поетика телесности има функцију демистификације стварности и одбијања естетизације. Савремени медијски и дигитални контекст тематизован је у песми *Наставци*, где се комуникација своди на механичко умножавање: *све те друштвене мреже / портали / коментари (Наставци, стр. 55)*, да би се коначно ука-

зало на њихов деструктивни потенцијал: све је то наставак / позив / или припрема / за нови грађански рат (Наставци, стр. 55). Овде поезија прелази у домен друштвене дијагнозе. Метапоетички слој збирке јасно је артикулисан у песми Последњи чин, где се уметност представља као компромитован простор: Народног позоришта / тог оскрнављеног храма уметности (Последњи чин, стр. 56). Уметност више није уточиште, већ место идеолошке контаминације. У том смислу, није случајно што се у песми Нова предвиђања јавља мотив древних пророчанстава и њихове актуализације: када месец уђе у земљину сенку / краљ ће умрети (Нова предвиђања, стр. 58). Овај мотив функционише као алегорија савременог страха и неизвесности, што кулминира у свакодневном, готово баналном ужасу: да ће црвено-жути пас полудети... / дете или човек / неће преживети (Нова предвиђања, стр. 58).

Критички увиди Огњена Петровића и Миодрага Радовића додатно потврђују овакво читање збирке. Петровић наглашава да је реч о поезији која настаје након „изгубљених илузија“ и у условима „партиократско-медијске диктатуре“, при чему се песник свесно окреће „личној митологији“ и „интимним и измаштаним топонимима“, градећи сопствени микросвет као отпор до-

минантном поретку („**Књижевношћу против буке и беса света**“, стр. 61–62). Овај увид кореспондира са уоченом тенденцијом ка унутрашњој, субјективној реконструкцији стварности у анализираним песмама. Радовић, с друге стране, инсистира на демистификаторској снази ове поезије, која „скида слој по слој са те пластичне, губаве и грозне смесе која се зове свакодневни живот“ (Прљави а свети дарови поезије, стр. 65). Управо овај аспект јасно се огледа у грубим, телесним и анти-естетским сликама које смо учили. Истовремено, Радовић подвлачи да је поезија једини адекватан одговор на кризу савременог света, јер не пристаје на компромисе и „не мора калкулисати“ (стр. 65), што одговара доследној критичкој позицији лирског субјекта у збирци.

Збирка Света запета представља јасно профилисан поетички пројекат у којем се поезија јавља као средство отпора: језичког, етичког и егзистенцијалног. Њена снага лежи у одбијању да стварност улепша, као и у спремности да се језик доведе до границе грубости и разарања како би се исказала истина савременог искуства.

На крају, у целини посматрано, реч је о поезији високе унутрашње кохерентности, јасне идејне усмерености и изразите ауторске препознатљивости.

IN MEMORIAM

МИЈО РАИЧЕВИЋ
(1955–2025)

Михајло Пантић

ЗВЕЗДАРА

МИОДРАГ РАИЧЕВИЋ,
ПЕСНИК МЕЛАНХОЛИЧНЕ
ВЕДРИНЕ

у градској на звездари
већ сам трећа година
лежим као болани дојчин
и није ми ни до чега

тако је било до јесенас
кад ми је неко донио
МАЛОГ ПРИНЦА

отада стално мислим
на грану која пролази
пored мога прозора
и хтео бих да је питам
прије него што ме однесу
да ли је негдје
незнано гдје
нека овца коју не познајемо
појела или не једну ружу...

Та ружа, којом се песма окончава, сим-
боличка је замена за смрт, за слутњу смрти
(„прије него што ме однесу“). Однели су
га једног касног, хладног децембарског по-
поднева управо из те болнице на Звездари
у којој је дисао своје последње земаљске
сате. Чуо сам се с њим два дана пре ње-
говог коначног одласка. Звао сам га од ра-
ног јутра, безуспешно, са стрепњом која је
расла са сваким позивом на који није било
одговора. Јавио ми се тек предноћ, као из

Миодраг Раичевић, песник, написао
је, уза све остале сјајне, непресушно и не-
поновљиво духовите и, уједно, врло суге-
стивне меланхоличне песме и ову:

неке даљине. (На тренутак сам одахнуо: – Ух, добро је – рекох себи, отклањајући злу слутњу.) Говорио је тешко, испрекиданим гласом:

– Оој, шоле мој, што чиниш?

„Шоле мој“. Тако се обраћао пријатељима.

– Где си Мијославе, што се не јављаш? Тајац.

– Шта си рекао, Мико?

– Што се не јављаш?

– А, то, не могу да дохватим телефон.

– Па, где си?

– Ево ме у Панчеву... преместили су ме.

(Каквом сад Панчеву? – помислих, по доласку у болницу јавио ми је да је на Звездари. Нисам га питао: – Откуд Панчево? Знао сам да сам га пренуо из бунила, из тешких мисли које налећу као црне птице са оног света.)

– Шта ти кажу? – то сам изговорио.

– Завршили су претраге... чекам терапију...

Рекао је то са напором. И додао нешто презриво о смрти, са горчином, што се не може ни навести ни поновити.

– Хајде, држи се.

– Хоћу, само не знам за шта.

И у том часу, био је, за трен, опет онај стари, духовити, доброхотни Мијо. Два дана касније, усред предновогодишње разузданог жагора тржног центра у ком сам се обрео, Данило Јокановић ми је, грцајући, јавио телефоном да нема више Миодрага, отишао је у рај о којем је у песми „О небу“ написао и ово: „Ретко се запита / човек да ли је онај који је смислио рај, / раја икад видео – много је ту нејасноћа.“

Није Миодраг, а за све оне који су га познавали, једноставно – Мијо, једини песник који је у стиховима наслутио сопствени крај. Има таквих лиричара и таквих песама за целу једну књигу, па би се на основу тога могао извести савим природан, готово неизбежан закључак да нема само „веза између песника и бреза“, него и нераскидивих „веза између песника и смрти“, јер је нужно о смрти певати. (А о чему би другом? Добро, осим о љубави.) Пада ми на ум Иван Горан Ковачић и његова песма „Мој

гроб“: „У планини мркој нек ми буде хум, / Над њим урлик вука, црних грана шум...“, на коју се касније одазвао Бранко Миљковић у песми „Горан“: „Ноћ сувише велика за моје звездано чело / у неким шумама црним непознатим“, а потом и Стеван Тонтић у песми „Гроб“: „На висоравни, молим, / на висоравни / у бистрој земљи, / у избистреном звијежђу.“ Итд. (тежи бесконачном).

Сада, када је Миодраг Раичевић, мој добри пријатељ Мијо, отишао у тај неизвесни, проблематични рај, да заправо никада не оде из поезије, из сећања, оставио ми је, као и свим другим, драгим и блиским људима обавезу да се ни по коју цену не одрекнем ведрине и да се сваки пут осмехнем када га се сетим, када га поменем, када читам његову поезију и све друго што је у доброј вери и благој примисли написао, надахнут и незлобив какав је рођењем дошао на овај свет. Упознао сам много (и превише) српских и иних писаца, од класика до мрчипера, многима био саговорник, а са неким, ретким, и пријатељ (што је живот дужи, пријатеља је све мање). У том непрестаном „вашару таштине“, у којем су завист, злурадост, суревњивост, глумљена равнодушност и неизоставни цинизам много чешће особине од узајамног разумевања и поштовања, нисам срео другог човека чистије душе и ширег срца, без труна мржње или зла, до Миодрага Раичевића.

Били смо као браћа. Та копула „као“, према старом знању, чини прекид у поређењу, и зато постоји метафора, која укида поменути прекид и зближава оно што се пореди са оним чиме се пореди. Пристојност ми, међутим, налаже да се не хвалим (мада се поносим) осећањем фамилијарности, отуда то „као“, јер нисмо били ни у каквом сродству (изузев у књижевном!?), па би можда умесније и архаичније било рећи да смо били и остали побратими. И узајамни, непосустали читаоци. И свакој смо се књизи радовали као да нам је прва, и као да смо стално на почетку, што је, сада знам, прилично добар начин да се отклони „сећање на крај“. Варљива је то панацеја, али други начин свет није измислио, не треба хитати према оном што ће једном ионако

доћи, кад му се прохте и кад наступи час за Звездару. Реч *брат* је, ипак, знатно боља зато што никако не могу да се сетим када сам и како упознао Миодрага, укратко, знао сам га одувек, а откад се, пре много година, доселио у Београд, његов град („осећам те граде у венама / док урађен идем кући / јер ти си она задња лепа реч / коју ћу издахнути умирући“) није, чини ми се, било дана да се не чујемо. Сразмерно ретко смо се виђали, много мање него што би то било довољно; он је био љубитељ седења, разговора, пива, дружења у кафани и изван ње, а ја напросто нисам такав, па је наше пријатељство имало, утварам себи, посебан вид, расло је, ширило се и продубљивало посредством књига које смо писали и читали да бисмо их у једном часу, један другом и објављивали. Мијо је уредио моју књигу *Приче од воде* (сачинио сам је са такође отишлим пријатељем, великим сликаром Миланом Туцовићем) и био ми најприлежнији, до последње запете прецизан редакторски читалац књиге есеја *Неизгубљено време*, а ја сам, радостан и насмејан што то могу са задовољством да учиним, као уредник потписао интегрално издање његове непревазиђене „тандарологије“ (антологије пародија) *Музини ветрови*. И читали бисмо један другом, обично преко телефона, а потом и преко имејла, као проверу, оно што смо имали намеру да објавимо. Следили би неумољиви, раскривајући коментари, и нико се ту није ни љутио ни одбрецнуо, знали смо да их очи оног другог читају као да их је сам написао.

Више не могу да се сетим где смо све били, где је све говорио своје песме, и где сам ја о тим песмама понешто даметнуо (Врбас, Београд, Аранђеловац... Будва у којој смо једног лета, у она туробна ратна и кризна времена, провели заједно седмицу дана смејући се). А памтим и да смо једном, „пре рата“, док још бејасмо млади писци, после дружења са имењаком му, Миодрагом Вуковићем, чудноватим приповедачем, дочекали јутро у Мијовој кући у старој Подгорици читајући поезију. Кућа је била приземна, делила је двориште са истим таквим старим каменим зиданицама.

И ту ми је Мијо, у његовој соби препуној књига и плоча, испричао анегдоту коју сам потом препричавао ко зна колико пута, а која одсликава и његов хумор, и дух старих Подгоричана.

Елем, у једној од суседних кућа имао је радњу његов комшија лимар. А пошто лимарска радња није супермаркет и како се у њу залази само по прекој потреби или за преузимање наруџбе, није било разлога да занатлија стално буде у радњи, па је на вратима истакао поруку за муштерије намернике: „У двориште сам“. Млади Раичевић види тај натпис и, осетљив на језичке грешке, упита суседа зашто не уподоби падеж граматички и правопису.

– А како да напишем? – узвратио је питањем тај господин лимар.

– Па у дворишту сам, а не у двориште сам – узвратио је Мијо.

На то ће опет узвратно питање:

– А што, Мијо, је ли то неђе друго?

Мијо је уређивао часопис *Овдје*, објављивао сам тамо, увек по његовом позиву. А по преласку у Београд постао је најпре оперативни, а потом и одговорни уредник у Службеном гласнику. Од свих књига које је уредио посебно памтим зборник текстова Бранислава Петровића *Не убити птицу дрозда* (какав истраживачки рад!!; сам Петровић је, сигуран сам, заборавао више од пола текстова које је Раичевић пронашао у листовима и часописима) и *Бенџо у Грабу* Синана Гуцевића.

Никада се не борећи за престиж, што је нелепа особина многих, па и добрих песника, Мијо је, опрезнији него што би то његов таленат заслуживао, у тишини писао и објављивао своје књиге песама и све друго што је ту његову изворну вокацију пратило: романе, приче и остала „међужанровска истраживања“. Песме је потписивао пуним именом Миодраг Раичевић, а све остало псеудонимима Т.Х.Раич и Равијојло Кликовац. Да је изванредан песник знали су сви који су желели (и хтели) то да знају. Добио је неколико награда којима је њихов (а не његов) углед порастао, а у критици је имао пажљиве читаоце. Божо Копривица је од Мијових песама и својих сећања и

рефлексија на живот, смрт, фудбал, филм, позориште, поезију... на начин дубоке ода-ности пријатељу написао и склопио (у форми „личне антологије“) књигу изван свих поређења и класификација *Блуз два пријатеља – у 54 тједна*, а Синан Гуцевић је у загребачким *Новостима* објавио низ текстова о дружењу са Мијом и о читању његових песама. Посебно поглавље Раичевићевог рада чине пародије, најпре, на смехотресно одушевљење упућених и згражавање неупућених, објављиване у *Књижевним новинама*, а потом обједињене у књизи *Музини ветрови*. Већ прво издање те књиге, о којем сам одмах писао, показало је да је Винаверов дух после пола века васкрснуо у српској књижевности и да се појавио велемајстор те стваралачке дисциплине која је пословично и без икаквих стварних аргумената потцењена (а *Дон Кихот* је пародија витешких романа). Та нас дисциплина упозорава да без духовитост и ведрине књижевност себи ускраћује друго плућно крило.

Мијова духовитост, колико у животу толико и у књижевном раду, била је од најређе врсте, какве ни у једној књижевности нема довољно; она је срж његовог талента и његовог карактера, спремног да се и у најтежим животним околностима и тегобама

које су га задесиле свет погледа са ведрије, афирмативне стране. Али, напоредно с њом, са том ведрином и непоткупљивим хумором који благосиља, а не извргава руглу свет и сва његова чудеса, заблуде и застрањења, Мијо се у својим песмама исказује и као тихи, истрајни меланхолик који се стиховима заправо непрестано опрашта од света. Хумор и меланхолија једине се у Мијовом лику исто онолико колико и у његовим песмама, да, карактер је човекова судбина или по Латинима *Qualis vir, talis vita* („Какав је човек, такав му је живот“). И тако је и дочекао своју судбину, спреман на њу, незаслужену, заодевајући је парадоксалним миром, уз осмех, као искупљујућу неминовност вишег реда. Не једном, и не само мени, прикован за кревет, говорио је: „Уопште није лоше што ми се ово догодило. Бог ме је погледао, сад бар имам времена да читам до миле воље.“

Сваки се живот на крају сажме у једну реченицу, у хотимичан или, чешиће, нехотичан епитаф. У ту реченицу „о читању до миле воље“ стаје, цео, и без остатка, са свиме што је написао, свиме што нам је рекао, и свиме што ће нам у сећању надаље говорити Миодраг Раичевић, мој пријатељ и брат. Ипак, и после свега, брат, без оног „као“.

Често, рођигољу мисла
 да прва да те посада
 на пресеку на блану,
 даву обора он не
 безбојног уаселости,
 тамо где је пресеку блану
 од тога, и да ти дају

„Kada pišeš biografiju prijatelja,
 moraš je pisati kao da se *svetiš* u njegovo ime.“

Flober, u pismu Ernestu Fejdou 1872. godine.

погледу и ослепљеном криву
 с мислу да је то јављено
 пожељно ту ту криву и
 маку погледу и криву и
 ту криву и криву – с неговом
 да сам једног дана постати
 чинот кривот он прина
 њеку. Мисли и бесбојно
 с тим што криву и
 погледу затеже са њеку
 у дејству.
 Ја сам то избегао
 мога сам ослепљено
 како ме њеку
 полако избегао,

BOŽO KOPRIVICA 1950–2026.

Vida Ognjenović

BOŽO KOPRIVICA KNJIŽEVNI JUNAK KNJIGE KOJU JE ŽIVEO

Teško je o Božu govoriti u prošlom vremenu, jer mi se čini, da, neobičan i neopisiv kakav je bio, može svaki čas da se odnekle javi, ili pojavi, onako mrk i namršten, kao on je „strašni lav, narogušen i ljut sav“, a u stvari, on se uvek pomalo branio od samoga sebe, da citiram još jednog pisca koga je voleo. Eto, tako će odsad biti stalno, jer sad je otišao zaista. Iako je senka smrti uvek pomalo lelujala i u njegovim razgovorima, pisanju, svađama i bekstvima, nikad nije izgledalo da će ona da pobeđi. Možda zato što se on u stvari tako živlavo od nje branio svakim načinom. Božo je u stvari bio junak svoje knjige života koju nije pisao, nego živio. Kao gimnazista različitih talenata, bacio se u sport i u književnost. Počeo kao srčani takmičar i takav ostao do kraja. U obe ove grane, u sportu kao i umetnosti literature, pozorišta i filma, izoštriće do tančina sve prijemnike, prepoznavaće majstorstvo i kao takmičar ceniće sva prvačka preimućstva kojima će težiti. Božo je bio ljuti trkač koji trči za pobeđu ili ništa, branio je svoj san o prvaštvu i nije verovao da je svakako važno učestvovati, a pobeđda da je nagrada s neba. Ne, Božo je smatrao da je učešće bez pobeđde uvreda za većni san o njoj. Taj svoj prvaćki pogon, da ne kaŹemo nagon u sebi, kamuflirao je raznim pozama, a u stvari Źestoko ga je branio radom, zaletanjem, jurišima i bekstvom u ćitanje, u zaklone sportskih tema, u pozorište, u esejistiku. Nije pisao lako, nije se odvajao od tekstova lako, ništa nije radio lako. Nije podnosio rokove, jer je manićno odlagao završetak, iz straha da nije domašio. Za svaki tekst je govorio da mu je bio bolji dok ga je mislio, nego kad ga je ćitao kao završenog.

Božo je bio stalno pomalo u bekstvu. Negde se sklanjao, kako mi je on ponekad

odgovarao na pitanje što je išao tamo i tamo: Išao sam da se na miru isplaćem. Znala sam da govori istinu. Kao da je traŹio slobodnu zonu za izmišljanje drugaćije stvarnosti (tako sam jednom nazvala jedan njegov duŹi boravak u malom primorskom gradu), TraŹio je prostor za prekrajanje svakidašnje dosade. Nalazio ga je u ludiranju razne vrste, u svađama i mirenjima, u esejistićkim slalomima u poetizovanim proznim tekstovima. Neumoran ćitalac, nekad je govorio da je knjigu proćitao samo do pola, ili samo dvadesetak strana, što je bila jedna od njegovih poza. Neumoran gledalac predstava i filmova, a škrť i prek u razgovoru o svemu što je proćitao i gledao. Odan prijatelj, što bi se teško moglo zaključiti iz retkih i šćurih telefonskih poziva, tipa: ništa samo da ćujem kako ste. Dobro, E zdravo. Zavirivao je u neka nepoznata drušćva, da bi ih vrtoglavo napušćao zbog neslaganja u vrednovanju. Sklanjao bi se u oazu porodićne bliskost, gde je bio voljen i razmaŹen, a onda se opet zatvarao u sopstvenu senku, gde je iskušavao pojmove strepnje i usamljenosti iz kojih je izlazio potišćen i stalno na ivici suza. Prijateljevao je s umetnicima iz ranijih generacija, od kojih je neke znao iz svojih gimnazijskih udŹbenika. Nije se pred njima ponašao opušćeno i burazreski, nego s poštovanjem i za delo i za godine, s tim što je takmićar usijano izlazio na teren, bacio se u igru, navo dio primere, poredio, branio i dobio igru na poene, kao vrlo naćitan i darovit sagovornik iako nervozan i prek.

Źiveo je u literaturi, pozorištu, filmu i fudbalu, to su mu bile Źile kucavice. Njega je istinski doticala knjiga, kadar filma, scena, nastup glumca...Dirneš li u to na naćin koji on ne toleriše, ćućeš gromove i videćeš munje... Bilo je kad su se njegovo oduševljenje, ili

preki sud slagali sa opštim umetničkim mnjenjem, bilo je kad je to bilo delimično, a bilo je kad je, kako smo u šali govorili, pisac potpuno promašio Božovu temu. Razumeo je muke pisanja i nije verovao piscima koji pišu samo da im „prođe vrijeme“, kako bi rekao pevač.

Sam nije pisao ni lako, ni brzo, ni mnogo, ali bio je osobene ruke, apartna pojava, kako se to ne-kad govorilo. Živeći kao književni junak svoje knjige, neizlečivo je kasnio sa svakim svojim rukopisom, mislim najviše zbog neke histerične jurnjave za perfekcijom.

Živeo je kao gutač knjiga, pisac, gledalac predstava i filmova i analitičar utakmica. Životni ritam se menjao, kao i načini na koje je ćutao, pisao, polemisao, udaljavao se, mirio, družio, razdruživao. Životna knjiga je dobijala različita poglavlja, menjao se junak, pa su neka zvučala kao da ih nije on pisao. I po načinu na koji je čitao i na koji je pisao, videlo se da je Božo Koprivica sam bio književni junak, zavisnik od nežnosti koju je maskirao naburenom pozom. Pa ipak, ničemu nije dozvolio da

zatrpao sećanje da ga je majka zvala moj mali Bokulica. I takmičarski život malog Bokulice koji je neumorno trčao za prvački trofej, prodamario je u jurnjavi, u druženju i svađama. u odanosti i bekstvima iz veza, u zagrljajima i izdajama, u slabostima i kajanjima zbog njih. I taj pisac, esejista, strogi kritičar, svađalica, mrgodan, prek, usijan, a večno žedan nežnosti, zajecao bi svaki put kad mu se kaže, Gde ste vi nestašni mali Bokulice, otkad vas nisam videla...

Zoran Jeremić

POVODOM SMRTI BOŽA KOPRIVICE (NIKŠIĆ, 1950 – BEOGRAD, 2026)

Uvek me podsećao na nekog od onih zaguljenih Iraca velikog srca iz filmova Džona Forda: ljudi od krvi, tvrdoglavosti i uspomena, čija se sudbina uvek odvija između gordosti i melanholije. Sve što je radio, i što je uradio, Božo Koprivica predstavljalo je tačku preseka moralne i emotivne ose. Tako je pričao, tako je pisao o poeziji, fudbalu, pozorištu, prijateljstvu... tako svojeglavo, raspertlano i blistavo.

Razgovarali smo 12. aprila 2011. godine u bašti hotela „Zlatibor“ na Beloj Zemlji, desetak kilometara od Užica, gde su tih dana odsedali gosti Književnog festivala „Na pola puta“.

U belešci o piscu za knjigu eseja *Volej i sluh* Božo Koprivica za sebe kaže: „Rodio sam se u Nikšiću 1950. Živeo sam na Mansardi u kući porodice Mrav (mravi radnici, mravi ratnici, mravi ćupovi). Budio sam se u jednoj velikoj sobi i gledao svet ispucalog plafona. Bio sam muromant, a da to nisam znao. Među tim linijama bila je figura žene bez glave.

Završio sam osnovnu školu a glavu žene nisam uspeo da pronađem.

Celo detinjstvo igrao sam lopte. Lopte sam igrao u zoru, u podne, u ponoć. Po suncu, po kiši, po tuberkulozi, po snegu. Na ulici, na trgu, na travi, na dlanu. Među dečacima niko, na ovoj kugli, tako dobro nije igrao lopte.

Gimnaziju sam završio a glavu one žene nisam video.

Diplomirao sam na grupi za Svetsku književnost na Filološkom fakultetu u Beogradu.

U onoj velikoj sobi na Mansardi ubila se moja majka. Odgurnula je loptu i ostala da visi među linijama na ispucalom zidu.“

U jednom eseju kažete da ako nema strasti, onda nema ni žive literature...

– Ja tako i ljude dijelim: na one koji nešto rade sa strašću i druge, iako je nemoguće čitav život raditi sa strašću. Volim ljude koji su imali te strasne trenutke, bilo da je to moj prijatelj crtač Dragan Lubarda, bilo da je Best. Samo, te trenutke morate da zaslužite. Ja nisam bio neki naročiti đak, bio sam... ono... sa ulice, mangup, ali prolazio sam. Završio sam taj fakultet, morao sam, zbog roditelja, bio sam nosilac neke penzije. Odrastao sam u kući porodice Mrav. Kada sam to napisao, mnogi su mislili da je to neka moja mistifikacija.

Postoji li porodica Mrav?

– To je stvarno jedna porodica u Nikšiću. Nađem jedne večeri u *Politikinom zabavniku* podatak kako mravi ne spavaju. Znači nisi dovoljno uložio, kažem sebi, pošto sam bio nesaničar. Šta bih sve napravio od nesanice, ne znam koliko pesama o nesanici. Jer ako nešto radite, morate da uložite sve što možete da bi to bilo dobro, a ja sam lenj čovek po prirodi. Sve mora da se radi sa nekom strašću. To sam

naučio i od Kiša, on je imao tu vrstu strasti. S druge strane, to nije samo vrsta strasti, nego i pitanje morala. Dobro, sad je ovo malo odbrana lenjosti, neke dokolice, čega li već. Najveći nemoral je ako dajete nešto što nemate. I tako, kažem, imala je ta porodica Mrav svoju kuću... i pošto smo mi uvek živeli kao na stanici, selili smo se... Beograd, Ulcinj, Cetinje, Nikšić...

Zašto ste se selili?

– Otac je krenuo iz Crne Gore u Beograd pa je onda zbog nekih političkih stvari morao da se vrati u Ulcinj. Po mojoj proceni, tamo se jedino proživelo nešto normalno, do 1941. To je bio užasno siromašan kraj, ali bilo je nekih finih porodica. Znam Strugare, spominjali su se Đuričkovići... I onda je otac ostao da brani poštu sa puškom. Albanci sa kojima je bio u korektnim odnosima rekli su mu: Đorđe, dobar si čovek, ali... Posle četiri dana otišao je u Cetinje. Ja sam inače došao iznenada u porodicu, pošto su moji roditelji već imali tri velika sina. To je iz nekog stida verovatno došlo, ili iz neke strasti, ne znam. Živeli smo u nekoj maloj iznajmljenoj kućici u centru Nikšića, u Ljubljanskoj ulici, pa smo prešli kobajagi u neki bolji stan, sve tu, oko centra, oko tog trga. Nikšić je urbanistički građen po planovima izvesnog Sladoja, pariskog đaka. On je napravio mediteranski trg. I sad, mi iz obližnjih ulica malo se pravimo važni, mi smo kao neko gradsko jezgro, tu smo igrali lopte, igrali smo košarku, svuda smo kao divlja horda naletali. U stvari, kod nas je ulaznica bila dar.

Priča o očevima je neka vrsta motivske konstante u našoj literaturi.

– To vam je kao neka božanska ili istorijska lutrija, to se zadesi. Ima kod Kovača u romanu *Grad u zrcalu*... Naši su očevi боловали u istom sanatorijumu, u Brezovi, to stvarno malo liči na *Čarobni breg*. Sa Kovačem me tek kasnije upoznao Kiš u Beogradu. On mi je poslao taj svoj roman koji mnogo volim, pošto volim more; mnogo sam volio Dubrovnik, volio sam zimi tamo da idem, tamo bih obišao Kiša, na kratko, kad je bio u „Argentini“. I sad je to priča u *Gradu u zrcalu*, na kraju poglav-

lja... Pošto je on i u ranijim knjigama stalno imao neki sukob sa ocem... otac je taj pijanac koji se ne pojavljuje, avanturista, ženskaroš, zato je taj porodični nokturno verovatno na kraju, glavni junak ide da se pomiri sa njim. Ja se sećam tog autobusa, mada sam išao sa majkom i pešice, i znao sam njegovog oca. I sad, ima u tim poslednjim poglavljima neki klinac koji sa njegovim ocem priča. Otac kao da leži na odru. To je Kovačev motiv, vrlo važan. Majka ga uči da mu kaže ćaća. To je divan oproštaj, kao iz Džojsovih *Mrtvih*; to je poema tog oproštaja, gospodstvenog, bez melodrame. I taj klinac mu nešto čita. Divna scena, mada najviše volim u tom romanu onu nevestu koja se kao kod De Sike pojavljuje, šeta ulicama. I Kovač mi kaže: „Znaš, ti si onaj dečak što čita mom ocu.“

A Vaš otac?

– Ja sam, u stvari, malo viđao oca. Tad su tuberkuloze bile dugotrajne, to je praktično bilo neizlečivo. On je bio prek čovek, imao je takav i humor. Mislio sam da je došao iz Persije, takva je bio faca: visok, sa nekim čudnim očima; imam neke fotografije iz Beograda na kojima on ima ovakvu košulju, zato ja stalno nosim rubaške. Tu su neke terase... stalno sam imao osećaj da idem kao da je to Nep stadion u Budimpešti... trčim... Bilo je strogo zabranjeno da se iz njegovog servisa nešto uzima; krijući sam pio vodu iz njegove flaše. Negde sam rekao da je to moja prva definicija driblinga. Iznikao sam iz neke ljubavi prema tome.

Već dve godine mi se kuva tekst o Kovaču i tom njegovom romanu, o tom poslednjem poglavljju. S jednom zanimljivom ženom, Ankom Gardašević, koja na Likovnoj akademiji na Cetinju predaje vajarstvo, ali se bavi i fotografijom, snimio sam na Cetinju najčudesnije fotografije u bolnici u kojoj je боловала Kišova majka. Ta bolnica podseća na Šejkino skladište: istorije bolesti, instrumenti, operaciona sala... Sve smo snimili, ona je napravila izložbu. Zamolio sam je da odemo da snimimo taj „Čarobni breg“ u Nikšiću gde su bili Kovačev i moj otac, koji je ranije umro, u aprilu, na današnji dan. I sad, idem tamo sa nekom idejom, nekom nostalgijom jer sam tuda kao dečak prolazio. Gledam upravnu zgradu... to

je bila kuća jednog od Petrovića, nekog od bli-
skih kraljevih rođaka. Uđemo, ja u šorcu, tu su
kamere... Tamo su bili i mlađi i stariji ljudi u
nekoj svojoj mucu, sa metastazama, poneko u
položaju fetusa. Odjednom se upali reflektor i
mene obuzme stid. Nisam mogao da se otmem
osećanju da smo ušli u prostor iz neke knji-
ževne, lapidarne pizdarije. Onda smo se malo
sprijateljili, pričali smo sa tim ljudima. Otišli
smo onako crnogorsko melodramski. Snimili
smo pejzaže sa balkona, sa suncem, kao u fil-
mu Terensa Malika, božanstveno. Mislim da
smo mi Crnogorci svi šizofreničari na neki na-
čin, ja se tako nekako osećam. Opet je to neka
strast. Volim kad kod nekoga prepoznam da je
potpuno u tome što radi. To vidim kod nekih
glumaca, pošto sam radio i sarađivao u pozorištu.
Znam to i kao dobar gledalac. Prepozna-
jem to kod Đuze Stojiljkovića, Anite Mančić,
kod Seke Sablijić, tu neku... sve oni to rade
lagano, ali to je ta strast kod majstora. Mora tu
da ima i radosti. Kad vidim kod mlađih pisaca
da neko ima rečenicu od jedne riječi, od dvije,
pa onda kraj neke rečenice se završava sa, re-
cimo, Zlatibor, pa počinje opet sa Zlatibor. To
bi neki lektor ispravio, ali ja najviše volim tu
vrstu ritma, kad se to prepozna.

Stekao sam utisak da kada govorite o Nikšiću, govorite o tome šta je moglo tamo da se dogodi a nije...

– Zahvalan sam toj surovosti odrastanja u malom gradu, jer tu kad izađete na trg, na ulicu odmah ste na pozornici. To je provera. Nekad je bio kriterijum da li ćete dobiti batine zbog nečega, nekad da li dobro igrate lopte... Ja sam tamo naučio stvari koje su meni najvažnije u životu. Naučio sam da igram lopte, a sa tim naučite šta je prostor, šta je ritam, i šta je prijateljstvo. Poznavao sam devojkicu... bila je u onoj gimnazijskoj kecelji na dva reda... ona mi je promenila život, jer ja sam planirao da živim do 21. godine. To je bila baš tvrda odluka.

Zašto do 21. godine?

– Ne znam, nije bilo nekih povoda, nego tako... ne znam zašto. Nemam onu klasičnu

nostalgiju za Nikšićem, volim neka mesta, volim kad na tom trgu ogrije sunce.

Kako ste doživeli Beograd?

– Imao sam sreće, moja braća su živela u Beogradu. Sve dok ne igraju *Partizan* i *Zvezda* nisam dolazio u školu. Vratio bih se tek kad se završi to kolo. Moj stariji brat je bio pomalo boem, pa sam upoznao mnoge sportiste i navijače *Partizana*, kao što su košarkaš Miloš Bojović, glumci Pavle Vujisić i Miša Žutić... Okupljali su se često u kafani „Smederevo“. Odlazio sam u Kinoteku, u pozorište, naravno, na utakmice najviše. Beograd sam uvek volio zbog te neke energije koju emituje.

Retki su zaljubljenici fudbala koji sa istom merom vole i pozorište kao Vi.

– Nikšić ima pozorišnu tradiciju, imao je stalno pozorište koje je još knjaz Nikola sagradio, pozorište sa ložama, galerijama i dobrom scenom. Posle rata to pozorište imalo je stalni ansambl, dolazili su glumci iz Zagreba, tamo je počeo Veljko Mandić, pa Pera Banićević... Kasnije su srušili tu zgradu zbog neke administrativne gluposti. Nalazila se u centru, kao Zetski dom na Cetinju. U tom pozorištu sam kao gimnazijalac gledao predstavu *Ko se boji Virdžinije Vulf* sa Cicom Perovićem, Ljiljanom Krstić, Ružicom Sokić... Genijalna predstava! Jedna od najboljih koje sam video u životu. Moj brat mi je mnogo volio da ide u pozorište. Međutim, otkako su počele psovke na sceni prestao je, iako je bio boem, volio je da pije.

Ja sam gledao i tu čudnu predstavu *Kad su cvetale tikve*, koja je bila zabranjena. Ljuba Tadić je igrao Perišića, pukovnika Udbe. Ja inače mnogo volim tu knjigu. Dragoslav Mihailović je počeo svašta da priča o politici, ali ja majstorima sve opraštam. Ljude treba pamtit po najboljim intonacijama. Najlakše je nekome pronaći manu. I taj pukovnik Perišić dolazi... Ljubiša Jovanović, takođe „partizanovac“, igrao je oca koji želi da mu zahvali što je izašao iz onog istražnog zatvora, zbog sina... Da li je reditelj Boro Drašković to rekao njemu ili je on znao da su na Golom otoku morali

da skidaju kapu kad izlaze starešine – a ja to znam jer moji su bili na Golom otoku – nisam proverio. Uglavnom, on hoće da skine kapu, a Ljuba Tadić mu stavi ruku na glavu, kao da želi da mu kaže: Ne, ne, nemoj to! On je to odigrao kao stid. Taj stid se i u dvorani osetio. Ja sam kao klinac osetio stid od toga šta je tamo bilo. Pazite, to nije tamo, nego ovde, ali je još gore što se to dešava na Dušanovcu, u Beogradu... užas. To nije bilo samo glumački genijalno, to je bio stid iz društva, iz svega što se tamo desilo, to mučenje...

Sredinom šezdesetih košarkaške utakmice se igraju i na Kalemegdanu, ujutru ili uveče. Dolazio je Andrić da gleda, naročito ženske. Malo je gledao neku Šaranovićku, a bila je tu i Ljubica Otašević, čuvena ljepotica koja je bila sa Milošem Milutinovićem, pa sa Stoletom Dečermićem kasnije, posle je dublirala negde u Holivudu. Gledao sam Koraća kada je na Sajmištu dao dvehiljaditi koš protiv Francuza... Udem na muvanje u pozorište, ne znam da je premijera, vidim *Savanarola i njegovi prijatelji* Jovana Hristića. Ali meni je dosadno, jer malo folzofije, malo istorije... nije mi krivo što sam ušao, ali volio bih da je neka druga predstava. Otac glumca Vuka Kostića, Kljaka Kostić, koji je božanstveno izledao, kao neki Indijanac, i bio je takav, gospodin, igrao je Domenika u toj predstavi. Malo smo pričali i on kaže: „Kako je lepo i lako umreti na latinskom, ali ja ne znam taj jezik.“ I ja kažem sebi: E, moj mali, budalo jedna! Mislim, sve mi je bilo jasno posle te rečenice. Čovek odmah treba da prizna kad misli da ide na košku a ono tigar.

Kažete da su Crnogorci pomalo šizofreni. Uvreženo je dosta stereotipa o njima, ali majstori su im uvek začuđujuće autohtoni. Jednom su u Francuskoj pitali Dadu Đurića šta ima u toj njegovoj Crnoj Gori, a on je rekao: „Ništa, samo kamen i more.“

– E pa, to je ono, iz te čistote to dolazi, bez mistifikacije, bez onog... mi to u Crnoj Gori kažemo kabanje, kad neko o nečem previše priča. Crna Gora je sva mediteranska, trebalo bi biti. Drugačiji su oni Crnogorci koji vide more, potpuno drugačiji, to je neka čežnja, vidik puca... Kad se skupimo, najgore pričamo

o sebi, a kad nas neko dira, onda smo... makar ja sam se u detinjstvu tako osećao. Nacionalno osećanje nikad nije bilo posebno prisutno. Svi moji bili su partizani, ali moj brat je bio prijatelj sa sinom četničkog komandanta. Kad bi mu neko u gimnaziji nešto rekao zbog toga, nastao bi ršum. U srpskom pesništvu postoje trojica pesnika koji su potpuno mediteranci – Jovan Hristić, Ivan Lalić i Bora Radović. U Evropi bi oni imali neku svoju posebnu priču po kulturi, po poeziji, po esejima, po svemu. To je takva dragocenost. Ali oni se nisu gurali.

Upoznali ste Lalića?

– Jednom je došao u redakciju i doneo mi pesmu koju je napisao po motivima Bojićeve *Plave grobnice* dvadeset dana pošto mu je sin stradao na nekoj regati, na jedrilici, zavezao se za sidro, uhvatila ih je bura i on je stradao... Sećam se i Miše Stanisavljevića kad donosi pismo Miloševiću... Ja kažem u redu je, on kaže da pogledam šta je doneo. „Mišo, ti si donio to, da je onomatopeja objaviću“, kažem mu.

Kojeg Ivana Lalića više volite, ranog ili poznog?

– Ranog, možda srednja faza. Neki vole ta *Četiri kanona*, možda ja to dobro, ali ja ne razumijem... možda će mi doći... sve zavisi u kakvoj ste formi. Ima stvari koje mnogo volim kod nekih slikara, pisaca, reditelja, a onda čujem ili pročitam da su izjavili da im je to loše mesto. Jednom sam tako susreo Mihaila Lalića u Domu kulture „Braća Stamenković“. Bilo je književno veče Marka Vešovića. Toholj je bio klinac, izgledao je kao devojčica. Ja sam tamo nešto radio... dolazi Lalić, misli da sam portir, pita gde je to i imaju li dva izlaza, hoće da se skloni. Dolaze neki drugi pisci, Bratić, Savić, pozdravljamo se i on ukapira da nisam portir. Iskoristim priliku da ga pitam za apotekaricu Ninu Karuešku iz njegovog romana, tačnije za jednu epizodu iz romana koja mi se mnogo dopadala, a on mi kaže da to ništa ne valja.

Herta Miler u jednom intervjuu kaže da kada je u Rumuniji videla svoj dosije u policiji u njemu na prvi pogled sve bilo objektivno preneseno, ali da su nedostajali detalji, pogled istražitelja, boja njegovog glasa, pljuvanje... koji predstavljaju suštinu doživljaja torture, njenog stida zbog te torture... Takvi detalji, tvrdi Milerova, nalaze se samo u književnosti.

– Eto, to je prava stvar u književnosti. Tako je i u životu. Moj otac je već bio pri kraju... to je 1958. godina, ja sam prvi razred... a moj stric je ponovo u zatvoru. Zatvorili su ga sa Vladom Dapčevićem i Petrom Komnenićem, čuvenim profesorom po čijem imenu je Petrova rupa na Golom otoku dobila ime. Ne znam kako se desilo da ja kao najmlađi nosim u zatvor stricu rečnik, srpsko-nemački. Zatvor je u staroj varoši, to je sve blizu, na zgradi zatvora bilo zvonce, neki klinci su zvonili da isprovociraju milicionere. Ja zvonim, istrči neki milicioner, držim u naručju rečnik i kažem: „Ovo je za Jovana Koprivicu“. On to uzme, i sad – ništa... prođem staru varoš, skrenem u svoju ulicu, i tako... kao dete nikad nisam plakao, ali su mi tada suze odskakale kao klikeri. Velim, dobar si, izdržao si.

Posećivali ste Kiša pred njegovu smrt?

– Ne sećam se koji je mesec. Zvoni telefon, on zove iz Njujorka. Kaže da mu nešto sa očima nije u redu pa mora da ide na neki pregled. Tog dana su mu ustanovili to, ali meni nije hteo da kaže direktno. Imao sam neki užasan osećaj, kao da sam znao da ne ide tamo zbog očiju. Zovem Miru Miočinović, nešto joj pričam, ona se zaplače. I ja sve ukapiram. Jedno tri godine je to bilo u redu. Posećivao sam ga u dubrovačkoj „Argentini“, dolazio sam iz Herceg Novog. Napisao sam u nekom tekstu da je on kao u pravoj Argentini... I tu, dok smo poručivali neku salatu, ja mu kažem: „Dobro, sad kad dobiješ Nobelovu nagradu, koliki će biti moj procenat? Može li trideset odsto?“ On ćuti. Ja mu onda nabrajam šta bih radio sa tim parama: gledao bih velike utakmice, počeo bih da snimam film... On i dalje ćuti. I sada ja kao licitiram, dvedeset, petnaest, niže od petnaest

odsto ne može. Danilo mi kaže: „Ima jedan uslov, nobelovac mora da je živ.“

Ima kod Stanka Cerovića taj tekst o tome kako on odlazi, kako se bio prosvetlio, kako je bio racionalan, miran... i sa tim testamentom... Nervira me to pisanje o njegovoj odluci da bude sahranjen u Beogradu. On je doživio ružne stvari u Beogradu, ali doživio je i lijepe. To je neprikosnovena odluka, tu nema mesta komentarisanju. Nije to njemu neko drugi sročio, on je odlučio tako. Za mene je to vrlo jednostavna stvar. Njemu je pravoslavlje spasilo život 1944. godine, kada je pokršten u Uspenskoj crkvi u Novom Sadu, i on je kao svaki gospodin vratio dug. Ništa drugo tu nema. Pitanja da li je trebalo da bude sahranjen u Jerusalimu, na Cetinju, u Parizu nemaju nikakvog smisla, jer to je njegova odluka. Posle sahrane mnogo mladog sveta je ostalo... a on je imao ovako lijep dan, kao iz *Ranih jada*. Takvu sahranu sam vidio samo kod Crnjanskog, neki snijeg iz *Seoba*... njegova gospođa Vida sijedi na nekoj stolici... i on odlazi.

Šta sad tu ima neko da se petlja! Neki kažu ne bi on to posle napisao. Naravno, on je volio Crnu Goru, i majku, to nije sporno, ali ako je crnogorski onda je i beogradski pisac. Pa čekajte, gde je upoznao Šejku, gde bi završio tu svetsku književnost kao najbolji student. Voja Đurić, jedan od naših najboljih profesora, sačekivao je svaku generaciju riječima: „Ovu grupu je završio Danilo Kiš kao najbolji student“. A on je došao kao gimnazijalac sa Cetinja, njegovi seminarski radovi, video sam ih... znate li koliko je to energije. Neki mu nalaze šest iz ruskog?! Hajde prevedi *Novogodišnju* Marine Cvetajev! To samo maliciozni govore, oni ne znaju da se prepoznaju preko toga. I sad će neko da zabrani njemu da voli Beograd, da ne voli Atelje, prijatelje... To su sve naknadne pameti.

Ipak, najveće uvrede potekle su iz Beograda?

– Tačno. Često govore da ne bi bio toliko prevođen da nije bio Jevrejin. Gluposti. Pa ne bi Kundera rekao da je Kiš „bio najtalentovaniji od nas osamdesetih“, pa Brodski, Suzan Zontag... Nije meni problem kad neko kaže da mu se ne sviđa Kišova proza, ali to je iznad

crte. Vi volite Muzila a ja Kafku, vi Gombroviča ja Škvoreckog, vi Ruževića a ja Šimbor-sku, ali to su pisci iznad crte.

Negde ste izjavili da je posle Kišove generacije ostala velika praznina u našoj literaturi.

– Imamo i danas dobrih pisaca. Vava Petković, Albahari, Basara... Uvek dolaze, kao talas. Majstori se prepoznaju.

Kao i duh mesta u kome je živeo majstor. Aludiram naravno na Josifa Brodskog i vaš esej o potrazi za njegovom „sobom i po“ u Sankt Peterburgu...

– Maja Herman, pjesnik, živi u Njujorku... ona je sa moje grupe, ranije smo se družili. Jednom sedimo u „Metropolu“ na terasi i ja joj kažem da ćemo upoznati Petrograd po maršruti Gogoljeve priče Nos. S tim ciljem sam kasnije i otišao u Petrograd, ali video sam da to ne funkcioniše. I onda sam tako zujao, jer na stopalima se grad najbolje upoznaje. Na Nevskom prospektu je bila neka izložba o Ani Ahmatovoj, ništa posebno, ali prolazeći tuda otkrijem ulicu Brodskog. Krenuo sam da tražim kuću iz onog njegovog eseja *Soba i po* koji smo objavili u *Književnim novinama* u prevodu Nede Bobić. Prepoznam sam balkon

na toj inače ogromnoj zgradi koja stvarno impresivno deluje, prepoznam sam Preobražensku crkvu, gde se on krio za vreme bombardovanja. Pitao sam neke stanare koji izlaze iz zgrade da li je tu živeo Josif Brodski, ali niko nije želeo ništa da mi kaže. Međutim, ugledam grafit preko table na kojoj piše da je tu živeo, njegov lik... Hteo sam sve to da snimim. Zamolim dvojicu mladiću koji su fotografisali turiste da pronađu crno-beli film i da mi sve to islikaju. U džepu sam imao tri hiljade rubalja koje sam im dao. Nisu me prevarili. Fotografisali smo po kiši zgradu, ulaz, vrata njegovog stana... Kada je Brodski dolazio u Beograd, sva književna menažerija sjatila u Jugoslovenskom dramskom pozorištu. Iako pogrešno organizovano, to je bilo nezaboravno književno veče. Osetilo se da je na pola puta do Lenjingrada. Glumci su čitali njegovu poeziju, ali kada se kao tigar pojavio na sceni svi su bili suvišni. Zamišljao sam da su tako Gumiljov i Mandeljštam govorili stihove. Profesor Mili-voje Jovanović, koji je stvarno odlično pozna-vao rusku književnost, sa nekom ogromnom fusnotom pitao ga je da li je njegova pesma *Na vest o smrti Žukova* ironična. Brodski je grunuo: „Ja sam Lenjingrađanin, ja sam preživeo blokadu, taj čovek mi je spasio život...“. Onda smo ostali da pričamo. Bio je oduševljen kada sam mu pokazao fotografije koje sam napravio u Petrogradu.

GORAN BABIĆ 1944–2026.

Nenad Milošević

JUGOSLOVENSKI ODISEJ

S Goranom Babićem sam za trideset godina našeg prijateljstva bio povezan na nekoliko načina. Udaljavali smo se jedan od drugog i ponovo približavali. Voleli smo iste ljude i imali, ispostavilo se, slične stavove i ideje o mnogim stvarima. Kada bih se udaljio od njega pronalazio sam ga kod drugih, meni dragih ljudi. I da sam hteo nisam od njega mogao da pobećnem. A svašta se o njemu pričalo. Odavno sam prestao da slušam šta mi drugi ljudi o drugim ljudima govore, držao sam se svoje intuicije.

Lepo se o meni izrazio kao pesniku kada smo se upoznali, a kasnije kada smo počeli da se kartamo, govorio je, šaleći se kako sam ja jednako dobar u preferansu i u poeziji. Iako nije imao možda ni pedeset godina kada sam

ga upoznao svojim znanjem i iskustvom jugoslovenske kulture i književnosti delovao mi je kao starozavetni prorok na *pony* biciklu i u vunanim čarapama kakvog ga pamtim u prvim našim susretima.

S kime se sve ja i Goran nismo kartali. Arhitekta, konobari, ćevabdžije. Tražili smo trećeg. Jednom nas je u preferansu nadigrala žena. Bili smo srećni. Bio je sjajan igrač, hrabar, govorio mi je: Nešto, jedino u čemu uživam već nekoliko godina jeste ovaj preferans.

Igrali smo i sa Lakijem, Draganom Lakićevićem filozofom, dva teška liberala protiv komuniste.

Goran i ja imali smo zajedničku ljubav: Vujicu. Nazivao ga je genijem uvek kada ga

pomenemo, a ja i danas suzim na pomen njegovog imena.

Oni su bili braća: Avdo (Abdulah Sidran), Vujica (Rešin Tucić) i Goran. Tako su i govorili: mi smo braća: Musliman, Srbin i Hrvat. Kada bi neko na jednom mestu sakupio njihove anegdote, pomislim, mogli bi da se smeje-mo do kraja sveta. Goran je upoznao i zavoleo Vujicu mnogo godina pre mene. Ta njegova ljubav potpuno me je opustila u odnosu s njim. Kao i u svakom dugom prijateljstvu više puta sam se naljutio, posumnjao u njega.

Kada sam bio zanesen liberalnim učenjima njemu i Vujici nadmeno sam govorio: „Komunjare ste ali vas volim jer ste antifašisti“, a Goranu, nekoliko godina pošto je Vujica umro: „Sad sam i ja postao ona ista komunjara kakvi ste ti i Vujica bili“. Nas trojica nikada nismo odigrali partiju preferansa iako je Goran govorio da je Vujica odličan igrač. Njih dvojica su igrali šah.

Jednom kada smo nas dvojica zajedno sa Ostojom Kisićem govorili o Vujićinoj knjizi *Gnezdo paranoje* u Međunarodnom pres centru u publici su bila dva penzionisana generala JNA, jedan narodni heroj, ali i Mirjana Miočinović.

Uvek kada bi se sastajali i razgovarali, posle partije karata ili kod njega u stanu ili u *Književnim novinama* svaki čas bi prasnuli u smeh jer sam s njim delio neobične uvide koje sam stekao radeći na TV serijama o Drugom svetskom ratu, socijalizmu i holokaustu u Jugoslaviji, ili političkim i književnim životom posle Drugog svetskog rata. Pričao mi je anegdote iz svog jugoslovenskog odisejstva. Smejali smo se raznim ludostima i glupostima.

„Jel istina da si saradnike *Oka* slao o trošku lista da dva meseca istražuju Jadran“, pitao sam ga jednom.

Jeste, istina je, ali nisam slao bilo koga, nego Josipa Severa, genija. Dao sam mu zadatak da istražuje budućnost Jadrana“.

Uvek sam u njegovom društvu dobijao želju da mu prenesem svoja nova saznanja. Pri poslednjem susretu prepričavao sam mu s velikim žarom knjigu istoričara Vladimira Petrovića *Etničko čišćenje* u kojoj sam pročitao da su se među ostalima i Jovan Cvijić i Vasa Čubrilović zalagali za etničko čišćenje, a u jednom tekstu kao visoki funkcioner Ministarstva inostranih dela pre rata i Ivo Andrić. Bilo je, kao i eugenika, u modi u prvoj polovini dvadesetog veka i nije imalo toliko negativnu konotaciju kao danas.

Ređale su se anegdote. O generalu Parmaču koji je bio nadređen njegovom ocu i koji je nekoliko godina posle rata držao govor u Opuzenu ili negde u Hercegovini. Tada su kandidati za položaje i funkcije oponašali demokratiju i učestvovali u nekoj vrsti kampanje uoči narodnih izbora pedesetih godina. Kada je general začuo i poneki glas neodobravanja među okupljenim narodom, bilo ih je oko pet hiljada, iznerviran im je rekao: „Da je moja divizija ovde prošla četrdeset i pete godine, pola vas ovde ne bi ni bilo!“ O generalu Kukoču, levom krilu Hajduka koji gore uz sam zid Novog groblja leži a niko ne zna šta je sve za narod učinio.

Ili kad Avdo naručuje gajbu piva i čašu votke jer ga je konobar upitao: „Šta ćeš ti mali?“ I kada mu je doneo gajbu piva Sidran staje na nju pored šanka i polako ispija votku.

Goran je napisao nemali broj antologijskih pesama. Pojedine njegove pesme se stalno ponavljaju u meni. Pročitao sam možda samo četvrtinu njegovog opusa. Malo je ljudi koji bi i mogli da govore o njegovom celokupnom delu.

Pričao mi je kako je u bubi folksvagenu sa Slobodanom Šnajderom, Šime Vranićem i drugima u junu 1968. doputovao u Beograd.

„Pa valjda je nešto i u Zagrebu bilo“, pitao sam ga.

„Jeste, šačica“, odgovorio mi je.

Često je u našim razgovorima pominjao Juraja Križanića, fratra iz 17. veka, prvog Jugoslovena.

Davičo je bio i ostao za Gorana, za razliku od nekih drugih pesnika koje je on zajedno sa kotaricom primio i uveo u srpsku poeziju, nedodirljiv.

Poslednji put kada sam bio u njegovoj sobici na Dorćolu i pomenuo Svetozara Pribićevića poklonio mi je knjigu Čede Višnjića *Dvadesete*.

Pohvalio mi se jednom kako ga je Mira Stefanović častila biftekom i šampanjcem u *Ekscelzioru* ali nije rekao kojim povodom. A svakom ko je u Mirinom društvu sam zavelo.

Kada sam ga snimao za moju dokumentarnu seriju *Socijalizam ili kapitalizam* i kada se u njegovom *ready-made* polihistoriskom kiosku u dvorištu poveo razgovor o Golom otoku, napravi sam upadicu i rekao mu kako je i ovaj moj snimatelj sin oficira čuvara na Golom otoku na šta nam je Goran uzvratilo, prešavši *metalepsu*, kako mu se general Svetozar Oro žalio kako niko ne pita kako je njegovim

људима bilo, po godinu dana ne bi videli ženu i decu.

Goran Babić je pisac za koga su sve nagrade tesne. Osećajući to od početka nikad ga nisam za njih pitao.

U njegovom životu se sreću i srećno mimoilaze Odisej i Eneja.

Toga je bilo i onda a ima ga i danas: prećutnog dogovora progonitelja i navodno progonjenih da ste vi višak u toj, lažnoj borbi koja služi čuvanju socijalnih pozicija za bolja vremena. U takvoj situaciji proglašavate se izdajnikom, postajete, što bi rekao Davičo, *po zanimanju izdajnik*, a on se mora eliminisati ili učutkati, svakako lišiti ugleda i časti. Goran nije čekao progonitelje ni poniženje koje dolazi sa njima. Preduhitrio ih je. Međutim, sa prognanim u progonstvo odlazi i istina ostavljajući iza sebe varljiva mnjenja.

Ne mogu sada da ga zamislim da negde u Zagrebu, ma koliko udaljen od centra zbivanja osluškuje Tompsonove pesme.

Duboko iza ponoći vraćamo se posle završene partije iz Lakijevog stana u Goce Delčeva. Ja častim pljeskavicom u *Dolini gladi*. Hodamo po suvom snegu. Para nam na usta izlazi. Goran u jednom trenutku stavlja sav luk na dlan ruke kojom drži pljeskavicu i sa tri prsta slobodne ruke povremeno ga stavlja u usta. Bio je gurman i to nije krio.

Maša, njegova ćerka mi šalje fotografiju nastalu posle našeg nastupa u Domu za stara lica na Bežanijskoj kosi gde smo pričali o knjizi Belog Dimitrijevića o Mađarima u Kosmajskom partizanskom odredu. Tada sam ga poslednji put video. Zatražio je od Maše da ga vodi na čorbast pasulj, odgovorila mi je u poruci. U meni se nešto pomerilo. Prvi put sam pomislio da je bolestan na smrt. Ne da nisam želeo da vidim koliko je bolestan već sam jednostavno do kraja verovao da će ozdraviti.

Svoj poslednji govor posvetio je antifasistima, partizanima Mađarima na Kosmaju i Belom, šesnaestogodišnjem mitraljescu, oslobodiocu Beograda.

Dragi moj druže, tek danas kada je jutarnja kiša stala jasne su mi postale tvoje presude izrečene nama: doživotni razgovor o tvom odisejstvu; doživotno čitanje tvojih knjiga bez reda. Doživotno trpljenje tvog osmeha i njegovo tumačenje.

Sada se kajem što ga nisam više trošio.

U montaži sam onda za tebe odabrao Halverson-Hendlovu Pasakalju da prati Nerevtu dok se uliva u Jadran i tvoju priču o raspravi tvoje majke i Sidrana o vulgarnosti Vujičine poezije, a ovog dana dok mi tvoj osmeh koji je uvek prethodio grohotnom smehu ne izlazi iz glave, izabrao sam Dvoržakovu Humoresku u Hajfecovom izvođenju.

Фотографије Горана Бабића су из породичних архива породица Туцић и Бабић

Kod tebe i Vujice već kao senior, učio sam Jugoslaviju, kao Crni Anđelko ponavljao: *moram, moram da se smejem*. I video kako smeh otapa led istorije.

Teško te je bilo obuhvatiti, zagrliti. Sad se ne bih razdvajao od tebe.

Jasno je, tvoje pesme vreme ne može da ospori. Omražen od onih koji nijedan tvoj stih nisu znali. Pesnik, jastuče za igle, kako bi rekao Novica Tadić, pronašao si taj jezik za doba koje je došlo. Dobrovoljno si otišao u Tome kako bi nastavio da pevaš nama, klonulim pučanima posle propasti *res publice* (javne stvari) i blamaže novih Vergilija. Izbegao si da stradaš od mizerabla.

Prosjak koji se ne vraća u kraljevsku palatu postao si, vitez koji je oklop odbacio; akmeista i bitnik, konkretista i anarhista, hipster i komesar, Odisej i Eneja. I na kraju Andeo istorije koji se, za razliku od Benjaminovog, više ne opire oluji iz raja jer zna da se krhotine sveta mogu samo u progresu duha, a ne stvari, u budućnosti sastaviti.

U daljine iz koje si došao sada odlaziš, kako si i želeo.

Hvala ti za smeh i radost, i za blagost. Za šapat, da izgubili – nismo.

CRVENILO I ŽAR (sve ostalo je strast)

Stevi Žigonu

Životu, jer je kratak, važna je samo strast.
Vremena nema za znanje, čak ni za porugu, rug.
Samo do zadnjeg daha pripadati jednoj ideji i
za njom ići do kraja. U suprotnom si školjka,
tvrdiš nad biserom. Al gnjurac stiže sa nožem
i mrežom i tvoj biser već sjaji na putenoj nekoj
gospo, koja je poznavala strast. Položi kratko,
privremeno, ovo nepostojeće Ništa za Nešto
što žari i zari. Plačem kad u oganj i zemlju
silaze montanjari. Oni su se tukli za nemoguće.
Oni su odbacili stvari.

Ništa gramatika, samo strast! Zakone donose
sluge, na nama je da ih kršimo. Ljubav neka je
anarhija i njezin čudesni sklad. Koji izdišu

na križu, koji se spaljuju sami ili jurišaju u
propast. I to su braća naša, sjekire što se ljube
kad su zabodene u panj. Iz njega ih može iščupat
jedino žestoka vatra, plam u kome će nestati
držalje. Sestre su nam oganj, sestre su nam stoga

što će ih pojesti rđa. Njezina strast da guta,
da proždre svijet oko sebe. Sve što je stameno,

gordo, sve što je poput nas.

LAŽ I PETOKRAKA

Postoji, postoji i prilika, slučaj,
kad se i onaj,
što u mraku vidi petokraku,
smije i može (a možda i mora)
poslužiti neistinom.

Kad je čak poštenije
da slaže
nego da govori istinu.

Ako ti umire drugarica, drug,
ako primijetiš da oko gasne, tamni,
i ako te zadnjom snagom upita
jesmo li izgubili?

Tad! I samo tad,
na uho koje jedva čuje,
u povjerenju šapni
– Nismo!

(29.8.2003.)

MARIANA DAN

ORHIDEJA OD GORANA

Goranu Babiću

moja orhideja gleda kroz prozor
obe gledamo
prijatelje koji se udaljavaju
sa koferom u jednoj ruci,
dok drugom održavaju ravnotežu,
kao da hodaju po žici — svi na putu ka stani-
ci

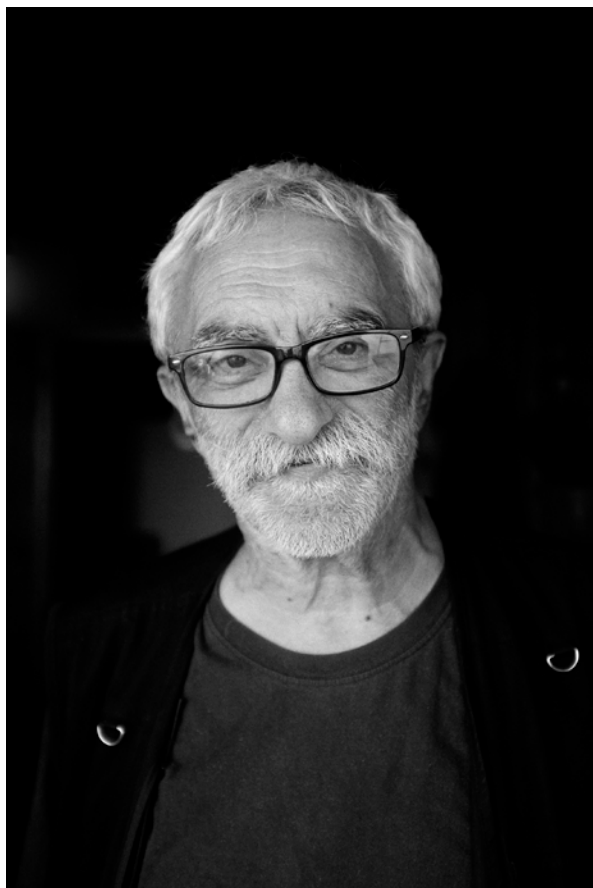
poneki zastanu
i još jednom pogledaju unazad:
njihova senka izduži se
sve do mog prozora

drugi hodaju užurbano,
neki čak i potrče:
nema šale sa tačnim vremenom,
sa minutima i sekundama,
iako na staničnom satu
svako od njih, u istom trenu,
vidi neko drugo vreme

ja gledam i računam
šta li da ponesem
onda kada budem otišla

tražim svoj kofer u ostavi
ne žurim

zasigurno ću, pri odlasku,
pogledati iza sebe:
orhideju na prozoru
koju mi je darovao
onaj koji je zapravo otišao

точак

СКД

ПРВИ БРОЈ

Пред читаоцима је први број *Књижевног магазина*, који је основало и потписиваће га као издавач Српско књижевно друштво. Идеја о оснивању гласила подразумевала се од самог почетка разговора о оснивању нове асоцијације писаца, а на Оснивачкој скупштини нашег друштва предочена је и чланству, које ју је акламацијом прихватило.

У разговорима о томе каква врста гласила би била најприменија једној књижевној асоцијацији, Комисија за оснивање гласила и Управни одбор дошли су до закључка да би рад самог Српског књижевног друштва као и књижевност и култура наше средине у овом тренутку најбоље били представљени кроз гласило магазинског типа, дакле у публикацији која би, осим књижевних текстова у ужем смислу (прозе, поезије, есеја, књижевне критике...), читаоцима понудила информације из текућег књижевног живота, овдашњег и онога из света, као и текстове и информације из осталих уметничких дисциплина.

Број који је пред читаоцима, припремљен је у прилично кратком року и у неповољним условима – без редакцијских просторија, компјутера и других помагала важних за уређење једног листа. У бољим условима лист ће се лакше правити и, уверени смо, биће бољи. Настојаћемо да излази сваког првог у месецу, а ако то не буде баш први, да буде који дан раније. Дакле, наше гласило биће месечник, толико нам тренутне могућности дозвољавају.

Додајемо још да ће *Књижевни магазин* бити једнако отворен и за чланове Српског књижевног друштва и за чланове свих осталих удружења, наравно и за оне који нису „удружени“, дакле – за све добре писце. Пожели-те нам срећу а ми вас позивамо на сарадњу.

УМЕТНОСТ
ИСПРЕД ПОЛИТИКЕ

Још од почетка минувале деценије у неформалним разговорима међу писцима у Србији спомињана је, како је време пролазило све чешће, потреба оснивања књижевне асоцијације која би била постављена на другачијим организационим и професионалним основама од постојеће асоцијације писаца. Ова потреба сазревала је заједно са свешћу о нужности демократизације друштва и институција тог друштва, међу њима и оних културних, подстицана свакако и све већим разилажењем Управе Удружења књижевника Србије са чланством организације на чијем је челу та управа била. Крајем 2000. године, међу писцима се распламсала жестока јавна полемика која је довела до оштре поделе на две супротстављене стране: на ону која се залаже да списатељска организација остане онаква каква је досад била, на

челу са истом Управом, и на ону која је решење и побољшање видела у промени управе Удружења, чиме би се повратило поверење чланства. И једна и друга страна веровале су да заступају

Иницијативни одбор за оснивање Српског књижевног друштва чинили су: Владислав Бајац, Гојко Божовић, Александар Гајилица, Слободан Зубановић, Раиша Ливада, Милован Марчевић, Васа Павковић, Михајло Панић, Милутин Пејровић и Гордана Ђурђанић.

већину колега, а истински резултат полемике био је озбиљно нарушавање угледа списатељског staleжа.

У таквим околностима, група од десет писаца различитих генерација окупила се и одлучила да у сасвим другачијем, толерантном духу, иницира оснивање једне нове асоцијације књижевника. Сматрало се да је нова асоцијација потребна из више разлога, а основни је био се скрене пажња на то да су писци пре свега уметници, па тек потом и личности које заступају и одређене политичке идеје. Уз писце који су сачињавали Иницијативни одбор окупила се већина најрелевантнијих српских писаца који делују у српској култури независно од њихове поетичке, политичке, генерацијске или националне припадности; окупили су се око принципа да сви пишу на српском језику, и у томе, осим елементарне лингвистичке, не би требало тражити ниједну другу конотацију. Иницијатива за оснивање друштва

Чланови Друштва могу бити, без обзира на националност и држављанство: писци који пишу на српском језику, писци који пишу на другим језицима а делују у заједничком културном простору или у свјетској дојри-носе предсјављању и тумачењу књижевности писане на српском језику. Чланство у Српском књижевном друштву не искључује могућност припадања другим уметничким организацијама.

Репрезентативно удружење у култури
Француска 7, 11000 Београд, тел/факс:
+381/011-2628-892
www.skd.rs
Матични број: 17335553
ПИБ: 100064568
Текући рачун: 200-2722050102033-49

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ

Претплата је облик поверења који значи и ауторима и читаоцима
Претплата гарантује да ћемо се дружити ефикасније и квалитетније

Претплата је подршка која је непроцењива

Претплатите се на КЊИЖЕВНИ
МАГАЗИН

Цена годишње претплате: 2.400,00 рсд.
Уплате су могуће за правна лица на наведени рачун СКД-а.

Књижевни магазин
број 248–249–250, 2026.

Цена броја: 500 дин
Цена троброја: 750 дин

Оснивач и издавач
Српско књижевно друштво

Редакција
Француска 7, Београд
тел/факс: +381-11-262-88-92;
e-mail: knjizmag@gmail.com

За издавача
Ненад Милошевић

Коуредници
Љубица Арсић
Ненад Милошевић

Штампа
Пресинг издаваштво, Младеновац

ISSN 1451-0421 = Књижевни магазин

Фотографије у броју објављене су поводом
25 година Српског књижевног друштва.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

82(05)

КЊИЖЕВНИ магазин / вд. главног уредника Љубица Арсић и Ненад Милошевић
- Год. 1, бр. 1 (2001) - Београд : Српско књижевно друштво, 2001- (Младеновац :
Пресинг издаваштво). - 30 cm

Доступно и на: <http://www.skd.rs/magazin/>. - Двомесечно.
ISSN 1451-0421 = Књижевни магазин
COBISS.SR-ID 175582471